

26.

SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

26.

SZÁM

DR. BABURA LÁSZLÓ SZENT AMBRUS ÉLETE

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

SZENT AMBRUS

ÉLETE

IRTA

Dr. BABURA LÁSZLÓ

A SZENT ISTVÁN AKADEMIA TAGJA

SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA

BUDAPEST, 1925.

Nihil obstat.

Dr. Michaël Marczell,
censor dioecesanus.

Nr. 2213.

Imprimatur.

Strigonii, die 17. Julii 1924.

Joannes card.,
aeppus.

Kiad a Szent-István-Társu lat.
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest.
Nyomdaigazgató : Kohl Ferenc.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
I. A bölesőtől a püspöki székhöz. 340—374.	
A szülői háznál... ..	5
Ambrus helytartó Milánóban 373.	11
Püspökké választják 374.... ..	15
II. Ambrus püspök.	
Otthona	20
Papok nevelője	25
«Isten szolgáinak kötelességeiről»	28
Ambrus mint lekipásztor	34
Püspöki kihallgatások	44
Szereti az Úr házában ékességét	50
Ambrus zsoltármagyarázatai	53
A szüzesség apostola	55
Ambrus levelezése	63
III. A nagy egyháztanító.	
Ambrus mint hitvédő	67
Az első arianus üldözés	78
A második arianus üldözés	83
Ambrus mint erkölcsstanító	89
IV. A nagy államférfi.	
Gracián uralkodása alatt 378—383.	102
Követségben Maximusnál 383.	106
Másodszor Maximusnál 387.	108

	Oldal
Ambrus és Teodózius császár 388—395 ...	117
A tesszalonikai vérengzés 390.	121
Ambrus és II. Valentinián 392.	131
Ambrus és Eugenius 393—394.	138
Teodózius halála 395.	145

V. Az élet alkonyán.

Utolsó betegsége és boldog halála 397....	149
---	-----

I. A bölcsőtől a püspöki székhelyig. 340—374.

A szülői házban 340—373.

Sz. Ambrus bölcsője Trier városának abban a fényes palotában ringott, melyben Gallia mindenkori kormányzója lakott. A legenda szerint Trier Európa legrégebb városa, melyet Trebeta, Ninus asszír király fia alapított volna Róma alapítása előtt körülbelül 1300 évvel, amikor atyja halála után mostohaanyjától, Semiramistól elűzve e vidékre vetődött s annak természeti szépségeitől meghódítva letelepedett. A történelem Augustus császár alapításának mondja, mely az óriási birodalomnak 285-ben történt kettéosztása után Milánó mellett a nyugati résznek második fővárosa volt. Több császárnak állandó lakást nyújtott s e vendéglátás nagy előnyére szolgált, mert fórumot kapott, melyet a fényes császári palotán kívül sok pompás épület díszített. A hatalmas kőfal, mely a várost körülfutotta, elsőrangú erődítménnyé tette, szónoki főiskolája pedig tudományos gócponttá, mely sok tudományszomjas ifjút vonzott ide, köztük a nagy sz. Jeromost is Bonosus barátjával. A keresztény vallás hamar hódította meg Trier városát s már a III. század közepén püspöki székhely volt, sőt kiváló történetírók foglalnak állást a pápai okmányok által is

megerősített hagyomány mellett, mely szerint maga sz. Péter küldte oda sz. Euchariust két társával, Valerius-szal és Maternus-szal az evangélium hirdetésére.

Szentünknek atyja, kitől nevét is örökölte, előkelő patriciusi családnak volt sarja. A császár kegye a szenátusból hívta meg és helyezte őt a kormányzói méltóságba. Választása igen érdemes férfiúra esett: Ambrusban mindenki a hithű kereszténynek s a hazáját lángolóan szerető polgárnak mintaképét látta és tisztelte. Családfája sok dicső őssel bővelkedett, kik dúló csatákban, majd meg a béke csendes munkájában tűntek ki; de hívő lelke mégis abban a gyenge leányban látta legnagyobb dicsőségüket, aki a Dioclecian-féle rémes üldözésben 304-ben február 10.-én szenvedett vértanúságot. Sotheris a neve, mely most a szentek névsorában áll. Nem akart tömjént szórni a hamis istenek oltárára, mert szívéből állandóan az igaz Isten imádásának tömjénillata szállt ég felé. A bíró arra ítélte, hogy arcát elcsúfítsák, megcsontsák: bátran nyújtotta szép arcát a kegyetlen hóhérmunkára! A bíró még borzalmasabb kínzásokat parancsolt: Sotheris meg nem rendült hitében! Testi épségét és szépségét elrabolhatta tőle a hóhér, de nem lelkeét s amikor a hóhérbárd halálos csapással sujtott le reá, angyali lelke elröpült az angyalok közé, hogy az isteni Bárány közvetlen kíséretében örökké énekeljen, énekelje a szüzek ama kiváltságos énekét, melyet csak ők tudnak énekelni. Előkelő származása patriciusi ruhát adott neki; ő még értékesebbet szőtt magának: fehér tunikát szűzi ártatlanságából és bíborpalástot föléje vértanúságából! Az Úr magához vette őt, de bőszesen kárpótolta családját a „veszteségért”: Sothe-

ris az éghen sem feledkezett meg övéiről, családja állandóan élvezte Istennek áldását.

Ilyen áldás volt Ambrus kormányzó családi öröme is: három gyermekkel ajándékozta meg az élet Ura, kik közül a mi szentünk az utolsó, tehát a legfiatalabb volt. Születési évét a nagyobb valószínűséggel 340-re kell tennünk 333-mal szemben. A kétféle dátum magának Ambrusnak ama megjegyzéséből keletkezett, melyet egy levélben tesz saját életkorára nézve. Azt mondja e levélben (Ep. 59.), hogy 53 éves, a levelet pedig „a barbárok betörésekor” írja. Némelyek tehát a Maximus elleni háborút értik ezalatt 387-ben s akkor 333 volna az ő születési éve. Mások azonban helyesebben az Eugenius elleni harcot értik „a barbárok betörése” alatt 393 vagy 394-ben és ez 340-et ad születési évül.

A mélyen vallásos szülőkön kívül nővére, Marcellina, aki tíz évvel volt idősebb és két évvel idősebb bátyja, Satyrus örködtek bölcsője fölött. Sotheris jól imádkozott Isten színe előtt: mind a három testvért szentjei közt tiszteli az Egyház.

Már a bölcsőben ringó kiseded Ambrusnak is van története. Paulinus diákonus, az ő tanítványa és első életírója mondja el ezt a kis eseményt, melyet Plátóról is feljegyeztek. Mint csecsemő bölcsőjében feküdt a kormányzói palota udvarán s míg nyitott szájjal aludt, hirtelenül méhraj ereszkedett le reá és ellepte arcát-száját, ki-bemenve rajta. Atyja, ki ép arra sétált feleségével vagy leányával, megtiltotta a gyermekért aggódó dadának azok elhesegetését, látni akarván, mi lesz e csodás jelenségnek vége. Nemsokára a méhek elrepültek s oly magasra emelkedtek, hogy szemmel nem is

voltak többé láthatók. Mire a megilletődött atya így szólt: „Ha ez a kisdéd életben marad, valami nagy ember lesz belőle“. (Vita 3.)

Előérzete teljesedett. Istennek különös szándékai voltak az ő gyermekeivel: egymás után szólították őket szent szolgálatába. Első meghívása Marcellinának szólt. A fényes palotából, hol kényelem és jólét, fény és pompa vette körül, kolostori életre szólította az Úr. És Marcellina követte az isteni szót. Úgy érezte, Isten hívása mindig kitüntetés és az áldozat, melyet ez a meghívás a rosszra hajló természetből követel, oly érdem, mely örök jutalommal jár. Így kerül Rómába, s ahol a keresztség szentségében Isten gyermekévé lett, a szüzek fátyolának felvevésében az ő fogadalmas szolgája lett. Ambrus maga meghataón írta le később e magasztos szertartást, megörökítve Liberius pápának ez alkalommal mondott felemelő beszédét is, valószínűleg Marcellinának elmondása vagy feljegyzése alapján. Ez a fogadalom akkor nem jelentett kolostorba való vonulást. A fogadalmas otthon maradt, de otthonában kolostori életet folytatott. Marcellina is így tett abban a családi házban, melynek helyén most a Santo Ambrosio della Massima-templom és -kolostor áll. Mind a három testvér lakószobáját kápolnává alakította át a kegyelet és külön feliratok tanuskodnak róla, hogy e helységeket a három testvér ott tartózkodása szentelte meg. Ő, ha megszólalnának e néma falak, mennyi forró imáról, szigorú önmegtagadásról, mennyi örömteljes lemondásról és Istennel való bensőséges összeforrásról tudnának beszélni! Marcellina igen komolyan vette fogadalmát és a legszigorúbb lemondásban élte napjait.

Mondanunk sem kell, hogy ez a legjobb hatás-

sal volt a kis Ambrusra, mikor édesatyjának valószínűleg 354-ben bekövetkezett halála után Triert elhagyva, Rómába visszatértek. Házuk valóságos kolostor volt és a papok szívesen fordultak meg benne. Egy ilyen látogatás után történt — miként Paulinus írja (4.) —, hogy Ambrus is incselkedve csókra nyújtotta kezét övéinek, amint azt a papoktól látta, mondván, hogy egyszer még püspök is lesz. „Az Úr Lelke beszélt benne — jegyzi meg életírója —, aki őt papságra nevelte.“

Rómában nyerte azt a nevelést és tudományos kiképeztetést, melynek tiszteletreméltó alkotásait most is csodáljuk műveiben. Különösen az ékes-szólás volt az, amiben a legnevesebb mesterek vezetése alatt fokozott buzgósággal gyakorolta magát. Az írók közül Liviuszt és Virgiliuszt kedvelte, bár Cicero, Szeneka és Sallusztiusz is nagy hatással voltak reá. Az ékesszólás mellett a római jogtudományra fektette a fősúlyt, nem is gondolva arra, mily megbecsülhetlen szolgálatot fog neki egykor jogi tudása tenni azokban a nehéz harcokban, melyekkel úgy az Egyháznak, mint hazájának jogait megvédte. Mindeme tanulmányaiban vele tartott Satyrus bátyja és közös barátjuk, Simplicián, aki már akkor foglalkozott a gondolattal, hogy pappá lesz. A lelkek szeretete éghetett benne, mert ő volt az, aki Róma hírneves rétorát, Viktorint Krisztus Egyházába vezette. (Sz. Ágoston Vall. VIII. 2. 11.)

Ily előnyös légkörben fejlődött Ambrus ifjúvá. A pogány világ maradványai, sőt annak újjáéledése Julián császár alatt az ő nemesen érző és magasra törő lelkét érintetlenül hagyták. Pedig a pogány Róma nem akart meghalni. Krisztusnak kicsi, de egyre nagyobbodó Egyházával szemben még

mindig ott sötétlett a pogányság tábora. De Ambrus tisztán látott; sem bűn, sem szenvedély nem homályosították el tisztánlátását, mint sok más ifjúnak, kik Venus emlőin csüngtek. Láttá a valamikor fényes külső, alatt a romlást. Láttá a vad erőszak elszomorító jelenségeit, az embertelen ököljog siralmas megnyilatkozásait és megundorodott tőlük. Az ő lelke szebbre vágyott, nemesebbre törekedett. Finom húrok voltak abban kifeszítve, hogy majdan a Szentlélek érintse azokat és csodás harmóniát csaljon ki belőlük az égnek s a földnek örömére. Mikor egyszer az amfiteátrumban látta, mint veri földhöz az egyik küzdő a másikat s mint lép még a porban heverőnek arcára is, lelke mélyéből megutálta ezt a durva „kultúrát“ és annál sürűbben látogatott el a Via Appián a Calixtus-katakomba közelében eltemetett vértanu rokonának, sz. Sotherisnek sírjához a róla elnevezett temetőbe. Az a csendes hely s az a szent sír csupa üdvös gondolattal telítette az ifjú lelkét. A temetőknek is van beszédük, bár némák, és a sírok is meg-megszólnak, bár hallgatnak. S ez a beszéd már sok szentet nevelt az Egyháznak s ez a szó már sok lelket rázott fel a bűn mániorából. Kripták sötétségében már sok sötét lélek világosodott ki, mert megvilágította őket Krisztus az ő szent kegyelmével, aki legyőzte a halált és a feltámadás zászlaját tűzte ki a sírok birodalmára. Mennyivel üdvösebb hatással kellett lennie annak a vértanusírnak az ő titkos beszédével annak az ifjúnak lelkére, aki fölött e szent vértanu különös szeretettel őrködött? Ambrus olyan volt, mint az egészséges fa televényes talajban: szépen fejlődött, egyre erősödött és csakhamar nemes gyümölcsöt is termett. Tehetősége és képzettsége hamar feltűnt Róma legmaga-

sabb köreiben: Symmachus, a város és Probus, a pretorium prefektusa a jövő emberét látták benne s utóbbi nem is késett a császárnak, Valentiniának figyelmét reá felhívni, aki Ambrust, a pretorium addigi tanácsosát Liguria és Aemilia — a mai Milánó, Génua, Bologna és Ravenna körzetének — konzuljává nevezte ki. Mikor útjára bocsátotta, nem is sejtette, hogy jövendő, azt mondván Ambrusnak: Menj és úgy cselekedjél, mintha nem is bíró, hanem püspök volnál! Így kerül Ambrus Milánóba 373-ban.

Ambrus helytartó Milánóban 373.

Már Nagy Konstantin Rómából Milánóba tette át székhelyét. Itt írta alá nevezetes rendeletét is, az Egyház szabadságlevelét 312-ben, mely véget vetett a véres üldözéseknek és felhozta Krisztus jegyesét a sötét katakombákból, hogy az élet fórumán folytassa áldásos munkáját. Az ő fiai is megkedvelték Milánót és Valentinián már egész udvarával ott telepedett meg úgy, hogy nagyszerű építkezések indultak meg és régi írások „Róma versenytársá“-nak nevezik a szép várost. Ide jött tehát Ambrus, hogy a pretoriumból mint a mindenható császár megbízottja kormányozza a várost és tartományt. Az ő kezeiben futottak össze a közigazgatás összes számai, ő gondoskodott a közbiztonságról és ő döntötte el a pörös ügyeket ítéletével. A nagy hatalomnak és az óriási felelősségnek, mellyel e hatalom gyakorlása járt, megfeleltek Ambrusnak kiváltságos képességei és lelki tulajdonai. Igazságszerető volt, kegyetlenség nélkül és barátságos, részrehajlás nélkül. Nyilatkozataiban mindig meggondolt, ítéleteiben mindig hig-

gadt és megfontolt. Magánéletében pedig oly tiszta, józan és mindenben fegyelmezett, hogy mindenneknek példaképül szolgálhatott. Egész egyénisége oly megnyerő, hogy a milánóiak inkább püspököt, mint császári helytartót láttak benne és nemcsak az alattvalóknak tiszteletével, hanem a hívőknek szeretetével is vették őt körül.

De bármily jól eshetett Ambrusnak a lakosság eme szeretete és ragaszkodása, mégis nagyon érezhette hivatalának súlyát kivált ama vallási villongásokban, melyeket az arianizmus idézett elő és tartott napirenden az igazhitű katolikusokkal szemben. Az alexandriai aposztatának, Ariusnak tévtana a niceai zsinat (325.) ünnepélyes ítélete után is tovább élt és mótelyezte a lelkeket. Még az a rettenetes istenítélet, mellyel az Úr a zsinati határozatot megerősítette, mikor az Arius tiszteletére rendezett diadalmenetben szólította örök ítélőszéke elé Ariust borzasztó véggel (Holzwarth: Weltgesch. II. 273.), még ez sem riasztotta el tőle az eretnekeket. A hazugság atyja vaksággal és süketséggel sujtotta őket: nem látták meg a szörnyű halálban sem Isten újját s nem hallgattak az Egyház komoly intelmére. Az az egy betű a *homouziös* és *homoiuziös* szavakban egy világnál is többet jelent, mert Istent jelent pusztá emberrel szemben. Szinte hihetetlennek látszik, hogy Madáchunk ezt nem tudta volna és igazán csak a jóta betűben látta volna a különbséget. Mert *homouziös* „egylényegű“-nek mondja Jézus Krisztust az Atyjával, *homoiuziös* „hasonló lényegű“-nek; amaz Istennek, emez pusztá embernek, amiből világos, hogy végtelen távolság örvénylik a kettő között. Egyetlen betű sokszor lényeges ellentétet jelent, mint ahogyan „igaz“ lényegesen különbözik „gaz“-tól!

A végzetes tévely azonban el volt hintve s miként a gaz, buján termett és gyorsan terjedt el a lelkek világában, sőt felhatolt a császári trónusig. A nagy Konstantin fia, II. Konstancius császár ugyan szigorú törvényeket szentesített a pogányság ellen, de viszont mint ariánus „oly üldözést indított a katolikusok ellen, mely kegyetlenségre a Decius-félével vetekedett“. (Holzwarth: Weltgesch. II. 275.) A hithű püspököket egymás után számkivetésbe küldi, végre maga elé idézi a pápát is: Liberius. Theodoretus, Cyrus nagy püspöke (+ 457.) megörökítette azt a párbeszédet, mely ez alkalommal a császár és a pápa közt lefolyt, örök dicsőségére a nyájáért szenvedő és meghalni kész főpásztornak. „Ki vagy te ezen a világon, Liberius! — mondja gúnyosan a császár — hogy egyedül állsz egy gonosz ember (Athanáz) mellé s megbontod ezzel a világ békéjét?“ Liberius nyugodtan felel: „A hit azáltal, hogy egyedül állok, semmitsem veszít értékéből. Hisz’ régen is csak hárman találhattak (Dániel és társai), kik a király parancsának ellenálltak“. Követeli azután, hogy az összes püspökök írják alá a niceai hitvallást, akik pedig számkivetésbe küldettek, hívassanak vissza. A császár hallani sem akar erről. „Legyen gondod a békére — mondja ingerülten. Írj alá és menj vissza Rómába“. „Én már elbúcsúztam Rómában testvéreimtől. Előbbrevalók az Egyház törvényei, mint hogy én Rómában lakjam.“ „Háromnapi gondolkodási időt engedek — toporzékol a császár —, hogy vagy aláírván, visszatérj Rómába, vagy megmondjad, hogy hová akarsz számkivetésbe menni.“ A pápát nem lepi meg az ítélet. „Háromnapi idő sem változtathatja meg gondolkodásomat. Küldj, ahová neked tetszik.“ Két nap múlva a császár

döntött: a tráciai Beroeába küldte Liberiuszt. Lelkiismerete azonban megszólalhatott, mert ötven aranyat küldött a pápának. „Vidd vissza a császárnak — mondja a küldöncnek —, szüksége van erre katonái számára.“ S más küldönc jön, a császárné embere; ő is ötven aranyat küld a pápának. „Add ezt is a császárnak — mondja neki —, szüksége lesz reá, ha háborút fog indítani.“ S még egy harmadik küldönc jön s ő is ötven aranyat hoz. „Te egyházaimat kiraboltad — mondja ennek — és most nekem, a kárvallottnak, alamizsnát hozasz?“ „Így telt el három nap — fejezi be Theodoretus szavait — anélkül, hogy pénzt elfogadott volna, mire számkivetésbe hurcolták.“ (M. G. 82. p. 135.)

Aki a pápával így bánt el, nem lehetett kiméletesebb egy püspökkel. Dionysiuszt, Milánó bátorlelkű főpapját, is számkivetésbe küldte és helyébe az ariánus Auxentiust emelte a püspöki székbe. Ezzel a város lakossága két ellenséges pártra szakadt szét. A szomorú szakadásnak csak Auxentius halála vetett véget. A császári trónuson a hithű V. Valentinián ült, aki jól tudta, hogy jogara csak az Egyház küszöbéig ér. Azért, mikor a szomszédos püspökök azzal a kéréssel fordulnak hozzá, hogy ő nevezzen ki az elárvelt milánói székbe püspököt, szépen mondja: „Erőimet fölülmuló dolgot kértek tőlem. Ti, kik isteni kegyelemmel ékeskedtek s akiket annak fénye megvilágít, jobban fogtok háttározni. Mint olyanok, kik a Szentírás emlőin nevelkedtetek, jól tudjátok, milyennek kell annak lennie, aki a püspöki méltóságban tündöklék, hogy nemcsak tudománnyal, hanem életével is kell híveit vezetnie és magamagát mindnyájuknak példaképül odaállítani. Emeljetek azért olyan férfiút a

püspöki székre, hogy mimagunk is, kik a birodalmat kormányozzuk, őszinte megadással hajtsuk meg előtte fejünket és figyelmeztetéseinek — hisz' emberek vagyunk, kik csetlünk-botlunk — mint az orvos gyógyító előírásainak szívesen engedelmeskedjünk". (Theod. M. G. 82. pag. 1131.)

Püspökké választják.

A püspökök tehát a templomban gyűltek össze tanácskozásra. A szentélyben foglaltak helyet, míg a nép a templom hajójában hullámozott. A lelkek is heves hullámozásban voltak. Auxentius hívei újból ariánus püspököt óhajtottak, míg a másik tábor igazhitű püspököt követelt. A két párt közti ellentét ellenségeskedést szült, mely egyre veszedelmesebb jelleget kezdett ölteni. E szomorú tényállás nem kerülhette ki az éber Ambrusnak figyelmét, aki a város nyugalmát mindig szívén viselte. Tiszteletet parancsoló alakja hamar fel is tűnik a tömegben. Minden szem őreá fordul, minden tekintet rajta pihen. Ambrus szót emel. Lágyan, megnyerően hangzik a szava. A harag pokoli kavargásában úgy hangzik beszéde, mint a békét hirdető angyaloké valamikor Betlehem határában. Szeretet és jóakarat csendül ki e beszédből, melynek minden szava mint zsongító balzsam hull a háborgó lelkekbe. Nyugodtságra inti őket, megértést sürget, mikor ilyen fontos ügyet akarnak elintézni. Még csak katechumen, de már az anyatejjel szívta magába az evangélium szellemét. Még az Egyházon kívül áll, de a lelkében már lánggal ég az iránta való szeretet. Ez a szeretet szól belőle most is. Mint valami Golf-áram szakad ki szívéből és jótékonyan hat az imént még haragos tömegre.

Elült a vihar, elhalt a lárma: Ambrus elbűvölte őket. Úgy áll közöttük, mint a családapa gyermekei között, mikor megbomlott az egyetértés s ő újból összehangolja a disszonáló lelkeket. Senki sem ellenkezik, senki sem szól ellene. S ebben az ünnepléses csendhallgatásban Ambrus beszédébe egy gyermekhang csendül bele: Ambrus püspök! S újból mondja: Ambrus püspök! És harmadszor is énekl: Ambrus püspök! A gyermek szava mint tűzcsóva hull a lelkekbe s ott lánggra kapva, mint osztatlan lelkesedés, mint forró közkívánság tör ki: Ambrus legyen püspökünk! A gyermek szava — Isten szava volt s ez az égi szó visszhangra talált mindkét táborban.

Ambrust úgy érintette, mintha villámcsapás volt volna: lesujtotta és egész valójában megrendítette. „Tudtam — írja később De poen. 73. —, hogy nem voltam méltó a püspöki méltóságra, mert a világ szolgálatára szántam volt magamat; a te kegyelmedből, Uram! vagyok, ami vagyok.“

Rögtön távozik is a templomból. Egyetlen gondolata: mit tegyen ennek a népakaratnak megváltoztatására, illetve megakadályozására. Megvan. A pretoriumba megy, bírói székébe ül, rögtön ítéel is. Ítélete szokatlanul szigorú: kínzást is elrendel. Hadd lássák a milánóiak, mily kegyetlen tud lenni s akik az imént püspökké kiáltották ki, győződjenek meg úgy, hogy ily kegyetlen ember nem való püspöknek. De hiábavaló törekvés! A milánóiak tudják, hogy ez a kegyetlenség nem jön szívből. „A te bűnöd rajtunk!“ — kiáltják. Hisz' még csak katechumen! A keresztség szentsége letöröl minden bűnt!

Ambrus azonban nem enged. Haza megy és olyasmire határozza el magát, amit csak zavaró-

dott lelki állapota menthet: rosszhírű nőket hozat el palotájába. Hadd lássák, hogy nem méltó a püspöki méltóságra. De hasztalan erőlködés! Anép jól ismerte a helytartó példás életét. Tudta, hogy azok a nők csak a palotába, de nem őhöz hivat tak „és még inkább kiáltott: A te bűnöd miraj tunk“ írja Paulinus. (Vita 7.)

Ambrus még mindig nem tud belenyugodni és új tervet kovácsol. Mikor ráborul az éj sötétsége a városra, ő észrevétlenül kioson belőle és Pádua felé veszi útját. Egész éjjel bolyong s amikor meg virrad — Milánónak úgynevezett római kapuja előtt találja magát. Felismerik és most már egy szerűen fogolyként őrzik saját palotájában. A püs pökök azalatt megírták a történeteket a császárnak, kérve őt, hogy engedje át Ambrust az állami szol gálatból az Egyház szolgálatába. Valentinián örömmel vette a hírt, mert a nép ítéletében saját választásának helyeslését is látta. Mindig nagyra becsülte Ambrust, akit Paulinus szerint egyenes vonalnak tartott, amelyen nincs semmi elgörbülés, a megtestesült szabálynak, mely nem ismer elvál tozást. Ambrusban azt a férfiút látta, aki annak az áldástalan meghasonlásnak, mely csaknem húsz év óta tartotta izgalomban Milánó lakosságát, ta pintatos erélyességével és erélyes tapintatosságá val véget fog vetni. „És örült Probus prefektus is, mert Ambrusban teljesedni látta szavát, mellyel útra bocsátotta, mondván: Menj és úgy cseleked jél, mintha nem is bíró, hanem püspök volnál!“ (Paul. 8.)

Ambrust azonban mindez nem tudta megnyug tatni. Remegve gondol a püspöki hatalommal járó óriási felelősségre. Számot adni valamikor a sok ezer lélekről, kiket Isten atyai gondjaira bízott,

mikor főpásztorukká tette, ezt elviselhetlen tehernek érzi. Mindig példaképül szolgálni, szóval és tettel mindenkinek mindenévé lenni, erre képtelennek érzi magát. Azért még egy kísérletet tesz: másodszor tűnik el és egy bizonyos Leontius vilájában húzza meg magát. De itt a magányban végre megéri Istennek szavát. Halkan beszél az Úr, csendesesen kopogtat a lelkek ajtaján. Mind, akikhez volt szava, a magányban hallották és értették meg azt. De hogy a lélek ajtót nyisson Istennek, előbb el kell válnia a világtól; hogy összeforrhasson a világ Alkotójával, ki kell üresednie minden világi és világias gondolattól és érzelemtől, hogy méltó hordozója legyen Isten kegyelmes gondolatainak, irgalmas szándékainak. Ambrus lelke szerencsésen ment át ez üdvös metamorfozison. Amikor Itália vikáriusa szigorú büntetés terhe alatt megparancsolja, hogy aki tud az elbujdosott Ambrusról, rögtön jelentse, Leontius sem tarthatja tovább magánál vendégét. De akik most érte jöttek, már a minden áldozatra készséges püspököt kísérték otthonába.

A császár azt az óhaját fejezte ki, hogy Ambrus minél előbb szenteltessék püspökké. Azért azonnal készültek a kereszteléshez. „Az ősegyházban — írja dr. Mihályfi (Az emberek megszentelése 65.) — a keresztség kiszolgáltatása a legnagyobb ünnepélyességgel történt. A keresztség fölvétele volt a kapu, melyen át a zsidó és pogány népek Krisztus országának tagjaivá lettek, lemondtak atyáik hagyományairól és egy új világnézet megvallására kötelezték magukat. És ezért a keresztséget hosszas, néha évekig tartó előkészület (katechumenát) előzte meg, amely alatt már különféle szimbolikus szertartások révén fokról-

fokra vezették a megtérni akarókat Isten országa felé, melyet végre a keresztség megható szertartása nyitott meg előttük.“ Ambrus már megkeresztelésében megmutatta az ő megalkuvást nem ismerő, a krisztusi elvek rovására való megegyezést nem tűrő lelkületét. Mint helytartó a pártok fölött állt és katolikusnak, ariánusnak egyaránt a törvény betűje szerint szolgáltatott igazságot. Ép azért választásában az ariánusok is lelkesen vettek részt, oly püspököt remélve benne, aki ha nem is lesz pártfogójuk, de ellenük sem fog semmit tenni. De Ambrus nem volt Jánusz-jellem. Nem szerette a megyén való járást. Nem akart jobbra is, balra is népszerű lenni. Tudta, hogy az általános népszerűség csaknem mindig elvfeladásokkal jár. Nem akart másnak tetszeni, mint isteni Mesterének. Szerette a bűnösöket, de utálta a bűnt. Segítette azokat, de írtó hadjáratot indított ez ellen. Arius nagyot vétett, mert a hit ellen vétett, tagadván Krisztus istenségét. Ő is, követői is tehát eretnekek, akikre a szeretet tanítványa azt mondja: „ne is üdvözöljétek“ őket. (Jn. II. 10.) Ambrus tehát kijelenti, hogy csak olyan paptól akar megkereszteltetni, aki az igaz hit aranykapcsával van Krisztussal egyesülve. Azt is kiköti, hogy püspökké szenteltetése az Egyháznak erre vonatkozó rendelkezései szerint történjék, tehát az előírt sorrend és időrend pontos betartásával.

Első kikötését szó nélkül teljesítették. Valószínűleg Simplicián volt az, aki már elnyervén a pápi hatalmat a keresztség szentségében újjászülte szeretett barátját s Krisztus titokzatos testének élő tagjává avatta 374-ben november 30-án.

Másik kérését azonban nem teljesítették. A néptől tartva, hogy a püspökkészítelés előadása

talán teljes elmaradását jelenti, szent erőszakossággal követelte, hogy akit püspökké választott, mielőbb azzá is szenteltessék. Így azután még a megkereszteltek fehér ruhájában szenteltetett Ambrus pappá és püspökké 374. december 7-én. Az Egyház erre a napra tette ünnepét is. A keresztségi kegyelem fehér ruhájára öltötte fel a papi ruhát, a püspöki ornátust, hogy egy Istennek szentelt életen át ezeket neveljen a krisztusi életre, ezeket vezessen a kegyelmi élet liliommezőire, írásaiban pedig századok múlva is hirdesse a szűzi élet szépségeit. Fehér ruhában lépett első szentmiséjének oltárához, hogy azt soha többé le se vesse: fehérén, szent ártatlanságban ment át az életen, hogy fehérben tündököljön Krisztus trónusa előtt az égben egy egész egész örökkévalóságon át! Mit érezhetett Ambrus e kegyelemteljes napokban? Mennyi öröm, mennyi hála tölthette el szívét! És mennyi szent alázat aranyozta be mindez ünnepi érzelmeket! „Üram! — írja e napokra való hálás visszaemlékezésében De poen, II. 73. — óvjad és tartsd meg drága ajándékomat, mellyel engem ellenkezésben is megajándékoztál... A te kegyelmedből vagyok, ami vagyok. S vagyok a legkisebb s a legutolsó a püspökök között.“

II. Ambrus püspök.

Otthona.

A pretoriumból tehát a püspöki palotába költözött át Ambrus. Az evangéliumi stílust, melyet mint helytartó is követett, magával hozta új otthonába is. Úgy a berendezésben, mint a táplálkozásban a szükségesre szorítkozott. „A tiszteletreméltó püspök — írja Paulinus 38. — állandó le-

mondásnak, hosszú virrasztásnak és folytonos munkának embere volt, aki testét mindennapi böjtléssel sanyargatta, aki délben soha nem is evett, kivéve a szombatot és vasárnapot vagy a legdicsebb vértanuk ünnepeit.“ Ha vendéget látott asztalánál, nem árulta el szigorú életmódját. Ilyenkor a gazdag patricius lépett a püspök elébe anélkül, hogy fényezésnek engedett volna. Nem az ételekben jutott kifejezésre nemes származása, hanem az asztalnál uralkodó hangban s abban a szíves vendégszeretetben, melyre mindig súlyt helyezett. „Egyszerű főzelék — írja Ep. 19. n. 6. — szíves vendégszeretettel felszolgálva többet ér, mint válogatott ételekben bővelkedő lakoma, melyet nem igaz szeretet talál fel.“ A társalgásra vonatkozólag azt írja (Ep. 28. n. 2.), hogy „a papban ne legyen semmi pórias, semmi közönséges, semmi, ami a műveletlen tömeggel közös“. Annyira szeretete az önmegtagadást, hogy meghívásokat csak ritkán fogadott el. Ő az evangéliumi szegénységet nemcsak hirdette a szószékről és írásaiban, hanem gyakorolta is. Első püspöki ténykedései közt a lelki szegénységet sürgető isteni Mesternek lábaihoz teszi le minden kincsét, arany, ezüst értéktárgyait; mindent eladat s a kapott pénzt a szegények felségélyezésére fordítja. Fekvő birtokait is az Egyháznak ajándékozza, csupán nővére számára kötve ki eltartást. Ő a földi javakban akadályokat látott az Istenhez való felemelkedésben, a kincsekben koloncokat, melyek nem engedik a lelket Isten felé röpi. Nagy öröme szolgált, mikor bátyja, Satyrus magas állami állásáról lemondva, házába költözött s annak anyagi vezetését átvette, hogy így püspöktestvére annál szabadabban élhessen magasztos hivatásának.

Ambrus az ő méltatlanságának tudatában, erős akarattal hozzá is látott a munkához, hogy megszerezze mindama lelki és szellemi kincseket, melyek alkalmassá tegyék hivatásának méltó betöltésére. Jól tudván pedig, hogy hasztalan az embernek minden iparkodása, ha nem kíséri azt Istennek áldása, ezt pedig Krisztus tanítása szerint kérni kell, Ambrus mindenekelőtt *imaéletet* kezdett élni.

Lelke valósággal epedett ezután s azért nem is járt semmi megerőltetéssel. Paulinus azt írja, hogy éjjel-nappal imádkozott. Nappal a vértanuk sírjainál imádkozott. Tudta, hogy a jó papnak vértanui erőre és áldozatosságra van szüksége, mert Krisztus áldozárainak — áldozatoknak kell lenniök szent hivatásuk oltárán. Azok a csendes sírok — úgy érezte — erőforrások az ő számára. A vértanuk szent maradványai még porladó hamvaikban is villanytelepek, melyekből a krisztusi többlet életető áramai áradnak szét a lelkekbe. Kínjaik elgondolása mindig új munkakedvvel telítette, mert úgy érezte, sokkal kevesebb az, amit ő szenved különben nehéz, felelősségteljes munkájában, mint amit azok eltűrtek. E sötét sírokból — úgy érezte — fény árad ki, melyben világosan látja a világ összes javainak semmiségét. Erővel és mennyei békével telítve tért mindig vissza otthonába a látogatásokból. Mikor pedig az éj borult a városra és álom az ő híveire, Ambrus mint jó pásztor imádkozva örködött övéinek álma s pihenése fölött. Paulinus írja, hogy nem egyszer a felkelő nap még mindig imáiba elmerülve találta őt. Sokat imádkozott. De mestere is volt az imának. Beszédeiben is ott lángol legmagasabban szeretetének szent tüze, ahol imára fordítja szavát. S hogy imája mindig lelkének lelkéből fakadt, mutatták forró köny-

neyei, melyekből ki nem fogyott. „Imádságban sírni nem gyengeség — mondja Satyrus fölött mondott beszédében I. 76. —, hanem erény.“ Ilyenkor „a könnyek édesek, a sírás örömmel teljes“. (I. 74.) Az imában nyert kegyelmeket *komoly tanulmányokban* értékesítette Ambrus. Baronius úgy tudja, hogy maga Damazus pápa küldte a kiváló Simpliciánt Milánóba, hogy Ambrust a hittudományokban kellően kiképezze. Erről a Simpliciánról sz. Ágoston is nagy dicsérettel emlékezik meg. Korának legünnepelebb tudósai közé tartozott. Ismerte az ókor összes bölcselőit, kik közül Plátót becsülte legtöbbre. De minden tudását, melyet a hírneves Viktorin fanszéke alatt szerzett, betetőzte és megkoronázta az evangélium örök igazságaival. Ilyképen fölülte alkalmas volt a nagyműveltségű Ambrus hittani kiképzésére. S Ambrus kitűnő tanítványnak bizonyult. Gyermekekded tisztelettel csüngött mesterének ajkain és nagy buzgósággal raktározta el fogékony lelkében a tőle hallottakat. Különös súlyt a Szentíráásra fektetett Ambrus. A görög nyelv biztos tudása itt nagy segítségére volt, mert főleg Aquila és Theodotus fordításában olvasta a Szentírást. A szentírásmagyarázók két táborra oszlottak meg. Némelyek a betűszerinti értelemhez ragaszkodtak, mások ellenben a képletes — allegóriás — magyarázatnak adtak elsőséget. A két irány közt mérhetetlen örvények tátonganak s a legnagyobb óvatosságra intenek. Sokan beleszédültek ez örvénybe, mint a különben nagy érdemeket szerzett Origenesz. Pedig Origeneszt Ambrus sokban követi és sokszor messzibbre is ment az allegorizálásban, mint amennyire szabad volt volna. Mentségül korának iránya, szeleme szolgálhat, mely nagyon szerette az allegó-

riát. S bizonyára a manicheizmusra való tekintetből is követte Origeneszt, minthogy a manicheusok az egész ószövetséget a sötétség szellemének tulajdonították, sokszor különösen hangzó, talán bántó érdességei miatt. Később maga is belátta ez iránynak veszélyes voltát, mely a nehézség megoldásáért sokszor feladja a történeti jelleget s oly magyarázatokban tetszeleg magának, melyek nagyrészt egyszerűen tarthatatlanok. Arra törekedett inkább, hogy a Szentírás tanait tisztán, világosan, könnyen érthetően és úgy adja elő, hogy a lélek mélyére szálljanak s ott megteremjék gyümölcseit. A Szentírásban Istennek az emberiséghez írt levelét látta. Azért a legnagyobb áhítattal olvasta s a legnagyobb buzgósággal magyarázta híveinek. S mivel Isten gondolatai nem emberi gondolatok, azért mind jobban iparkodott azok értelmébe behatolni és elmélyedni. Úgy tűnt fel neki Isten ki nyilatkoztatása, mint örök igazságok mérhetetlen óceánja, melynek mélységeiben végtelen értékű igazgyöngyök rejlenek. S miként a bűvár csak kellő felkészülés után száll le a mélybe s e vállalkozása csak akkor jár sikerrel, ha kellő tudással, tapasztalattal rendelkezik, úgy Ambrus is a szent üggyhöz méltó buzgósággal készült a szentírás magyarázás nehéz mesterségére és nem nyugodott, míg maga is mesterré nem lett abban. Munkája nem esett hiába. Műveiben, az ő szellemi hagyatékában oly kincsbányát bír a katolikus szentírás magyarázat, melyből immár másfélezer év óta hoz fel drága gyöngyöket anélkül, hogy a bányát már teljesen kiaknázt volna.

Papok nevelője.

Ambrus nemcsak tanult, hanem mint püspöknek tanítania is kellett. Látván pedig, hogy sok az aratás, de kevés a munkás, új és új munkatársakat szerzett, akiket házába fogadott és az oltár szolgálatára nevelt. A püspöki palota körülbelül ott állt, ahol most a róla nevezett templom áll, mely neki nyughelyül is szolgál. Az akkori Milánó külső falának közelében, távol a város zajától élt a püspök és vele az ő papjai a különféle egyházi rendekben. Az isteni Mester példája lebegett ebben is szeme előtt, aki szintén állandóan együtt volt tanítványaival s a folytonos érintkezésben nevelte őket apostolokká. Úgy érezte, hogy a főpásztornak elsősorban papokról kell gondoskodnia s viszont hívei közt elsősorban a papok igényelhetik atyai szeretetét. Arról is meg volt győződve, hogy amilyen a papság, olyan lesz a hívők serege is. Tiszta papság tiszta nemzedéket nevel; önzetlen, áldozatkész papság áldozatos híveket nevel; önmegtagadó papság, mely a krisztusi lemondás útjait járja s azokat szent örömmel járja, az erényesség magaslataira vezeti a népet, mert a lemondás — erény s nincsen erény lemondás nélkül. Ép azért a kiválasztásban nagyon szigorú volt Ambrus. Maga mondja el (*De off.* I. 72.), hogy egy jelentkezőt azért nem vett fel, mert fellépése, magatartása visszatetszett neki. Egy másikat már köztük talált, mikor püspökké lett, akinek nem engedte meg, hogy előtte menjen, „mivel kirívó járásával mintegy verte szememet“. S szeme nem csalódott: mindkettő elszakadt az Egyháztól, az egyik ariánus lett, a másik telhetetlen bírvágya miatt vált meg a papságtól.

Ambrus közös életet folytatott papjaival s azokkal, akiket papokká nevelt. Így lett a püspöki palota egyúttal papnevelőintézeté, melyben az általa előírt háziszabály irányította a mindennapi életet. Ambrus boldognak érezte magát övéinek körében. Az angyalok életéhez hasonlítja ezt a közös papi életet, mikor közösen zsolozsmáznak és együtt dolgoznak, mikor a háziszabály erős bástyaként védi meg őket a világ sok csábjaival szemben, mikor a napirend korlátai megóvják őket minden veszélyes kilendüléstől. Oly Golf-áram az, mely a rosszra hajló természetet magával ragadja és a közösség révén még a nehéz áldozatokat is megkönnyíti, sőt a szokás révén meg is édesíti. Oly rendezett tábor, melyben mindenkinek megvan a maga biztos helye és kiosztott szerepe, melyben a biztonságból eredő béke tölti be a lelkeket. Az öröm itt megsokszorozódik, annyiszorosan meghatványozódik, ahányan a közösséget alkotják; a baj ellenben ugyanannyiszor kisebbedik s a fájdalom ugyanannyiszor enyhül, mert vannak, akik osztoznak benne. Valóban angyali élet! S ennek éltető napja Ambrus volt. Atyaként szerette mindnyájukat s e szeretetével vezette őket fokról-fokra az oltár magaslatára, a hétköznapi élet poros országútjáról fel a Krisztus-látás és -bírás Tábor-hegyére. A szabályzat szent és sérthetetlen volt az ő szemében és a folytonos önfegyelmezést nem szűnt meg sürgetni. „Semmi sem kölcsönöz a papáságnak annyi erőt és kegyelmet — írja Ep. 63. n. 66. —, mint ha ifjúságától fogva szigorú fegyelem és szent szabályok alatt áll, melyek, bár a világban maradnak, mégis távol tartják őket a világgal való érintkezéstől.“

Ambrus jó nevelő volt, mert a szigorúságot atyai

szeretettel párosította s amikor büntetett, szívére ölelte a vétkezőt s magához emelte, hogy többé ne vétkezzék. Elsősége sohasem vált zsarnoksággá, szeretete soha gyengeséggé. Leereszkedésében is mindig fölötte állt tanítványainak, megértése sohasem fajult pajtáskodássá. A tekintély keménységét benne az alázatosság mindennél értékesebb zománca futotta be. Püspöki trónuson állva és másoknak parancsolva is mindig tudatában volt saját méltatlanságának. „Nem követelem magamnak az apostolok dicsőségét — írja De off. I. 3. — s nem tulajdonítom magamnak a próféták kegyelmét, az evangélisták erényét, a lekipásztorok körültekintését, hanem csupán azt a Szentírás iránti jószándékot és buzgóságot óhajtom megszerezni, melyet az apostol utolsó helyen említ a szentek kötelességei között és ezt csak azért, hogy míg másokat tanítani törekszem, magam is tanuljak... Erőszakosan ragadtatván ugyanis a bírói székből a papi méltóságba, tanítani kezdtem, amit magam nem tanultam. Így történt, hogy előbb tanítottam, mintsem tanultam volna. Nekem tehát tanulnom is kell, mialatt tanítok.“

De Ambrus nemcsak szóval tanított. Legfőbb tanítása — példája volt, melyet egész életével adott övéinek. Folytonos imával és önmegtagadással megszentelt élet volt ez a legnagyobb alázatosság aranykeretében. Amit papjaitól megkövetelt, azt előbb ő maga gyakorolta. Ambrusban mindig mintaképet láttak övéi otthon csak úgy, mint a templomban, a magányban épúgy, mint az élet fórumán. Soha nem látták tétlenül. Folyton dolgozott, szünösszüntelenül gyűjtött, hogy ki ne fogyjon a kiosztásban. Sz. Ágoston is szép tanuságot tesz vallomásaiban erről a pihenést nem ismerő

munkásságról. „Nem kérdezhettem el tőle mindent — írja VI. 3. —, amit és amint csak akartam, mert a személyes megbeszélés elől rendesen elzárta a temérdek ügyes-bajos ember, akiknek nyomorúságaival vesződni szokott. Ha mi időt, igen keveset, nem ezekkel töltött, azalatt testét üdítette okvetlen szükséges táplálékkal vagy lelkét olvasással. Olvasás közben szemei a lapokon jártak, szíve az értelmet fürkészte, ajkai és nyelve pihentek. Kivétel nélkül mindig olvasásban elmerülve találtam, amikor — elég gyakran — bent voltam nála. Hosszú ideig csendben ültem — ki merte volna elmerülését kelletlenül zavarni? Azután eltávoztam, mert úgy vélekedtem, hogy idegen ügyek-bajok zürzavarától menten, e rövid kis időt lelke megüdítésére akarja megnyerni s nem szeretné, hogy azalatt másfelé térítsék..., ha ugyanis idejét erre fordítja, nem tanulmányozhat vala át annyi könyvet... Vártam, igen vártam, mikor lesz szabad ideje, hogy nyughatatlanságomat kiöntsem előtte, de nem találtam ilyen alkalmat.“ Így multak Ambrus napjai az övéiért való folytonos munkásságban. Még ha betegség ágyhoz szegezte is, dolgozott: tollba mondta azt, amit lelkében feldolgozott volt a magányosság csendes óráiban. Paulinus külön megjegyzi, hogy segítségét csakis ilyenkor vette igénybe, különben maga írta műveit.

„Isten szolgálinak kötelességeiről.“

Ambrus nagy igényekkel volt papjaival szemben. Amit híveinek mondott, azt elsősorban papjainak szánta s amit azoknál sürgetett, azt előbb ezektől követelte. Az ő szemében ők voltak az elsőszülöttek abban a nagy családban, melynek neve

kereszténység. Azt akarta, hogy papjai mindenben példaképpül szolgáljanak a híveknek, jól tudva, hogy a nyáj követi pásztorát. Ha ez az ég útjait járja és a sursum cordát nemcsak énekli, hanem életével meg is valósítja, a hívek is utána törtetnek és ők is a magasba vágyódnak, mert papjukon látják, mily öröm és boldogság állandóan Krisztussal lenni. Ha ellenben a pap elhagyja a magasságokat és a lápokra szorul, a nyáj is lekerül a magasból és lassan mocsárban gázol. Csak sasok szülnék s nevelnek sasokat! Ambrus 16 éven át forgatta lelkében azokat a fenséges tanításokat, erkölcsi oktatásokat, melyeket azután „az Isten szolgáinak kötelességeiről“ c. művében leírva közkinccsé tett. Soká készült tehát e mű, de a legértékesebb is összes művei között s ennek köszönheti is elsősorban a „nagy erkölcsstanító“ nevét, mellyel már kortársai is megtisztelték. Papjainak szánta, de lelkének gazdagságából minden egyéb hivatásnak is bőven jut benne. Sz. Ágoston nagy tisztelettel szól e műről, Cassiodorus pedig „mézzel folyók“-nak mondja e könyveket.

A mű Cicerónak hasonló című munkájának mintájára készült, amint Ambrus maga írja: „Miként Tullius — I. 24. — az ő fiának oktatására, úgy én a ti okulástokra írtam e művemet, kiket fiaimnak tekintek, mert nem kevésbbé szeretlek titeket, kiket az evangélium által szültem, mint ha házasságból bírnálak.“ Ambrus azonban messze túlszárnyalja Cicerót. A pogány szerző, bár az ő világának legnagyobbjai közt áll, csak emberit, tehát tökéletlent tudott alkotni. Ambrus Krisztusnál járt iskolába és művét az evangélium természetfeletti világánál írta. Az ő erkölcsstanának szentesítője az a mindent látó és tudó Isten, aki egy-

szer örökre érvényes ítéletet fog mondani minden ember fölött. Cicerónál a bűn által elhomályosult értelem szörnyű tusája az igazság megtalálásáért; Ambrusnál a Krisztus által meghozott igazság fölötti szent öröm és megnyugvás. Amaz a háborgó tenger utasa, aki a biztos rév után sóvárog, de fekete hullámok messzire elvetik tőle; emez a friss forrásnál hűsülő vándor, aki élvezettel issza a tiszta forrásvízet és új életerőt érez tagjaiban bizseregni. Cicero fölött a nemünket megrontó bűn sötét felhője; Ambrus fölött nyitva az ég, mint a Jordánban álló Krisztus fölött. Ott sűrű erdőben vezet az út, hol dúvadak ordítanak és mérges kígyók szisszenek; itt virágos mezőn állunk, hol édes illat és kedves madárdal gyönyörködtet. Igen, Krisztus tantíványa mindig táborhegyi magasságban áll a pogány bölcsélet legnagyobbjai fölött is!

Első könyvében Ambrus ép ezt mutatja ki: a pogány bölcsék téves, sőt veszélyes erkölcsstanokat hirdettek, mert nem is tudták, miben áll tulajdonképen az erény. Mint püspök tanítani akarja papjait, szólni akar az ő szívükhöz, és mégis első helyen az okos hallgatagságot ajánlja nekik. Ez az első lecke, melyet meg kell tanulnunk, ha tökéletesek akarunk lenni. „Sokakat láttam beszéddel véteni — írja I. 5. —, hallgatással alig valakit; tehát hallgatni tudni nehezebb, mint beszélni. Az a bölcs, aki tud hallgatni.” Nem örökös némaságot sürget, hanem a beszédesség kellő megfékezését és ezzel a bensőség és gyűjtöttség megőrzését, mert az nagy kincs. A mederben folyó víz tiszta, a kiáradó piszkossá válik. Hallgatagság szelidségre nevel. Kívált ha vitára ingerel valaki, ne szégyeljünk elnémulni. „Ha hallgatsz, legyőzve érzi magát és lesajnálva; neked pedig megmarad a jó lelkiismeret tudata, hogy többet ér a jóknak ítélete, mint egy veszekedőnek vakmerősége.” (I. 18.)

Vannak bölcselők, akik azt mondják, Isten nem törődik velünk, sőt nem is ismeri cselekedeteinket, vagy ha igen, igazságtalanul ítéli meg azokat, mert a jókat szenvedni engedí, a rosszaknak bőséget ad. „De melyik munkás feled-

kezik meg arról, hogy alkotásának gondját viselje? Ki hagyja magára és hanyagolja el azt, amit létesítendőnek gondolt?” (I. 48.) A művész továbbá ismeri művét és Isten nem ismerné az embert és az ő cselekedeteit? Ezt csak azok tagadják, akik rossz úton járnak. Aki erényes, az nem fél a világosságtól. A bűnös a sötétséget szereti; nem akar maga fölött olyan bírót, akinek figyelmét semmi sem kerülheti ki. A nap belopódzik sugaraival a legrejtettebb zúgba s a bűnös azt hiszi, hogy a Teremtő, akinek a nap is szolgálja, nem tudja őt rejtekében megtalálni. Amit Isten teremtett, azt ne láthatná többé? Ő, aki az embert különféle képességekkel látta el, maga nem volna képes azokat legbensőbb lényegükben és működésükben megismerni? (I. 52. 54.) Arra is megfelel, hogy miért élnek sokszor inségben a jók, a gonoszok pedig jólétben. Krisztus „nem földi, hanem égi jutalmat ígért. Miért akarod a jutalmat ott, ahol nem jár ki? Miért követeled türelmetlenül a babért, mielőtt győztél? Miért akarod a port lerázni, miért megpihenni, miért örömlakomához ülni, mielőtt a verseny véget ér? Még együtt van a nézők serege, még harcban állanak a bajvívók és már nyugodni akarsz... Várj, míg eljön, ami tőkéletes, amikor nem mintegy tükörben, hanem színről-színre fogod a színigazságot megismerhetni. Akkor világos lesz, miért vot ez gazdag, aki különben gonosz és idegen jószág tolvaja volt, miért amaz hatalmas, miért tekintélyes. Talán azért, hogy az Úr mondhassa a bitorlónak: Gazdag voltál, miért loptad el mégis a másét? Inség nem kényszerített, nyomor nem erőszakolt... És a hatalmasnak: Miért nem segítettél az özvegyeken és árvákon, mikor őket igazságatlanul elnyomták? Azért tettelek hatalmassá, nem hogy erőszakot tégy mások ellen, hanem hogy azt megakadályozzad mások részéről is.” (I. 59.)

Ambrus ezután a keresztyényeket jellemző erényekről szól: szerénység és szemérmesség úgy külsőleg, mint belsőleg, istenfélelem, a szülők iránti tisztelet és mértékletesség illenek Krisztus tanítványaihoz. Részletes erkölcsszabályokat nyújt azután papjainak. „Özvegyeket és hajadonokat kivált fiatalabb papok ne látogassanak, hacsak nem kötelességképen, de akkor is öregebbek társaságában. Minek adjunk a világiaknak okot rágalmakra? Miért nem fordítod ezt az időt inkább olvasásra? Miért nem látogatsz meg Krisztust, miért nem társalogsz övele, miért nem hallgatsz őreá? Mi közünk a magánházakhoz? Van egy ház, mely valamennyiünket magába foglal. Mi közünk a szóbeszédhez?

A mi hivatásunk elsősorban Krisztus oltáránál szolgálni, nem pedig emberek szolgálatába szegődni." (I. 87.)

Ambrus e tanításaiban óriási olvasottságról tesz tanúságot, mert amit mond, azt nemcsak a Szentírásból vett számtalan idézettel támogatja, hanem a történelemből vett példákkal is illusztrálja. A népnek szánt oktatásokat meg-megszakítják a papoknak szóló atyai intelmek. „Tudjátok — írja ezeknek I. 248. — hogy feddhetetlenül és tisztán kell hivatástokat teljesítenetek és nem szabad azt házassági érintkezéssel beszennyeznetek, mint akik szűzi testtel, sérelem nélküli szeméremmel, minden házassági érintkezéstől mentesen nyertétek el a papi hatalmat. Amit azért említék, mivel sok kisebb faluban házaseletet élnek azok, akik a szentélynek szolgálnak, sőt papok is és ezt az ószövetségi szokással védelmezik; pedig akkor is két-három napi tisztulással készült a nép az áldozat méltó bemutatására, miként olvassuk, hogy kimosták ruháikat. Ha az előképben ily szorgos előkészületet látunk, mennyivel nagyobb kíváncsít meg a valósággal szemben? Tanuld meg tehát, ó pap és papjelölt, mit jelent az, ruhádat kimosni, hogy tiszta testtel szolgáltatashd ki a szentségeket. Ha a népnek tilos volt áldozatban résztvenni, hacsak előbb ki nem mosta ruháit, te mégis testben s lélekben mosdatlanul — tisztátalanul — mernél másokért könyörögni, másokért a legszentebb áldozatot bemutatni?” Fenséges apológiája ez a papi nőtlenségnek! Ambrus Egyháza nemcsak szentségeiben, hanem intézményeiben is egy a XX. század Egyházával.

Az első könyvet a sarkalatos erények ajánlásával fejezi be. „Első kötelességed — úgymond I. 250. — hogy Istennek fenségét megismerjed — ez a bölcsesség; azután, hogy a hívő népnek szolgálatára légy — ez az igazságosság; hogy Krisztus táborát megvédjed, szentségházát megővjad — ezt követeli tőled az erősség; végre, hogy megtartóztató és józan légy — ez a mérsékletesség követelménye.”

A II. könyvben Ambrus az igaz boldogságról tárgyal s a pogány bölcselőkkel szemben azt Isten megismerésében és az erényes életben látja. A földi javak és élvezetek, melyekben amazok a boldogságot látták, inkább akadályai és megromtói a boldogságnak. A jötevő irgalmasság mennyei békével tölti meg a lelkét. Az ariánusok bűnül rótták fel neki, hogy éhinség idején a szent edényeket is az éhezők táplálására vagy a foglyok kiváltására fordította. Ambrus igazolja eljárását. „Ki is lehetne oly durva — írja II. 136. —, oly kegyetlen, oly szívtelen, hogy elítélné, ha egy foglyot a

haláltól, vagy egy védtelen nőt a pogányok erőszakától, vagy gyengéd szüzeket és serdülő ifjakat a bálványok méte-lyétől megmentünk... Az Egyháznak van aranya, de nem hogy azt őrizze, hanem hogy kiadja s az inségben szenvedőkön vele segítsen. Minek őrizni olyat, ami magában nem segít? Nemde azt fogja az Úr mondani: Miért hagytál annyi szegényt éhen veszni? Volt aranyad, táplálhattad volna őket. Miért adatott el rabszolgának annyi hadifogoly és nem váltattak ki, hanem megölettek az ellenség által? Jobb volt volna, ha az élő edényeket megóvtad volna a fémből valók helyett. Ezekre nem fogsz tudni felelni. Vagy talán azt fogod mondani: Félttem, hogy nem lesz miből Isten templomát felékesíteni? De ő azt felelné: A szentségek nem szorulnak az aranyra, legszebb ékességük a foglyok kiváltása. Valóban azok az igazán drága edények, melyek megváltják a híveket a haláltól. Mily szép, ha az Egyház a foglyok seregeit kiváltva, mondja: Ezeket Krisztus váltotta ki! Ime, az igazán értékes, hasznos arany! Ez im' a Krisztus aranya, mely megment a haláltól; ez az ő aranya, mely megóvj a szemérmet, megőrzi az ártatlanságot. Azért én inkább akartam e szerencsétleneket nektek szabadon visszaadni, mint az aranyat megtartani. A kiváltott foglyok e szép sora többet ér az arany edények hosszú sorainál. Nincs semmi, amire méltóbban fordíthatnák Krisztus aranya, mint hogy vele veszélyben forgók megmentessenek. Úgy látom, hogy Krisztus vére nemcsak tündöklött az aranykelyhekben, hanem a megváltás erejénél fogva isteni hatását is kölcsönözte nekik: a kelyhek értékével kiváltattak a foglyok, miként Krisztus vére megváltott minket, a sátán fogságában sinylődőket... Senki sem mondhatja: Miért él a szegény? Senki sem panaszkodhatik, hogy a foglyok kiváltattak; senki sem emelhet vádat, hogy Istennek templom épült; senki sem méltatlankodhatik, hogy a temetők a hívek eltemetésére megnagyobbítottak. E három esetben igenis szabad az Egyháznak már felszentelt edényeit is összetörni, egybeolvasztani és eladni."

A III. könyvben két tételt bizonyít Ambrus: minden kereszténynek a tisztességet a hasznos fölé kell emelnie és a saját hasznát másokénak alárendelnie. Sok megszívlelendőt mond kedvenc témájáról: a nagylelkűségről a jótétemények gyakorlásában, a fősvénység bűnös voltáról. Mintha csak napjainkban élne, mintha csak a mi árdrágtóink ellen emelné fel szavát! Mily hű ez a föld! Mily bőven fizet az embernek a reáfordított fáradságért! Mily igazságtalan tehát minden

önzés! „Miért használod csalásra a természet bőkezűségét? Miért irigyled az emberektől azt, ami közhasználatra termett? Miért színlélsz inséget? Miért adsz okot arra, hogy a szegények inkább terméketlenséget kívánjanak? Minthogy ugyanis nem érzik a termékenység jótéteményeit, — *hiszen felemeled az árakat, elrejtetted a gabonát* — inkább azt óhajtják, hogy semmi se teremjen, mintsem hogy te az általános éhinségen nyereszskedjél. Azon vagy, hogy kevés gabona legyen, kevés élelmiszer és jajgatsz, ha bő termés van és siránkozol a teli gabonacsűrőkön, kikutatod, mikor szűkös a jövedelem, mikor sovány a termés. Akkor örülsz, mert eljött aratásod s te az összesek nyomorúságából kincseket harácsolsz össze. S ezt iparkodásnak, ezt szorgosságnak nevezed, pedig furfangos ravaszság, fortélyos csalás.“ (III. 41.)

Amit Ambrus mondott, most is el lehet mondani. Nemcsak hittanunk, hanem erkölcsstanunk is örök, mert igaz!

Ambrus mint lelkipásztor.

Milánó dicső lett Nagy Konstantin 313.-i rendelete révén, de a krisztusi vallás, melynek szabadságát hirdette, csak nehezen tudott benne teljes uralomra jutni. Pedig a hagyomány szerint Pál apostol útítársa, Barnabás hirdette e vidéken először Krisztus evangéliumát. Annyi bizonyos, hogy már a Néró-féle üldözésben (64—67.) Milánó püspöke, sz. Anatelon vértanúságot szenvedett. Utódai közt sok vértanu és szentéletű főpásztor emlékét őrzi a történet, kiknek apostoli munkája szép gyümölcsöt termett. Azonban a pogányság még soká élt Milánó falai közt. A vértanuk sírjai fölé emelt templomok mellett még álltak Jupiter, Juno, Vénusz és Apolló oltárai, sőt az egyiptomi Isis istennőnek is volt temploma. A pogány bölcsélet különböző tévelyei is találtak követőkre Milánóban és a kereszténységgel egyesítve a legnevetsegebb tanokat hozta létre, melyek a Jupiter-Adonai oltárban nyertek külső kifejezést. (Baunard 59.)

A sok tévtan közt különösen Mani és Árius tévtanai voltak elterjedve. Mani tévtanáról sz. Ágoston életében szoltunk (18. l.). Áriusé Krisztus istensége ellen irányult. Mint az alexandriai egyház papja, szóban és írásban hirdette, hogy Jézus Krisztus csak pusztá ember, aki születése előtt nem létezett, mert az Atyának nem egyszülött fia, hanem pusztán teremtménye, akit a Szentírás csupán azért mond Isten fiának, mivel az Atya őt kegyelemből fiának fogadta. De különben csak ember, az emberi természet összes gyarlóságával. Árius feddhetetlen életével, megnyerő modorával, kiváló ékesszólásával mind szélesebb körben szerzett magának pártfogókat, tanainak követőket, ami a természet-től nagyravágyó embert, ki az ő írásában „a nagy Árius”-nak mondja magát, a legnagyobb mértékben elbizakodottá tette. Hiába volt püspökének, Sándornak atyai intelme, hiába okos cáfolata is. Az általa összehívott zsinati zsinatnak elítélő határozata sem bírta Áriust észretéríteni, aki nem szűnt meg magának híveket toborozni. A tévtan végre oly arányokat öltött, hogy Konstantin császár I. Szilveszter pápa hozzájárulásával általános zsinatra hívta össze az egész világ püspökeit 325-ben Niceába. Hogy mily hullámszóba hozta volt Árius a lelkeket, mutatja a megjelent püspökök nagy száma: 318-an vettek részt a zsinaton — Ambrus Ábrahámnak 318 harcosával hasonlíttja őket össze. (De fide I. 5.) Árius itt is oly vakmerően beszélt, hogy a zsinati atyák befogták fülüket, nem akarván istenkáromlásait hallani. Árius tévtanát elítélték. „Akik azt mondják: Volt idő, mikor nem volt (az Ige), vagy mielőtt született volna, nem volt, és azt állítják, hogy a Fiú nem-létezőből lett vagy más szubstanciából avagy lényegből lett, vagy pedig változékonnyá vagy átváltoztatható, azokat a katolikus egyház kiközösíti”. (Dr. Schütz: Dogm. I. 215.) Áriust is kizárták az egyház közösségéből és a Szentlélek örökdedése alatt tartott tanácskozásuk eredményét abban a hitvallásban örökölték meg, melyet niceainak nevezünk. Áriust utólrte Isten büntetése, de tévtana nem mult ki vele a világból, sőt Konstantius császárbán hatalmas pártfogóra talált úgy, hogy sz. Jeromos szerint „az egész föld kereksege felsőhajtott és csodálkozva vette észre, hogy ariánussá lett”. Csak a VI. században sikerült a pápáknak katolikus uralkodók segítségével e sokfejű sárkányt végleg kipusztítani.

Ambrus a gondos lelkipásztor éleslátásával látta meg a nyáját fenyegető veszélyeket. Istenbe vetett

rendíthetlen bizalommal látott munkához, hogy a tévelyeket kiirtsa s a tévelygőket Krisztushoz visszavezesse. Sokat prédikált. Ékesszólása csak úgy vonzotta a tömeget, mint beszédeinek tartalma. A szent püspök új világba vezette hallgatóit beszédeiben, a hétköznapi élet miazmás lápjairól fel a krisztuslátás Tábor-hegyére. Szava majd mint a próféták mennydörgése a Jahvétól hűtlenül elszakadt zsidókhoz, majd mint a megváltás gyümölcseit felkínáló anya lágy, szívhez szóló s lelket simogató beszéde. Komolyan fedd és int és figyelmeztet, mint aki tudja, hogy a romlás útja hová vezet; de szeretettel nyújtja kezét a felkelni akaróknak s mint irgalmas szamaritánus részvétellel emeli fel magához a megtérőt.

Beszédeinek híre hamar elterjedt: hallgatói dicsőítőivé lettek, lelki gyermekei másoknak apostolaivá azáltal, hogy elhozták őket szent püspökük szószéke alá. A hagyomány még most is úgy tudja, hogy a milánói dóm egyik márványemelvénye az a szószék, melyet Ambrusnak lelkeket mentő szónoklatai megszenteltek. Mondhatni, egész Milánó szorongott e szószék alatt. A császári udvar emberei, katonák, állami tisztviselők, öregek és fiatalok, gazdagok és szegények mindkét nemből, sőt még pogányok, zsidók, tévhitűek és egészen hitetlenek: mind találkoztak egymással e szent helyen. Ambrus szerencsésen egyesíté magában a jó szónok minden tulajdonságait. „Nemes testtartás, parancsoló, de a szerénység által enyhített tekintély, bizonyos nyugodt s mégis egyúttal tüzes lelkület teremtettké meg Ambrusban azt a papi egyéniséget, mely beszél még mielőtt megszólalna s önmagában jobban győz meg, mint azt szavak tehetik.“ (Baunard 63.)

A megnyerő külsőnek megfelelt lelki felkészültsége. Ambrus sokat tanult, mielőtt tanított volna. Vasszorgalommal tette magáévá kiváló tanítómesterének, Simplicianus sokoldalú tudását úgy a világi, mint a hittudományban és bölcseletben. S amit mesterétől hallott, a fölött sokat elmélkedett, hogy így tudását mélyítse, melyet folytonos olvasással nem szűnt meg tágítani, szélesbíteni. A klasszikus íróktól csiszoltságot tanult a kifejezőmódban, a Szentírásból kenetességet és emelkedettséget a beszédben, melyet lágy hangja, szívből fakadó és szívhez szóló előadása csak még élvezetesebbé varázsolta.

Ambrus az egész éven át tanította híveit, de a rendesnél is nagyobb buzgósággal nagybőjt idején prédikált. Ilyenkor nap-nap után lépett a szószékre, hogy lelkének drága kincseit elhintse, pazarul osztogassa ajkán csüngő hallgatói között. Mint a jó atya szeretettel szólítottatta a bűnösöket s mint a jó anya balzsamos szavakkal édesgette Jézushoz mindazokat, akik távol álltak s jártak tőle. Majd meg Isten igazságos haragjának lángostorát suhogtatja meg hallgatói fölött, hogy akiket nem hat meg a végtelen szeretet, azokat üdvös félelemmel töltse el az örök igazságosság. Szavai belemarkoltak a lelkekbe s akiket hívott, jöttek is. Jöttek tömegesen, kivált pogányok, hogy a keresztiség szentségében Krisztus katonáivá avattassanak fel. Ambrus szent örömmel fogadta őket és örömmel végezte az előkészítés nagy munkáját. Ezt nem engedte át senkinek. Pedig nehéz és soká tartó munka volt. Paulinus írja, hogy halála után öten alig tudták ugyanazt a munkát elvégezni. Nem egyszer történt, hogy az oktatást rövidebbre kellett szabnia, annyira kimerült, sőt abba is hagy-

nia, mert hangja kifogyott. Hittanításai most is megvannak, mint az Egyház változatlanságának némaságukban is hangosan kiáltó bizonyítékai: Ambrus ugyanazokat a szentségeket magyarázza, melyeket mi is tartunk és ugyanazt tanítja róluk, amit mi is vallunk! Így a keresztség szentségénél a vízbe való alámerítéstől eltekintve ugyanazok a kérdések és feleletek, ugyanazok a cselekmények és megkenések, mint most is. Ambrus a külső szertartásokat magyarázva a belső kegyelmi tartalomra figyelmeztet, mondván: „Ne csupán testi szemednek higgy, mert a kegyelem ugyan nem látható és mégis nagyobb érték, mint amit látsz, mert ez ideiglenes, amaz ellenben örök“. (De myst. 15.) „Lásd be, hogy a víz nem tisztít meg a Szentlélek nélkül.“ (19.) Világosan tanítja a keresztség szükséges voltát. „Senki sem nyerheti el bűneinek bocsánatát, sem a megszentelő malaszt ajándékát, hacsak nem kereszteltetett meg az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében.“ (20.) „Keresztelés után fehér ruhát kaptál annak jeléül, hogy levettted a bűnök köpenyét és az ártatlanság tiszta fátyolát vetted fel.“ (34.) „Cselekedeteid ezután fényeskedjenek és Isten képét viseljék magukon, kinek képére te is teremtetél. Semmiféle üldözés ne kevesbítse szeretetedet.“ (41.)

A baptisztériumok eltűntek, amióta az Egyház leöntéssel keresztel, de megvan a baptismus; eltűntek a nagy vízmedencék, de megvan a keresztvíz, mellyel most is csak a Szentháromság hitének bevallása után önti le a keresztelő a keresztelendőnek fejét háromszor a kereszt jelében.

Amily buzgósággal készítette elő a hitujoncokat a szent keresztségre, épöly fáradhatatlan volt Ambrus első szentáldozásuk előkészítésében, mely-

hez nyolc nap múlva járulhattak. Ez az idő komoly és áhítatos előkészületnek volt ideje. Ambrus mindennap prédikált fehérruhás hallgatóinak, hogy kellően kioktassa őket arról a felséges hittitokról, melyet az Eucharishtiában vallunk. A legméltóságosabb Oltáriszentség kezdettől fogva a legféltettebb kincse volt az Egyháznak. A róla való tant is csak azokkal közölte, akik a keresztségben Krisztus titokzatos testének tagjaivá lettek. A szent püspök elemében volt ilyenkor. Mint valami aranyláva, úgy ömlött szívéből a tanítás, a buzdítás e héten át. Amit mondott, most is ugyanúgy mondja a tanító Egyház. Jól megértette isteni Mesterét az utolsó vacsorán. A klenódiumot, melyet ott Krisztus áldott kezéből átvett, mint legszentebb örökséget magával hozta a cenákulumból és véres üldözéseknek viharában sem vesztette el s nem is engedte azt magától elrabolni. Ambrus is így hisz és így beszél a legméltóságosabb Oltáriszentségről. Gyönyörű párhuzamot von a manna és az Eucharisztia között. „Amaz — úgymond — az égből hullott alá, ez az ég fölött áll; amaz az égé, ez az ég Uráé. Amaz megromolhatott, ha másnapra elteték, ettől távol áll minden romlás s aki azt áhítattal magához veszi, nem fog romlást érezni. A zsidók számára víz fakadt a sziklából, a te számodra vér a Krisztusból; amaz ideig-óráig csillapította a szomjúságot, Krisztus vére örök életre táplál téged... Ott az árnyék, itt a valóság. S ha csodálsz, ami csak árnyék, mennyivel inkább kell csodálnod a valóságot?... A világosság többet ér az árnyéknál, a valóság többet az előképnél, a Teremtőnek teste többet az égi mannánál.“ (De myst. 48.) S hogy a hitet megkönnyítse e felfoghatatlan szentség iránt, rámutat a mindeneket teremtő

„Legyen“ szóra. Nos, itt ugyanaz az örök Ige beszél és ő mondja: Ez az én testem. Vajjon az, aki meg tudta teremteni azt, ami nem létezett, nem tudná lényegében megváltoztatni azt, ami már létezik? „Maga az Úr Jézus kiáltja: Ez az én testem. Az isteni szavakkal való megáldás előtt kenyér említettik, a megszentelés (consecratio) után test van jelen. Ő maga mondja saját vérének. A megszentelés előtt bor említettik, a megszentelés után vér. És te azt mondod rá: Amen, vagyis: Úgy van. Amit ajkad mond, azt lelkednek is vallania kell.“ (54.)

De Ambrus nemcsak a hitujoncokkal törődött, a hívőknek is szerető atyjuk volt főleg a gyóntatószékben, hiszen ha vétkeztek, csakis a gyóntatószéken át közeledhettek az Úr asztalához. Ambrus sokat beszélt Krisztusnak e drága ajándékáról, a penitenciatartás szentségéről is. E beszédei két könyvet tesznek ki, melyet 384-ben írt főleg Novacián ellen, aki azt tanította, hogy az Egyháznak nincs hatalma a hittagadás bűnét megbocsájtani, sőt követői, tovább menve, azt tartották, hogy semmiféle súlyos bűnt nem bocsáthat meg az Egyház s azért azok, akik súlyosan vétkeztek, nem járulhatnak többé az Úr asztalához. Ambrus ezzel szemben bizonyítja, hogy Krisztus nem vett ki egyetlen bűnt sem a bűnoldozó hatalom alól, melyet Egyházának adott és a novaciánusok nagyon tévednek, mikor azt hiszik, hogy tanításukkal Krisztus legfőbb tekintélyét óvják meg, mert ép ellenkezőleg a legnagyobb tiszteletlenséget követik el ellene, amikor szűkebb korlátokat szabnak az általa adott hatalomnak. (De poen. I. 6.)

Mikor a töredelmes bűnbánókat nem fogadják be, mintegy azt mondják: „Sebesült ne jöjjön hozzánk, nálunk nem

gyógyíttatnak betegek; mi egészségesek vagyunk és nem szorulunk rá orvosra“. (I. 29.) „Te pedig, Uram! mind valamennyit akarsz meggyógyítani, de nem mind akarsz meggyógyulni, Novacián sem, aki egészségesnek képzei magát.“ (I. 32.) A novaciánusok olyanok, mint a tüzet sürgető apostolok Szamariában; nekik is mondja az Úr: „Ti nem bírájátok az én szellememet, mert nem gyakoroljátok az én irgalmasságomat“. (I. 88.) Azért Ambrus sem könnyelmű a feloldozásban. „Akarom — úgymond —, hogy a bűnös remélje bűneinek bocsánatát, de kérje azt könnyekkel, kérje azt sóhajokkal, kérje az egész nép siránkozásával; könyörögjön, hogy neki megbocsáttassék. S ha két- és három ízben megtagadtatik neki a feloldozás, tudja meg, hogy még nem eléggé bánkódott; gyarapítsa tehát sirását és térjen vissza még nagyobb bánattal, karolja át az Úr lábait, csókolja azokat csókjaival, öntözze könnyeivel és el ne eressze, míg az Úr azt nem mondja neki: *Megbocsáttatik neki sok bűne, mert igen szeretett.*“ (I. 90.) S hogy e kívánsága testet öltött a bűnbánókban, maga is mondja, „Ismertem olyanokat — ezek Ambrus szavai —, akik bánatkönyűekkel barázdákat szántottak bele arcukba, kiszárították szemüket a folytonos sírással s odavetették magukat a belépők elé, hogy testükön végig tapossanak. A sok bűjtőléstől sápadt arcukkal élő testben is halottnak benyomását tették.“ (I. 91.)

Épöly világosan beszél a bűnbánat szentségének isteni alapításáról minden idők számára s arról az isteni erőről, mely e szentségben rejlik. „Ami embernek lehetetlen — úgymond — azt megteheti Isten. Amit mi könyörgéssel el nem érhetünk, azt Isten elengedheti nekünk. Mert az is lehetetlennek látszott, hogy a víz lemossa a bűnt, amint Naaman sem hitte, hogy a víz le tudja mosni róla a belpoklosságot. De ami lehetetlen nekünk, azt Isten lehetségessé tette, aki ily kegyelmet ajándékozott nekünk. Az is lehetetlennek látszott, hogy a bűnbánat által a bűnök eltöröltesse; de Krisztus megadta e hatalmat apostolainak, akikről az átszármazott a papokra. Tehát lehetségessé vált, ami lehetetlennek látszott.“ (II. 11.) „Térjetelek hát vissza az Egyházba, kik gonoszul elszakadtak tőle. Minden megtérőnek ugyanis bocsánat ígértetik... Azt hiszem, hogy még Judásnak sem tagadtatott volna meg a megbocsájtás Isten végtelen irgalmától, ha nem a zsidóknál, hanem Krisztusnál tartott volna bűnbánatot.“ (II. 26.) „Sírjunk hát ideig-óráig, hogy örökké örvendezhessünk. Féljük az

Urat és előzzük őt meg, bevallván bűneinket... Miért félsz ily jó úrnak bűneidet bevallani? Csak az igazul meg, aki bűnét önként beismeri. Az Úr ugyan mindent tud, de szavadat várja, nem hogy büntessen, hanem hogy megbocsásson; nem akarja, hogy az ördög kicsúfoljon és azzal vádoljon, hogy eltitkoltad bűneidet. Előzd meg vádlódat, ha temagad fogod magadat vádolni, nem kell semmi egyéb vádlótól félned; ha te magad jelented fel magadat, még ha meghalsz is, új életre fogsz ébredni.“ (II. 52.) „Mutasd meg sebedet az orvosnak, hogy meggyógyulhass. Ha nem is mutatod, ő mégis ismeri, de elvárja, hogy megmondjad, hallani akarja szavadat.“ (II. 66.)

Megható az ő imája magáért és lelki gyermekeiért. „Tartsd meg, Uram! ajándékomat, őrizd meg a kegyelmet, melyet nekem adtál, bár futottam előre... A legkisebb és legutolsó vagyok ugyan a püspökök között, mégis, mivel én is tettem valamicskét Egyházadért, kérlek: védelmezd e munka gyümölcseit, hogy akit érdemetlenül a papságra meghívtál, azt ne engedd mint papot elveszni. Főképp add, hogy őszinte részvétellel tudjak lenni a bűnösök iránt, hogy amikor valamely bűnös bűnét bevallja, részvétellel legyek iránta, ne korholjam büszkén, hanem szomorkodjam és sírjak vele, hogy míg fölötte sírok, magamat is sírassam.“ (II. 73.)

A buzgó lelkipásztornak munkáját meg is áldotta az Úr. Ambrus sokakat vezetett Krisztushoz, akik távol álltak tőle és sok elsötétült lélekben szújtotta meg újból a hitnek világát prédikációival, a megszentelő malaszt éltető tüzeit lelkipásztori gondoskodásával. Mily ékes és mily értékes koszorút font magának e lelkekből! Mily fényes koronát készített magának ezekből az örökkévalóság számára! S e koronában is különös fénnel tündöklök egy a többinél is értékesebb drágagyöngy: sz. Ágoston. Mert Ágostont Ambrus szülte az Egyháznak. Atyai szeretetével magához vonzotta és ékesszólásával szószéke alá édesgette ezt a kiváltságos szellemóriást. Semmi sem mutatja Ambrus tökéletes ön- és emberismeretét annyira,

mint az a mód, mellyel Ágostont a manicheizmus sötétségéből a krisztusi kegyelem világosságába, a testiség szálnalmas rabját a tiszta élet magaslataira vezette. Nem bocsátkozott vele vitába, mert Ágoston nagyobb mestere volt a dialektikának, mint ő. Viszont erkölcsi tévelygéseért sem feddette, hanem csak életével cáfolta és boldogságával, mely arcáról sugárzott s minden szavából kicsendült, győzte meg Ágostont a tiszta életnek minden áldozatra méltó értékéről. Beszédeiben azonban állandóan foglalkozott mindama kérdésekkel, melyek Ágoston lelkében viharzottak. Felhozta összes nehézségeit és megdönthetellen érveléssel sorra cáfolta azokat. Ágoston, ki előbb csak a beszéd szónoki alakjára figyelt, lassan a tartalmára is kezdett figyelni, hisz' amit Ambrus mondott, mint jótékony balzsam hullott agyonzaklatott lelkébe. Ambrus erős kézzel oldotta fel egymásután a tévely bilincseit, melyek Ágoston lelkét fogva tartották. (*Kudora* 423.) Munkáját egy erős asszony mindennapi imája is támogatta: sz. Monika nem szűnt meg fiáért az eget ostromolni. A kegyelem végre is győzött: 387 húsvét vasárnapjának hajnalán Ambrus megkeresztelte Ágostont a Ker. sz. Jánosnak szentelt baptisztériumban, melynek ragyogó márványfalairól és gyönyörű mozaikképeiről egy század mulva is elragadtatással ír páduai Emmodius. Örült Monika, aki őt életre szülte, örült Ambrus, aki őt újjászülte a keresztségben és örült kimondhatlan örömmel maga Ágoston, aki végre megtalálta igaz boldogságát, mert megtalálta — Istent. Vajjon kinek öröme volt nagyobb? Krisztus megmondotta: az ég angyalaié, mert egy nagy bűnös tért meg, hogy nagy szentté legyen!

Püspöki kihallgatások.

Ambrus nemcsak lelkileg gondozta híveit: az ő atyai szeretete felölelte összes érdekeiket az élet minden vonatkozásaiban. Sem a szószék, sem a gyóntatószék nem volt elég neki arra, hogy az apostol példájára mindenek mindenévé legyen. Azért külön alkalmakat nyújtott híveinek ügyesbajos dolgaik előadására. Így keletkeztek a „püspöki audienciák“. Nem egyszerű látogatások és nem hódoló felvonulások voltak ezek, hanem az élet ezerféle gondjaitól zaklatott gyermekek tanácskérése attól, akiről úgy voltak meggyőződve, hogy mindig kész segíteni s akiről hívő kegyeletük azt hitte, hogy ott is tud segíteni, ahol embertársaik vagy rokonaik minden szeretete tehetetlennek bizonyult. Ambrus palolájának kapuja mindig nyitva állott és mindenki számára állt nyitva. Mindenki a legnagyobb bizalommal lépte át e kaput, mert tudta, hogy résztvevő, megértő, szerető atya elé vezet azon át útja, aki ha nem képes a bajt teljesen megszüntetni, enyhíteni bizonyára tudja és fogja is. Ambrus háza ilyképen a szegények, szomorúak, ügyefogyottak zarándokhelyévé lett. S neki mindegyik számára volt tanácsa, vígasza, bátorítása, irányítása. Az ő „házi gyógytára“ jól fel volt szerelve: minden bajra, nyavalyára volt ott orvosság. Tekintélyét, melyet a világi hatóságoknál élvezett, fel a császárig, szívesen kamatoztatta hívei érdekében. És nemcsak szíve, hanem erszénye is mindig rendelkezésükre állt. Ambrus mindig tudatában volt a püspöki méltósággal járó felelősségnek, mellyel híveinek úgy lelki, mint testi javát előmozdítani köteles. Tudta, hogy az ember testből és lélekből áll, tehát testi javáról is

kell gondoskodni, mert a testi bajok, anyagi gondok bénítólag hatnak a lélekre. Mikor tehát azoktól mentesítjük a testet, tulajdonképen a léleknek teszünk krisztusi szolgálatot. Ambrus jól a szívébe véste Jakab apostol tanítását a jócselekedetekben megnyilvánuló hitről. *„Ha pedig egy testvér vagy nővér ruhátalan és szükségét lát a mindennapi élelemben, valamelyik pedig közületek azt mondja nekik: Menjetek békében, melegedjete meg és lakjatok jól! — de nem adjátok meg nekik, amire testüknek szüksége van, mit használ az?”* (Jk. 2, 15.) Ambrus nemcsak vigasztalt, de segített is, nemcsak szavakkal, hanem tettekkel mutatta ki főpásztori szeretetét, jól tudva, hogy a szép szavak tettek nélkül üres, haszontalan pelyva lesznek az isteni igazságosságnak mérlegén, ő pedig nem pelyvát, hanem aranybúzáat akart magának gyűjteni a számadás rettenetes napjára. Alig is van bűn, melyet gyakrabban ostorozna, mint a fősvénység bűne. A 395-ben Nabutról írt művében szomorúan panaszkodik, hogy az Achabok fajzata nem hal ki, mert naponként születnek új Achabok: fukar, bízvágyó emberek, kik minél többet szereznek, annál többre áhítoznak s minél többjük van, annál szégyembeknek érzik magukat. Bővelkednek javakban és semmit sem élveznek belőlük, mert önma-guktól is sajnálják.

„Ismertem egy gazdag embert — írja De Nabuthe 18.—, aki birtokára utazva, annyi kenyeret vitt magával, ahány napot ott tölteni szándékozott és oly kicsinyek voltak e kenyerek, hogy kevésétűt is alig elégíthettek volna ki. Azt is hallottam róla, hogy ha tojáást tettek elébe, azon panaszkodott, hogy ezzel egy csirkét öltek meg.” „Isten bő termést ad neked, hogy vagy legyőzze, vagy annál súlyosabban büntesse fukarságodat. Nem fogsz mentséget találni, mert azt, amit Isten sokak számára engedett teremni, magadnak foglalod le.” (37.) „Mennyivel jobb bőkezű ada-

kozónak, mint szorgos megőrzőnek lenni! Mennyivel többet használna neked, ha sok árva atyjának neveznének, mint hogy megszámlálhatatlan aranyat tartasz pénzesládában elzárva. A pénzt ugyanis itt kell hagynod, ellenben a jótétemények érdeme elkísér az érdemet jutalmazó Bíróhoz!" (39.) „Ahelyett, hogy azt mondanád: Jöjjetek szegények, egyetek az én kenyereimből! azt mondd: Lebontom csűrjeimet és nagyobbakat építek. Szerencsétlen! Még azt is add a szegényeknek, amit ez építésre fordítani akarsz.“ (33., 34.) „Az irgalmaság itt a földön vettetik el és az égben hozza meg gyümölcsseit; a szegénybe plántáltatik, de az Istennél sarjad ki.“ (53.) „Add el aranyadat és vedd meg üdvösségedet, add el drágaköveidet és vedd meg Istennek országát, add el földedet és vedd meg magadnak az örök életet!“ (58.) Hogy Ambrus nemcsak így gondolkodott, hanem így cselekedett is, már tudjuk abból, amit magánvagyonáról és az Egyház kincseinek felhasználásáról fennebb hallottunk.

Hogy mily bizalommal viseltettek a milánóiak püspökük iránt, mutatja az, hogy nemcsak lelki bajaikat és anyagi gondjaikat vitték elébe, hanem jogi s nevezetesen pörös ügyeiket is. Eleinte a püspöki ítéletek nem voltak jogérvényesek, de Sozomenus szerint Nagy Konstantin megadta nekik az állami jogérvényességet és Arcadius e kiváltságot 398 és 400-ban újból megerősítette. (Baunard 101.) Ambrus élt is e jogával. Úgy volt meggyőződve, hogy a jócselekedet még az alamizsnánál is értékesebb. A hajdani helytartó, a pretorium legfőbb bírója nap-nap után értékesíthette jogi tudását s gyakorolhatta püspöki irgalmasságát, mert ítéleteiben mindig összhangba tudta hozni az igazságot a könyörületességgel. Az ő szívéből állandóan a szeretet olaja csepegett alá az igazság kerekeire, hogy össze ne törjenek senkit, hanem csak megpuhítsanak addig kemény szíveket. „Az Egyház sohasem vesztes — írja Ep. 82. n. 9. —, ha a szeretet nyer. Szeretet nem jelent kárt, hanem legnagyobb hasz-

not Jézus Krisztus számára.“ Ebben a szellemben oktatta papjait is. „A papnak hivatása — mondja De off. III. 59. —, hogy senkinek se ártson, hanem mindenkinek használni akarjon.“ A személyválogatástól is óvta őket. „Ítéleteinkben — úgymond II. 125. — ne tegyünk különbséget a személyekben. Soha ne döntsön, a személyes hajlam, hanem az ügy érdeme.“

Ambrus mester volt a lelkek összehangolásában, az ellentétek kiegyenlítésében. Ismerte az emberi szív összes változatait és tudott legbensőbb rejtekeihez férni. Ime egy eset a sok közül. Egy fiú atyja tudta nélkül nősült meg. Az apa — Sisinnius volt a neve — többé hallani sem akart fiáról, sem őket házába befogadni. A kitagadott fiú kihez fordulhatott volna inkább szomorú helyzetében, mint püspökatyjához? Ambrus rögtön kész a közbenjárásra. Levele klasszikus mintakép a békéltető levélnek. Jogod volt — írja Ep. 83. — fiadat büntetni, de okosabb neki megbocsájtani. Tudom, hogy hozzád tartozott számára feleséget választani, aki leányoddá legyen. És mégis mennyi veszély volt e választáshoz kötve, melytől most — lám — megszabadultál. Ha az a nő, kit fiad magának választott, jó, akkor ez kincset jelent számodra és még neked kell hálásnak lenned. Ha nem jó, akkor mindkettőjüket meg fogod javítani jószággal a helyett, hogy keményszívűségeddel őket szerencsétlenekké tennéd. Ami pedig fiadat illeti, azt hiszem, hogy választásával elvesztette jogát családi viszály esetében az asszonyt okozni, amint az gyakran történik. Ellenkezőleg bizonyos, hogy minden törekvése oda fog irányulni, hogy választását igazolja vagy mentegesse azáltal, hogy feleségének jó tulajdonait kiemeli és neked meghódo-

lásának jeleit adja. Te tehát úgy cselekedtél, mint mind azok a jó atyák, akik csak addig késlekednek a megbocsájtással, amíg meg nem kéretnek reá. Hosszabb próbáratevés haszontalan volna gyermekeidre nézve, reád nézve pedig kegyetlen, mert atyai szíved ezt a meghasonlást nem viselhetné el tovább. Így tett egykor József az ő testvéreivel és Dávid az ő fiával. Így tesz az evangéliumban a tékozló fiúnak atyja. Te utánózni fogod ezt az atyai kegyességet, melyre példát maga Isten adott nekünk. Ép azért menyednek vagy jobban mondva lányodnak azt tanácsoltam, hogy csak keljen bizalommal útra hozzád a nagy hideg dacára is. Nem találhat jobb téli szállást, mint — nem mondom házadban, hanem atyai szívedben, mely ma époly mértékben megengesztelődött, mint amilyen mértékben tegnap keserűséggel volt tele. — Jól jegyzi meg Baunard: „Lehetetlen az engesztelés munkáját több gyengédséggel, több megértéssel és választékosabb finomsággal végezni“. (105. l.)

Ambrus azonban tudott kemény, sőt rettenetes is lenni, ahol oly vétkessel állt szemben, aki nem akart gonoszságából engedni. Ilyenek voltak az uzsorások, kik fölött nem egyszer suhogtatta meg igazságos haragjának ostorát. Meghalt egy szegény ember, mielőtt adósságát kifizethette volna. A hitелеző a holttestet fogta le zálogul, kijelentvén a rokonoknak, hogy addig nem engedi eltemettetni, míg adósságát ki nem fizetik. Ezek Ambrushoz fordultak. A püspök felháborodott az eseten. Ítélete rettenetes volt. „Vedd a hullát — mondá lesújtó tekintettel —, vigyázz, hogy el ne fusson neked, őrizd a szobában, te kegyetlen hóhér! A börtönök nem oly kegyetlenek, mint te vagy: azok kiadják a hol-

takat, te ezeket is lefoglalod. Rajta, hadd vegyüljenek a gyászoló család sirató jajgatásába az uzsorának szívtelen szavai. Egyért nem kell fukarságnak aggódnia: ezt a foglyodat nem kell táplálnod!“ Mire megparancsolá, hogy a halottat a hitelezőnek házába vigyék. A tömeg háborogva követte a menetet. Az uzsorásnak családja megremült, mikor a menet házukba ért. Arra kérte őket, vigyék a halottat a temetőbe. Ambrus nem engedte. „Hogy aztán ne vádolhass engem azzal — mondá könnyörtelenül — hogy megfosztottalak zálogodtól!“ Végre maga az uzsorás volt kénytelen övéivel együtt a halottat a temetőbe kivinni. (De Tob. 36., 37.)

Más alkalommal a szószékről ostromozza az uzsorások fényűzését. „Te töltözöl és más könnyben úszik; te lakmározol és válogatott ételeiddel mászt fojtogatsz; te zenében gyönyörködöl és más nyomorúságban nyög; te ízes gyümölcsöt élvezesz és más tövist nyel. De halljad csak, mit mond a Megváltó: *Jaj nektek gazdagok, mert megvan a ti vígasztalástok*“. (De Tob. 50.)

Egy ily igazságos és szerető bírónak működése nem téveszthette el hatását a lelkekre: Milánóban örvendetiesen javultak a közerkölcsők, Sőt Ambrus ítéletei az állami igazságszolgáltatásba is belevittek az evangélium szellemét. Ő vetette el azt a magot, mely az Egyház által megszelídített római jogban hozta meg érett gyümölcsét, „azt a jogtudományt, melyben a legmagasabb, mit emberi elme kigondolt, szent frigyben egyesül a legjobbal, mit az isteni kinyilatkoztatás nyújt“. (Baunard 114.)

Szereti az Úr házának ékességét.

Ami után hajdan Dávid király egy hosszú életen át vágyódott: templomot építeni az Úrnak, ami a bölcs Salamont, az ő fiát oly kimondhatatlanul boldogította, mikor azt felépíthette, ez a vágy Ambrusban is élt s ezt az örömet ő is élvezhette Isten kegyelméből nem is egyszer csupán. Régi feljegyzések tanúsága szerint már 378 és 382 közt épített egy templomot az apostolfejedelmek tiszteletére, hogy így is tanúságot tegyen, mily drága kincs neki az a szent hit, melyet ők Rómának megvittek és ezzel az egész világnak hirdettek. A mai sz. Nazarius-templom Milánóban ennek helyét foglalja el és néhány maradványát is megőrizte számunkra. Egy másik bazilikát a sz. Viktor tiszteletére emelt templom közvetlen közelében épített azzal a szándékkal, hogy valamikor ott pihenhessen, közel fivérének, Satyrusnak pihenőhelyéhez, aki a sz. Viktor-bazilikában volt eltemetve. A nép ezért Ambrus-bazilikának nevezte el és ő maga is ezzel a névvel jelzi írásaiban. Egyrésze még most is megvan. Ambrus teremő lelke itt is érvényesült: új alakot adott a templomnak. Addig hosszúkás négyszögben épültek a templomok, Ambrus kereszt alakjában kezdte azokat építeni, mert a templom — mondja ő maga egy verses feliratban — Krisztus győzelmének emléke s e győzelemnek jele a kereszt. Kívülről nagyon egyszerűek voltak e templomok, de annál fényesebb volt belsejük. „A papnak elsősorban kötelessége — írja De off. II. 111. — a templomot megfelelő fénnel ékesíteni, hogy már külső ékessége is elárulja Istennek házát.“ A falakat bibliai képek ékesítették, Ambrus bazilikáját nem kevesebb, mint 22 jelenet a Szent-

írásból, melyeket ő magyarázó versekkel látott el. Ő- és újszövetség állottak így képpen a hívek előtt s a versek a megfelelő hit- vagy erkölcstani igazságot voltak hivatva tudatukba belevésni: némaságukban is beszédes falak, melyeknek beszédét mindenki megértette s idővel meg is jegyezte. A háromkapus bejáráttal szemben állt az oltár, mely fölött négy porfiroszlop tartott ékes kupolát. Amit művészet és Isten szeretete szépet, ragyogót, értékeset csak teremteni tudott, az mind pazar bőkezűséggel volt itt összehalmozva és lelket emelő összhangba hozva. Az oltár nagylelkűségünknek legméltóbb tárgya, ajándékaink legszentebb helye. Istennel szemben a pazarlás erény s a fényűzés örök érdem. Ő előbb adott nekünk; minden, amink van, az ő kegyelmes ajándéka; csak részben adjuk neki vissza abban, amit oltárára helyezünk. Az oltár az ő földi trónusa; amit erre teszünk, azt előbb látja meg különben mindent látó szeme. Ez a meggyőződés vezette Ambrust a templomépítésekben, ez csendült ki ama fenséges himnuszokból, melyeket ő szerzett és énekelt el elsőnek az Úr dicsőségére. Már ifjú korában írt költeményeket s öreg korában is hű maradt a költészethez. A zenét és éneket is mindig szerette, hiszen minden földi összhang az égire emlékeztette. Az angyalok — úgymond — énekelve dicsérik az Urat, az égi hatalmasságok a Szentet éneklik. A kerubok, a választottak serege, mind énekelnek, összhangzóan, a tenger zúgásához hasonló erővel éneklik az Alleluját. Erdő és mező és minden hallatja hangját: egyedül az ember hallgasson ez óriási énekkarban? (Praef. in psalm.) Ambrus nem hallgatott. Lelke állandóan dallal volt tele és ő dalolt lelke mélyéből és minden erejével. Tizenkét himnuszt

köszön neki fenséges liturgiánk, bár ennél sokkal többet is tulajdonítanak neki. Nem költői babérokra pályázik ezekben s az is bizonyára távol állt tőle, hogy a múzsa kiváltságos kedvencei, a világ-irodalom nagy költői közé álljon. De himnuszai-ban mindig van mélység a gondolatban, bensőség az érzelemben, emelkedettség a beszédben, választékosság a kifejezésben. Nem a villamos ívlámpák vakító fényével hatnak, mely mellett meg lehet fagyni, hanem a tűzhely melegével, mely éltet. Ambrus az ő költészetében is az, ami szónoklatában: a lélek barátja, ki nem a maga dicsőségét, hanem felebarátjának javát keresi, ki nem akar ragyogni, hanem csak használni. A siralomvölgy vándora ő is, de a lelke állandóan napsugárban fürdik, mert az élet ezer baja közt sem tudja Istent elfelejteni. Fölötte mozgalmas időben él, körülötte folytonos harcok, sokszor véres harcok, melyekből vészes csatakiáltások harsognak bele főpásztori lelkébe; de e lélekben mégis mindig ünnep van, mert Krisztus trónol benne s előtte éjjel-nappal hódol és — és énekel Ambrus a Titkos jelenések szentjeinek hódolatával és lelkendező énekével. Himnuszainak ez a mély vallásossága meghódította a hívő világot. A Krisztust szerető lélek szólal meg bennük s azért szavát elérlették mind, akik szeretik Krisztust. Tizenhat század épült rajtuk és milliók töltöztek édességükkel, de a méz, melyet szerzőjük bennük elrejtett, még mindig nem fogyott ki belőlük.

A himnuszok éneke a zsoltárokéval váltakozott. Sz. Péter székén is költői lelkű férfiú ült: sz. Damasus pápa. Ő 371-ben kiváló szakértelemmel rendezte a zsoltárok éneklését s ez énekeket Ambrus örömmel hozta át Milánóba, hívei pedig époly

örömmel tanulták meg azokat. Hogy milyen volt ez énekek dallama, inkább csak sejteni lehet, mint tudni. A cantus Ambrosianus hasonló a cantus Gregorianushoz. Sz. Ágoston hallotta és megindulással hallgatta. (Vall. IX. 6.) Mikor azután a himnuszok és zsoltárok éneke felgyullasztotta a szívet, Ambrus a gyönyörű oltárhoz lépett, hogy a legszentebb áldozatot bemutassa. Milánó kezdettől fogva különös szertartásokkal ünnepelte a szentiségét, miként még ma is. Ez a liturgia Ambrusról neveztetik el, bár már előtte is dívott Milánóban. Valószínűleg keletről származik, mert imádságai sokban egyeznek a sz. Vazul és az Aranyszájú sz. János-féle liturgiákkal. Hogy Ambrus mennyit változtatott vagy adott hozzá az addigi szertartásokhoz, azt most már nem áll módunkban meghatározni. De maga az elnevezés arról látszik tanuskodni, hogy Ambrus nagy szellemének alkotóereje itt sem maradt tétlen. (L. dr. Mihályfi: A nyilv. istentisztelet. 1918. 358. l.)

Ambrus zsoltármagyarázatai.

„A zsoltár Isten dicsőítése, az Egyház szava, zengő hitvallás, méltósággal teljes ájtatosság, a szabadság örvendezése, a béke és egyetértés záloga, hasonló a citerához, mely sok és különböző hangjaival mégis egy dallamot zeng. A zsoltárban az igazság ölelkezik a kegyelemmel: énekeljük, hogy gyönyörködjünk és megtanuljunk, hogy tudjunk.“ Így ír Ambrus zsoltármagyarázatainak bevezető soraiban. Azt akarta, hogy hívei ne csak szájjal, hanem szívvel s lélekkel énekeljék a zsoltárokat. Azért sokszor magyarázta nekik azokat. Paulinus külön könyvbe gyűjtötte össze e magya-

rázatok, mely most is megvan. Ambrus e magyarázatokban csaknem az egész hittant és erkölcs-tant öleli fel. Éles elméje mint valami hatalmas vil-lamos reflektor világít bele szent hitünk titkainak kifürkészhetlen mélységeibe. Meg-megszólal belőle a hitvédő is a korában uralkodó tévtanok ellen, éles pengével támadván a tévelyt, de krisztusi szeretettel hivatgatván vissza az ő Egyházába az elszakadtakat. A legtöbbször mégis erkölcsi oktatásokat nyújt, melyek nemcsak megmutatják a krisztus-látás és bírás táborhegyi útjait, hanem jóakaró szeretettel fel is segítenek oda. Ambrus mint tudós sem szűnik meg szerető atya lenni, aki számol gyermekeinek gyengeségeivel és azért mindig kedvet is csinál az erényes életre. Előadása mindig élvezetes, mert nagyon változatos a tárgyban és választékos a nyelvezetben. Amit a kinyilatkoztatás isteni forrásaiból olvasással és elmélkedéssel hosszú éveken át nap-nap után merített, amit szerető szívének tűzében kiolvasztott, amit nagy lelkének szárnyalásaiban meglátott, amit Isten kegyelmének élvezésében megérezett és megértett, amit elragadtatásaiban megsejtett, — azt mind fenséges összhangba hozta és lelket emelő beszédben előadja e művében. Minden olvasója csak egyet sajnál, azt, hogy nem bírjuk tőle az összes zsoltárok ilyenén magyarázatát, csak 12 zsoltárét adja. A szent püspököknek ez volt legkedvesebb foglalkozása. Halálos ágyán is a 43. zsoltár magyarázatát mondta Paulinusnak tollba. A halál elnémította e beszédes ajkakát és Paulinus letette írószerszámát; csak ő, a boldogan elköltözött élvezte tovább már nem gyarló emberi elme találgatását, hanem a valóság színről-színre való látását.

Zsoltármagyarázataira a 118. zsoltár magyará-

zatával teszi fel a koronát. Elég tekintélyes kötetet tenne ki e magyarázat, Migne kiadásában is 172 oldalt foglal le. Ambrus itt egész nagyságában áll előttünk, mint az az erkölcstanító, aki egyrészt keményen ostromozza korának bűneit, másrészt mint tapasztalt lelki vezér megmutatja a keresztény tökéletességnek égbe vezető útjait. Szeme mindent észrevesz és szava minden rangú és rendű embernek szól. És nemcsak övéinek szól, hanem átszól az eretnekek táborába is, cáfolva tévelyüket, fájlalva elszakadásukat, korholva makacsságukat, mellyel ahhoz ragaszkodnak. Így nevelte híveiben azt a hitbéli meggyőződést, mely az ariánus üldözések idején a vértanúságra is kész bátorságban nyilatkozott meg a velük együtt szenvedő főpásztornak kimondhatlan öröme, miként alább látni fogjuk.

A szüzesség apostola.

A paradicsomból kiűzött ember hamar elfelejtette az ott vele atyaként társalgó Isten képét és más istent, sok istent csinált magának. Kőből és fából faragta azokat magának, különféle alakban, különböző kivitelben; de egyben mind megegyeztek ezek a bálványok: kemény vonásaik voltak. Az ember zsarnokoknak képzelte magának s azért áldozatok hekatombáival sietett őket engesztelni, még embervért sem kímélve e téves erőlködésében. Az istenfogalom ily végzetes elferdítése végzetesen befolyásolta az erkölcstant is. Maga az „istentisztelet“ a legundokabb erkölcstelenségben merült ki Babylonban csakúgy, mint a „művelt“ Hellasban vagy Rómában. Astarte és Venus oltárai körül hervadt liliomok, rothadó liliomok: ez a pogányság címere. Terebélyes tölgy, amelynek gyökerein rák-

fene rágódik: ez a Krisztus előtti világ és kultúra képe.

Ebbe a temetővilágba áll bele Krisztus. Ebbe a siralmas pusztulásba kiáltja bele evangéliumát: *Boldogok a tiszta szívűek, mert meglátják az Istent.* (Mt. 5, 8.) Krisztus felemeli a liliomot, melyet a pogányság sárba tiport, melyet a „választott” nép nem értékelt, mert többre becsülte a gyermekáldást. Felemeli és szívére tűzi, amikor szűz anyától születik s amikor egyedül a szűzi tanítványt engedi szíven megpihenni. Krisztus paradicsomi piedesztáljára emelte a szűzi tisztaságot, amikor egy ártatlan gyermeket állít tanítványai elé példaképül s amikor azt az evangéliumi tanácsok közé veszi fel.

Az Egyház megértette isteni Alapítójának szándékát. Ahová csak ment, mindenüvé magával vitte ez angyali erény szeretetét és becsülését. Új nemzedéket nevelt, amilyen addig nem járta e földet. Két új típust állított bele az életbe, melyeket a Krisztus előtti emberiség nem ismert: a vértanút és a szűzet. Amaz vére ontásával mutatta ki a Krisztus iránti szeretetét, emez a vérontásnál nem csekélyebb értékű teljes önodaadásával a tökéletes önmegtartoztatásban. Amaz saját véréből szőtt lélekére bíborpalástot, emez hófehér tunikát a szűzi élet megkövetelte ezerféle önmegtagadásból. Amaz piros rózsát, emez fehér liliomot nevelt szívében. S tette ezt mindkettő abban a biztos és boldogító tudatban, hogy így méltóvá válik a Krisztussal való örök egyesülésre, aki a vértanuk királya, mert „a tulajdon vérével ment be egyszer s mindenkorra a szentek szentjébe”. (Zsid. 9., 12.) és akiről már az Énekek énekének menyasszonya tudja, hogy liliomok közt legeltet.

Ambrus idejében az Egyház már szabadságot élvezett. A véres üldözések, ha nem is szűntek meg örökre, legalább szüneteltek és békés fejlődésnek engedték az Egyházat indulni. Úgy látszott, Krisztus megelégtelte jegyesének véres szenvedését, mert eléggé megtisztult minden salaktól, melyet hívei a pogányságból és a zsidóságból magukkal hoztak. Levezette a vérpadról, hogy felvezesse a tökéletesség Tábor-hegyére. Levette fejéről a véres üldözések töviskoszorúját, hogy liliomból fonjon magának újat. Ambrus finom lelke teljes mértékben fogta fel Krisztus szándékait. Hisz' születése előtt néhány évvel, 336-ban Trierben járt a hite miatt ide száműzött Atanáz, aki itt is, miként Rómában, ékesszólásának minden erejével dicsőítette azokat a névtelen hősnőket, akik erényeik édes illatával töltötték be Afrika sivatagjait, kiknek anygali énekétől visszhangzottak Thebais barlangjai, kik az ima és önmegtagadás fegyverzetével küzdöttek e világban, hogy a másvilágot meghódítsák. (Bau-nard 118.) Aztán baráti szálak fűzték őt a Kelet nagy szentjéhez, Vazulhoz, aki már szabályzatot is adott a szent közösségben élő szűzeknek. Végre saját családjában is eltelhetett a szűzesség szeretetével, akár Sotherisre gondolunk, aki a szűzesség koronájához a vértanúságét is megszerezte, akár Marcellinára, aki a római családi házban élt kolostori életet. Sőt egyházának, a milánói egyháznak védnöke is szűz volt: sz. Tekla, a nagy apostol nagy neveltje, aki megnyitotta a vértanu szűzek hosszú sorát. Ambrus tehát lelkének minden lelkesedésével karolta fel az ügyet. Amit ékesszólásának hódító erejével az anygali erény és élet dicsőítésére mondott, annak híre hamar elterjedt nemcsak Itáliában, hanem Ázsiában és Afrikában

is. Eljutott Rómába is, ahol Marcellina már régen gyakorolta is ezt a szép életet. Arra kérte tehát püspökfivérét: küldené meg neki írásban, amit élőszóban mondott. Így jön létre 377-ben, püspökségének harmadik évében „a szűzekről” című műve három könyvben. Ambrus itt elemében van. Mindent, amit a kinyilatkoztatás s a józan ész e szép erényről csak tud, azt ebben s a szűzességről írt egyéb műveiben mind összehalmozta. S teszi ezt oly kedves, megnyerő modorban, oly élénk s fordulatos előadásban, oly tündöklő ékesszólással, hogy még most is, másfélezer év múlva mindenkit lebilincsel, meggyőz és fellelkesít. Kitérései pedig kortörténeti szempontból még inkább emelik műveinek értékét.

Sz. Ágnes ünnepe kedves alkalmul szolgált Ambrusnak e beszédsorozat megkezdésére. „Azt olvassuk róla — úgy mond I. 7. —, hogy 12 éves korában vértanúságot szenvedett. Minél utálatosabb a kegyetlenség, mely még a zsenge korának sem kegyelmezett, annál nagyobb a hit ereje, mely már ebben a korban is vértanút nevelt. Volt-e azon a gyenge testen általában hely seb számára? És mégis ő neki, akinek nem volt ereje a vasilincs tartására, volt ereje annak legyőzésére. A hóhérok véres karmai közt félelem nélkül nyújtja oda kezeit és a dühös katona törének rettenthetetlenül szolgáltatja ki testét és bár még nem tanult meghalni, de kész a halálra, ha akár pogányoltár elé hurcoltatnék, kitárt karokkal fogja üdvözölni Krisztust és ilyenképen a szentségtörő tűznek közepette is az Úr keresztjét megdicsőíteni, vagy ha vasilincset vernének nyakába s mindkét kezére; de nem volt oly szűkszemű lánc, mely e gyenge karokat leszoríthatta volna. Gyengeségében alkalmatlan a büntetésre és már érett a győzelemre; küzdelemre gyenge, de megkoronázatásra alkalmas. Nem siet úgy a lakodalmas házba a menyasszony, mint amily örömmel és lelkendezéssel e szűz a vesztőhelyre iparkodott. Fejének hajdísze nincs kisütve, hanem Krisztusnak szentelve, menyasszonyi koszorúja nem hervadó virágokból, hanem erényekből fonva. Mindnyájan sírtak, ő neki nincsen könnye.” „Nem azért dicsérendő — a szűzesség —, mivel a vértanukban is meg-

volt, hanem azért, mivel vértanukat nevel.“ (I. 10.) „Az égből hivatott, hogy a földön utánóztassék. S nem hiába keresett magának az égben életprogramot, mikor az égben talált magának jegyest. Mert felülemelkedve felhőkön, levegőn, angyalokon és csillagokon, rátalált az Atya ölen Isten Igéjére és csordultig megtelt vele. Ne csodálkozzunk tehát, hogy angyalokhoz hasonlíttatnak azok, akik az angyalok Urával lépnek frigyre. Ki is tagadhatná, hogy ez az élet az égből áradt alá, mikor nem igen találunk rá a földön, csak miután Isten e földi testbe szállott alá. Akkor a Szűz méhében fogant és az Ige testté lőn, hogy az ember istenné lehessen.“ (I. 11.) Keményen ostromozza a női hiúságot, mikor így ír: „Mily döreség, a természettől kapott arcot megváltoztatni, festék után nyúlni s míg fél férjének ítéletétől szépségét illetőleg, a magáét elárulni! Mert mikor másoknak tetszeni vágyik, önmagának már nem tetszik. Kell-e rútságodnak igazabb bírálója, ó asszony! mint amilyen tenmagad vagy, mikor félsz olyannak látszani, amilyen vagy? Ha szép vagy, miért rejted el? Ha rút vagy, miért mutatod magad csalással szépnek?“ (I. 28.) „De még ha szép vagy is, mennyi költségbe kerül, hogy vissza ne tessél! Nyakadon drága gyöngy, vállaidról aranyos ruha omlik alá. S mennyi csáb az illatszerekben! A fülek drágakövekkel terheltetnek meg, a szembe idegen szín kevertetik. Mi marad meg saját mivoltában, mikor annyit megváltoztatsz magadon?“ (I. 29.) „Ti nektek pedig, boldog szűzek, kik nem ismeritek ez ékességeket vagy inkább kínzásokat, minden bájátok a szent szemérem pírja s a megőrzött ártatlanság, melyet nem hervaszt el a kor, melyet még a halál sem rabolhat el tőletek és semmiféle betegség nem ronthat meg.“ (I. 30.) „Azt mondja valaki: Tehát ellenzed a házasságot? Nem ellenzem, csak rámutatok a szüzesség szép gyümölcseire. Hiszen ez csak keveseknek kiváltsága, a házasság a sokaságé. S nem is léteznék szűzek serege, ha nem volna házasság, melyből születik. A jót a jóval hasonlítom össze, hogy kitűnjék, mi a jobb.“ (I. 35.) „Emlékszem egy leányzóra, aki előkelő volt a világban, most még előkelőbb Isten szemében. Mikor szülei és rokonai házasságra kényszerítették, ő a szent oltárhoz menekült. Hová is fusson inkább egy szűz, mint oda, ahol a szeplőtelen áldozatot bemutatják. Ott állt Isten oltáránál a szüzi szemérem áldozata. Mit akartok ti rokonok? Mit zaklatjátok lelkemet házassági ajánlattal? Már gondoskodtam magamról! Vőlegényt ajánlok: én jobbat találtam. Nagyítsátok bármennyire gazdagságát, dicse-

kedjeteek bármennyire előkelőségével, magasztaljátok még annyira hatalmát: nekem oly vőlegényem van, akivel senki sem hasonlítható össze, mert gazdagsága a föld, hatalma a világalom, előkelősége az ég. Ha ilyen ajánltok, szívesen megyek hozzá; de ha nem találtok ilyen, akkor nem vagyok gondviselőm, hanem irigyeim. — Mind hallgattak, csak egy szólalt meg: Ha még élne édesapád — mondá — vajjon túrné-e, hogy pártában maradj? Mire ő több vallásossággal, mint gyermeki ragaszkodással: Talán ép azért halt meg, hogy engem ne akadályozhasson!"

A második könyvben Ambrus példaképekben mutatja meg, hogy mi is a szüzesség. Máriát állítja példaképül a szűzek elé az életre, sz. Teklát az önfeláldozásra. „Fenséges látvány: az oroszán a szűz lábainál heverve nyaldossa azokat, hangtalan némaságával is mutatva, hogy nem árt hat a szűz szent testének és saját természetéről elfelejtkezve azt a természetet ölti magára, melyet az emberek levetettek.“ (II. 20.) Azok az imák és beszédek, melyeket Thekla ajkaira ad, mély és szép és gazdag léleknek elragadó megnyilatkozásai; de az alázatos püspök nem magának tulajdonítja azokat, hanem azoknak a szűzeknek, akiknek életmódját megfigyelni szerencsés volt.

A harmadik könyv egyik gyöngye Liberius pápának ama beszéde, mellyel Marcellinának a szűzi fátyolt nyujtotta. Több mint másfélezer év mult el azóta és Liberius beszédét most is el lehet mondani egyetlen szó megváltoztatása nélkül. Liberius a IV. században ugyanazt a hitet hirdeti, melyet a XX. század Egyháza vall! Péter sziklája nem vált sárrá! Kétezer év szellemi hullámszásában is rendületlenül áll, örök bizonyosságul annak, hogy amit a rajta épült Egyház tanít, az maga az igazság, mert az igazság csak egy lehet! — Ambrus itt megadja a szűzi élet szabályait. Meltán mondják őt ezért a kolostori élet kezdeményezőjének a latin egyházban. Finom lelke már mindazt érzi és tudja, amit a későbbi rendalapítók alapszabályaikba belefoglaltak. Az ő szabályai is imáról, elmélkedésről, önmegtagadásról, engedelmességről, az irgalmasság gyakorlásáról szólnak, mint amazokéi. S ezen nincs miért csodálkozni: mindnyáján az evangélium közös forrásából merfettek. Mindnyáján managyűjtők voltak s miként a mannáról régi hagyomány úgy tudja, hogy az kinek-kinek ízléséhez alkalmazkodott, úgy a különböző rendalapítók az evangéliumi tanácsok közös mannáját saját egyéni hivatásukhoz alkalmazták. Innét a közös tárgyban mutatkozó sokféleség és eltérés.

Ambrus beszédei és művei a szüzességről való-
ságos forradalmat idéztek elő a lelkekben. Csapa-
tosan érkeztek közelből és távolból leányok, hogy
a szent püspök lelki vezetésére bízzák magukat s
megvalósítsák azt, amit oly ékesszólóan ajánlott
műveiben. A legelőkelőbb családok sarjai a szűzi
fátyolt többre kezdték becsülni a menyasszonyi-
nál, hisz' amaz az isteni Jegyes menyasszonyaivá
avatta őket. Az elsők, akik felszólaltak ez ellen, az
anyák voltak. Ezt, úgy látszik, előre megéreztte
Ambrus, mert beszédeiben őhozzájuk is fordult.
„Hallottátok, ó anyák, mily erényeket kell leányai-
tokban nevelnetek, hogy az ő érdemük a ti bűn-
adósságtokat megváltsa. A szűz leány anyjának ál-
dozata, melynek mindennapi feláldozásával Isten
igazságosságát engeszteli. A szűz leány azért to-
vábbra is közös tulajdona marad szüleinek; oly
zálog, mely megszabadítja őket a hozomány felőli
gondtól, mely nem tépi meg szívüket az elválással,
mely semmit sem vesz el hatalmukból és jogaik-
ból.“ (De virgbus I. 32.) De hiába volt ez az okos
intelem. Ebben nem értettek egyet püspökükkel;
voltak anyák, kik egyenesen eltiltották leányaikat
Ambrus beszédeiről, sőt olyanok is, akik bezárták
őket otthon, hogy azokra el ne mehessenek. Az
anyákat követték a bölcselők és államférfiak, akik
a tudomány és államjólét nevében támadták Am-
brus tanítását. A püspök nem ijedt meg e támadá-
soktól, — nem olyan anyagból volt gyúrva, hogy
minden legkisebb ellenkezés gyáva meghátrálásra
bírt volna. „A szüzességről“ írt könyvében sorra
cáfolja ellenvetéseiket. A szüzesség — mondják —
létalapjaiban támadja meg az államot, mert meg-
akadályozza az emberiség szaporodását. De ki hal-
lott arról panaszt, hogy nem találni már feleséget?

A szűzesség nemcsak hogy ártalmára nincs az államnak, hanem ellenkezőleg nagy javára, mert szilárdabbá teszi alapját, a családot. A tapasztalat ugyanis azt bizonyítja, hogy ott fogyatkozik meg a népesedés, ahol a szűzességet kevésbé becsülik; ellenben ott, ahol sok tisztelője és követője van, egyre gyarapszik a lakosság. „Kérdezzétek meg az alexandriai, kérdezzétek a keleti és mind a többi afrikai egyházakat, hány szűzet szentelnek évenként Isten szolgálatára. Nekünk itt Milánóban kevesebb születésünk van, mint ahány szűzavatás van azokban az egyházakban!” (De virgte 36.) Ambrus tehát a statisztikát is segítségül vette cáfolatában, mert az olyan érv, melyet mindenki megért és senki sem tagadhat. A szűzek Krisztus Egyházának választott csapatja! Elitcsapat eleve nem számít arra, hogy mindenki az ő kötelékébe lépjen, hisz’ elit, válogatott: csak választottak számára van, azokról pedig Krisztus azt mondja, hogy kevesen vannak. (Mt 22, 14.)

Azt is szemére vetették Ambrusnak, hogy alig kereszteli meg a leányokat, máris feladja nekik a fátyolt. Várni kellene, míg megkomolyodnak és csak okos megfontolás után vegyék fel magukra ezt a súlyos terhet. Ambrus azzal felel, hogy okos megfontolás mindig üdvös és szükséges is, de az elsősorban a püspök dolga, megítélni, ki való ez életre, ki nem, vagy legalább még nem. Azonban azt sem szabad feledni, hogy Isten a zsenge áldozatokat szerette és követelte már az ószövetségben. Súlyos, elviselhetlen teherről pedig ne beszéljenek. Amit a világ rabságnak ítél, az a hivatott léleknek a legszentebb és legboldogítóbb szabadság. A hármasság fogadalom szárnyakat ad a léleknek, hogy a bűn hármasságából kiemelkedjék.

A szabályok, melyeket Ambrus „az ő szent leányai”-nak adott, amint a szűzi életet élőket nevezte, az ő bölcs mérsékletét dicsérik. Bármennyire hangsúlyozza is a lelkigyakorlatok szükségességét, mégsem feledkezik meg a kellő pihenésről sem. Előírásaiban gondolt a változatosságra is, jól ismervén az emberi gyarlóságot, mely a legkedvesebb foglalkozást is megunja, ha soká tart. Kézimunkát is vett bele a napirendbe, jól tudván, hogy nem lehet mindig kizárólag szellemileg foglalkozni. Túlzásokat sohasem engedett meg. Mikor püspökségének negyedik évében Rómába megy családjának látogatására, nagy lelki épüléssel látja Marcellinának példás életét, hősi önmegtagadásait, de mégis szigorának enyhítésére buzdítja őt. Ez jó volt — mondja — míg fiatal voltál. Mikor azonban a test egyszer meg van szelidítve, kiméletesebben kell vele bánni, hogy annál tovább lehess a fiatalabbak tanítónője. (De. virgbus III. 16.)

Ambrus levelezése.

A szent püspökről festett képünk nem volna tökéletes, ha nem emlékeznénk meg leveleiről is. Hisz' írott leveleink életünk fáján fakadó levelek, belső világunk vetületei, lelkünk őszinte megnyilatkozásai, melyekben ész és szív, értelem és érzelm jut szóhoz. Az óriási munka és folytonos elfoglaltság mellett szinte megmagyarázhatatlannak látszik, hogyan talált Ambrus még levelezésre is időt és pedig nagyon széleskörű levelezésre. Migne kiadása 91 levelet közöl, de ki számlálta meg azokat, melyek elvesztek? E levelek is mint azt a főpapot állítják elénk Ambrust, akinek lelkében az apostolok pünkösdi tüze ég, mely őt egyre az evan-

gélium hirdetésére ösztönzi. Elénk állítják mint azt a rettenthetetlen bátorságú főpásztort, aki nem fél az Egyház jogaiért császárok és zsarnokok rettegett hatalmával is szembeállni. Majd ismét a szerető lelki atyát csodáljuk e levelekben, aki nagylelkű a megbocsájtásban, ha valaki vétett ellene és bőkezű az adakozásban, ha valaki kéréssel fordult hozzá. Pedig sok ilyen kéréstől érkezett a világ minden tájáról a milánói püspök palotájába. Püspökök, papok és világiak írták e leveleket és fontos kérdések, kényes ügyek eldöntését kérdték Ambrustól. Sőt császárok is tőle kértek tanácsot a legfontosabb államügyekben csak úgy, mint saját lelki ügyekben. Ambrus mindegyiknek válaszolt. E válaszlevelek sokszor elég terjedelmes tanulmányokkal érnek fel és történeti adataik miatt egyúttal a kortörténelemnek igen becses okmányai. De e közérdekű levelek mellett vannak a mindennapi élet apró örömeiről és bajairól szólók is, melyekből Ambrus lelkének megannyi szép vonását ismerjük meg. „Küldtél nekem szarvasgombát — írja Felixnek Ep. 3. — és pedig oly nagy példányokat, hogy közcsodálat tárgyát képezték. Kedves ajándék, de mégsem oly értékes, hogy panaszat elhallgattatná, melyre azzal adtál okot, hogy oly régen nem látogattál meg minket, bár tudod, mennyire szeretünk. Ne mentegesd magad, mert bár ez a te ajándékod mentegetésnek látszik, mégis rosszul ítélek téged és engem sem jobban az, aki azt hiszi, hogy elmaradásod ajándékokkal pótolható vagy hogy engem azokkal kárpótolhatsz. Isten veled és szeress engem, ki téged szeretlek.“ „Leveled vételekor ép gyengélkedtem — írja ugyanennek Ep. 4. —, de mikor elolvastam nekem oly drága szívednek megnyilatkozásait,

öröm bizsergett végig rajtam és meggyógyultam, mintha valami csodaitalt élveztem volna.“ Különös gondja volt azokra, akiket papokká nevelt, ha idegenbe távoztak. A mester nem hagyta el tanítványait s miután a nagy távolságok s az akkori gyarló közlekedési módok lehetetlenné tették neki, hogy gyakrabban keresse fel őket személyesen, legalább leveleiben látogatta meg őket, hogy oktassa, buzdítsa, elismerésével bátorítsa és jutalmazza, ha pedig szükségesnek látszott, atyai intelmével ismét a helyes útra állítsa és tovább vezesse őket. Ambrus komolyan vette a nagy apostol programját: Mindeneknek mindenévé! Őt minden érdekli, ami azoknak fontos, akiket szeret. Éber figyelmét semmi sem kerüli el, ami azoknak árt-hatna, akiket Krisztus szolgálatára felnevelt. A világ akkor is — világ volt, tehát ellensége Krisztusnak s az ő hű követőinek. A sátán akkor is különös ravaszsággal vetette ki hálóját a szentély körül, mert a vezér mindig különösen értékes préda. Ambrus a távolból is örködött papjai fölött. „Te pedig fiam! — írja Horontianusnak Ep. 70. n. 25. —, tarts ki elhatározásodban, megemlékezvén Isten kegyelméről és a méltóságról, melyet kézfeltevésünk által nyertél, hogy mostani hivatásodban is, miként előbb világíts hiteddel és buzgósággal, melynek fejében várhatod az Úr Jézus jutalmát.“ „Kövessük Jákob patriarkát a szenvedés útjain — írja Irenaeusnak Ep. 27. n. 17. —, hogy eljussunk a végtelen örömökbe. Aki nem szégyenli Krisztus keresztjét, azt Krisztus sem fogja szégyelni.“ „Legyen a mi útunk szűk ösvény, legyen erényünk gazdagabb, hitünk emelkedettebb, irányunk egyenesebb. És mindig felfelé vezessen útunk, mert jobb felmenni, mint lefelé tartani.“ (Ep. 28. n.

7., 8.) Amikor arról értesül, hogy egyesek meghidegültek hivatásukban, meghatóan ecseteli a krisztuskövetés magasztosságát s ezzel szemben minden földi előny semmis voltát. „Van-e nagyobb dőreség — úgymond —, mint elhagyni az égieket és átadni magát a földieknek, mint megvetve az örökkévalókat azokat választani, amik romlandók és mulandók?” (Ep. 81. n. 12.) Ambrus valóban szerető, gondviselő atya volt papjainak: nemcsak szülte őket a szentelésben, hanem mindvégig gondozta is őket. Levelei némaságukban is hangos tanúságot tesznek erről. Szépen mondja Baunard: „Symmachus akadémikus levelei holt levelek, meghaltak, mint a hétköznapi dolgok, melyekről szólnak; de amíg csak egy szikrányi szeretet fog e földön Jézus Krisztus iránt izzani, mindig fogják olvasni Jeromos, Ágoston és Ambrus leveleit“ (380. l.)

III. A nagy egyháztanító.

„Hallgasd meg sz. Ambrust, kit atyámnak nevezek, mert a hitre ő tanított és Krisztus Jézusban ő szült engem. Hallgattam beszédeit; részben láttam cselekedeteit, állhatatosságát és kiállott veszélyeit. Ismeri azokat a római birodalom, magasztalja is és ugyanoly tiszteletet tanusít iránta, mint én. Ambrus úgy tündöklök a latin atyák között, mint ékes virág és a katolikus vallásnak nincs nálánál mélyebb és hivatottabb tanítója.“ Így beszél Hippó nagy püspöke, sz. Ágoston Ambrusról. (Contra. Pelag. I. 4.) A dicsőítés, melyet ő megkezdett, azóta sem szűnt meg, sőt a századokkal egyre nőtt és terjedt. „A VIII. századtól — írja *Bardenhewer*:

Gesch. d. altkirchl. Literatur III. 503. — nyugaton Ambrust, Jeromost, Ágostont és N. Gergelyt ünneplik mint a legnagyobbakat az összes egyházatyák között.“ A sz. Ágoston által hálával dicsért „ékes virág“ nem szűnt meg éltető illatot terjeszteni a lelkek világában. Az ő tanítója most is tanít, halottaiból is beszél nemcsak egyházmegyéjének és papjainak, hanem az egész világnak. Ambrus mélyen beleszántott a lelkekbe és barázdáiból napjainkban is gazdag termés fakad. Jó munkát végzett: mélyen szántott és nemes magot vetett el. Vetése a századoknak szól, aratása az idő végeig tart. Mindig igaz a Szentlélek szava: *Az értelmesekek tündöklenni fognak, mint az égboltozat fénye; és akik igazságra oktatnak sokakat, mint a csillagok örökön-örökké.* (Dán. 12, 3.)

Ambrus mint hitvédő.

A nemzetek apostola isteni sugallatból tisztán látta a jövőt, mikor azt írta: *Én tudom, hogy elme-netelem után ragadozó farkasok törnek be közétek, nem kimélve a nyáját.* (Ap. cs. 20, 29.) Alig hangzott el az apostolok igehirdetése, máris jelentkezett a tévely. A pogány bölcelet emlőin nevelkedett művelt világ nem értette meg az evangélium szent egyszerűségét: dőreségnek mondta, vagy figyelemre sem méltatta, vagy a saját szűk-keretű bölceleti rendszereibe kezdte belegyúrni. Bölcselkedésük kevélyekké tette őket: *„elbizakodtak gondolataikban és elhomályosodott az ő balgatatag szívük“.* (Rm. 1, 21.) Pedig Krisztust csak alázatos hittel lehet megérteni. Az evangélium oly szentföld, melyre csak az léphet, aki az emberi tudálékosságot és önteltséget saruit levetette. A betle-

hemi jászolhoz csak az egyszerű pásztorok és azok a bölcsek közeledhettek, akik a néma csillag csodás ragyogásában hozzájuk intézett isteni szózatot többre becsülték minden tapasztalati tudásuknál. Már pedig az a pogány világ, amelyben „*megjelent a mi Üdvözítő Istenünknek kegyelme minden embernek*“ (Tit. 2, 11.), épúgy el volt telve képzelt tudásától, mint azok a zsidó papok és írástudók, kiket Heródes az újszülött király születési helye felől megkérdezett és azért sem azok, sem ezek nem találtak rá a betlehemi Kisdedre. Többre becsülték saját bölcselkedésük koholmányait, mint az evangéliumi igazságot. Bölcsőbbek akartak lenni a végtelen Bölcseségnél és így a legvégzetesebb tévedésekbe estek. Az első századok a legszélsőbb ellentétek kora: a hitért megható vértanúkkal szemben az eretnekek hosszú sora, akik egyre tépdesik Krisztus egyszövésű köntösét s így épúgy a végromlás veszélyébe sodorják az Egyházat, mint a cézárok az ő véres üldözéseikkel. Már az apostolok, az első hithirdetők — hitvédők is voltak. És e kettős hivatásban tündöklenek utódaik is, a püspökök.

Ambrusnak is kijutott mindkettőből. Az arianizmus ismételten elítéltetett. Árius szörnyű tévedései ismételten a legvilágosabban megcáfoltattak. De a gaz, melyet ő a lelkek világában szétszórt, egyre burjánzott és nem akart kiveszni. Ambrus egyháza sem tudott tőle addig végleg megtisztulni, sőt új erőre látszott kapni ép az ő napjaiban, mikor az anyacsászárnőben, Jusztinában hatalmas pártfogót talált. De az evangéliumi igazság is hatalmas védelmezőre talált Ambrusban, úgy, hogy Cassiodorus azt írja: Damazus Rómában és Ambrus Milánóban megvédték Itáliát. (Baunard 163.) Az

arianizmus apostolai értettek hozzá érdeklődést kelteni a hittani kérdések iránt nemcsak a művelt körökben, hanem a köznép legszélesebb rétegeiben is. Művelt és műveletlen egyaránt kedvét találta a hitvitákban. A régi bölcséleti iskoláknak volt ez hatása a késő korra is. A szónoklás mestereinek is volt részük e szellem nevelésében. Mindenki szónokolni akart, mindenki vitatkozni szeretett. Nem is az igazság volt a fő, hanem a szónoki készség. Ámde Isten nem ékesszólással akarta a világot megmenteni — mondja nekik Ambrus — hanem a hit által. Nem az a hivatásunk, hogy a hittitkok fölött választékosan okoskodjunk, hanem hogy azokat higyjük. Nem azt kérdezem, mit mondanak a bölcselők, hanem mit tesznek. Nézzétek csak, mily üresek az ő iskoláik! Ez a tény eléggé mutatja, mily magasan áll a hit a furfangos beszéd fölött. Az emberek nem hisznek többé a bölcselőknek, hanem a galileai halászoknak. Pedig azok gyönyörökkel csábították magukhoz az embereket, míg ezek szegénységet, bőjtöt, önmehtagadást és szenvedést hirdetnek. (De fide 84.)

De ép ez a sok bölcselkedés és vitatkozás ásta meg az arianizmus sírját. Az igazság egy és nem sokféle. Aki letér az igazság magaslatairól, lépök útvesztőibe téved. Árius tévtanát sokféleképpen magyarázták s amit ma hevesen állítottak, azt holnap tagadták úgy, hogy idővel nem kevesebb, mint tizenegy hitvallásuk volt. Ambrus diadalmasan mutat rá e benső szétesésre s az apostollal kérdi, vajjon lehet-e Krisztust szétosztani? Valóban az eretnekség olyan, mint a mesebeli hydra: sebeiből újra nő és a levágott fejeket újakkal pótolja. (De fide 46.)

Tapasztalathból ismervén az ariánusok vitatko-

zási módját, mely a hazug letagadást is sűrűn használta, amikor a másik fél érvei megadásra kényszerítették, Ambrus mindig csak a nyilvánosság bevonásával vette fel velük a harcot, hogy az igazságnak sok tanujával szemben ne álmíthassák övéiket azzal a galád hazugsággal, hogy ők maradtak győztesek. Egy ízben két udvari ember szólította őt fel nyilvános vitára az örök Ige megtestesüléséről. Ambrus szívesen beleegyezett, de kikötötte, hogy a vitát nyilvánosan tartják meg a templomban a nép jelenlétében. Ambrus ott is volt a meghatározott időben, de hiába várt ellenfeleire: nem jöttek el. Ambrus megunva a várást, fellépett a szószékre, elmondta a két udvarnokkal történt megállapodását és fölényesen napirendre térve fölöttük, Jézus Krisztus istenemberségéről beszélt híveinek. Ezekből az előadásokból született meg „Az Úr megtestesülésének titkáról” című műve 381 vagy 382-ben. Az örök Ige testté lőn, felvette az emberi természetet, de nem szűnt meg lenni, ami volt: Isten. Krisztusban tehát két természet: az isteni és az emberi egyesült az ő egy isteni személyében. „Felvette, ami az enyém, hogy részeltethessen abban, ami az övé; felvette, nem hogy összekeverje, hanem hogy kitöltse.” (De incarn. 23.) „Általános hitünk az, hogy Krisztus Istennek fia, egyrészt örökkévaló az Atyából, másrészt időben született Szűz Máriából, nem megosztott, hanem egy, mert nem más az Atyából és más a Szűzből, hanem ugyanaz, de másképen az Atyából és másképen a Szűzből.” (35.) „Halhatatlan volt tehát a halálban, szenvedhetlen a szenvedésben. A kereszten függött és az egész mindenséget megrendítette. Reszketett a fán, aki előtt az egész világ reszketett. Halálbüntetést szenvedett, sebeket kapott és a mennyorszá-

got adományozta. Mindnyájunk bűnét magára vette és az egész emberiség bűneit lemosta. Végre meghalt, hogy halála a holtak élete legyen.“ (39.)

Így tanította híveit Ambrus és míg beszélt, a két ariánus udvarnokot utólérte Isten újja. Reggel kikocsiztak, de a kocsi felborult és mindketten szörnyet haltak. Krisztus nemcsak végtelenül jó és irgalmas, hanem épúgy végtelenül igazságos is. Amit mennybemenetelének órájában megígért: *Én veletek vagytok mindennap a világ végezetéig* (Mt. 28, 20.), azt hűségesen teljesíti az ő szent dicsőségeért küzdő szolgálói. Paulinus azt is feljegyezte, hogy egy elkeseredett ariánus saját szemeivel angyalt látott a szószéken álló Ambrus mellett, amint fülébe súg, úgy, hogy a püspök csak hangosan elmondani látszott, amit az angyaltól hallott. (Vita 17.) Meg is tért és buzgó védelmezője lett a krisztusi hitnek.

Ambrus azonban nemcsak Milánóban volt résen mint jó pásztor, hanem mindenütt, ahol veszély fenyegette az Egyházat. Tudta, hogy a szomszédos Illyria még mindig az arianizmustól van megméltelyezve. Azért az általa püspökké felszentelt Konstanciust küldi arra a vidékre és szívére köti, hogy tartsa erős kézzel a kormányt, hogy hajóját a viharzó tenger el ne nyelje. Tartsa távol híveitől az illyreket, hogy az arianizmus mételvét el ne hintsék köztük. Figyelmeztesse őket Isten ostorára, mely a közelmúltban rájuk lesújtott, a gótok pusztításában; térjenek hát vissza az Egyházba. (Ep. 3.)

Sirmium katolikusai 379-ben Anemiust választották püspökökké, akit azonban az ariánusok, élükön az ott lakó Jusztinával nem akartak elismerni ép erős hite és példás élete miatt. Az új püs-

pök kihez fordulhatott volna máshoz, mint Ambrushoz? Ki mert a császárnővel is szembe szállni? Ambrus rögtön útra kelt, pedig 200 órai utazásról volt szó. A katolikusok mentőangyalként fogadták, de époly gyűlölettel az ariánusok. Még a templomban is tüntettek ellene, mikor Anemiussal megjelent, hogy őt püspökké szentelje. Kivált a nők zajongtak ellene, sőt egyikük tettlegességre is vetemedett, ruhájánál ragadva meg Ambrust, hogy őt székéről körükbe rántsa. „Bár méltatlan vagyok a papi méltóságra — szól Ambrus nyugodt határozottsággal — még sem szabad papra kezedet fel emelni; félj az Isten ítéletétől, hogy valami csapás ne érjen!” (Paul. n. 11.) Szava hatott: a lárma elcsendesült és Ambrus püspökké szentelte Anemiust. Az a nő még aznap hirtelen halállal mult ki, ami nagy hatással volt az ariánusokra. Ambrus maga is részt vett a temetésén, ezzel is Krisztus igaz tanítványának mutatva be magát, aki az ítéletet Istenre bízta.

Ambrus nagyságát semmi sem mutatja oly szépen, mint az, hogy e folytonos harcokban is tudott időt szakítani tudományos művek írására. Mikor 378-ban Gracian segítségére siet Valensnek a gótok ellen, arra kéri Ambrust, hogy írjon neki a hitről; majd visszatérve e hadjáratából, 379-ben a Szentlélekről kér tanítást. Így jön létre „a hitről” szóló ötkönyves és „a Szentlélekről” szóló háromkönyves műve. Ambrus itt egész nagyságában tündöklök. Amit első művében Krisztus istenségéről és a Szentháromságról írt, azt a későbbi idők tudósai — Jeromos, Ágoston, Theodoret, Lirini Vince — nagy tisztelettel felhasználták. Pápák — I. Leó Agatho — és zsinatok — az efezusi, kalcedoni, III. konstantinápolyi — is merítették belőle. Ambrus

hívó lelke elmerül a hittitkok mérhetlen mélységeibe és mint ügyes bűvár napvilágra hozza azokat az igaz gyöngyöket, melyeket a véges emberi elme általában meglátni, felismerni képes. „Tedd kezedet a szádra — kiáltja Áriusnak — mert nem szabad a természetfeletti titkokat firtatni. Szabad tudnunk, hogy a Fiú született, de nem szabad kutatni, hogyan született. Amazt nem szabad tagadnom, emezt kutatni vakmerőség. Mert ha Pál kibeszélhetlennek mondja azt, amit a harmadik égbe elragadtatva hallott, hogyan fejezhetnők ki mi az atyai nemzés titkát, melyet sem nem érezhettünk, sem nem hallhattunk?” (De fide I. 65.) Ambrus ismeri Árius összes kifogásait és sorra cáfolja azokat. Bámulatos ismeretei, főleg a Szentírásból, fölényes győzelmet biztosítanak neki fölötte. És mégis, mily alázatosan vélekedik e művéről! „Ezeket, felséges császár! csak kiragadva és röviden adtam elő, inkább azt mondanám, hiányosan, mintsem kellően kifejtve.” (II. 129.)

Másik művében, melyet 381-ben írt, a Szentlélek istenségét bizonyítja. Ambrus itt is a mélyenjáró teológus, aki a hittitkok örvényei fölött vezet el, mint biztos járású vezér és mindent megmagyaráz, ami megmagyarázható. Amit az ó- és újszövetség a Szentlélekről mond, azt Ambrus mind ismeri és ismerteti. S ami különösen dicséretére válik, az az, hogy a legnehezebb kérdéseket tárgyalva is könnyen érthető, mert mindig világos beszédében; fordulatos és élénk előadása pedig sohasem válik unalmassá. Rufinus azt mondja, hogy Ambrus egész lelkét fektette bele e művébe. Megírásában nagy segítségére volt a görög nyelv tudása, mert olvashatta Didymus és Origenes műveit a Szentlélekről. Nem is akart ő „eredeti” lenni, hanem a

Szentlélek istenségét óhajtotta Macedonius téves állításaival szemben világosan bebizonyítani, kimutatván, hogy a Szentlélek nem teremtmény, hanem Teremtő, akit a Szentírás mindig egy sorba állít az Atyával és a Fiúval s működését amazokéval azonosítja; hogy nagyobb minden szenteknél és angyaloknál, még Máriát, az Istenanyát sem véve ki; hogy ugyanazokkal az elnevezésekkel nevezte meg, mint az Atya és a Fiú, ugyanazzal a hatalommal rendelkezik és ugyanazokat a kegyelmeket osztogatja, mint ők; vagyis: a Szentlélek egy-
lényegű az Atyával és a Fiúval, tehát valóságos Isten, a Szentháromság harmadik isteni Személye. „Ne hízelegjenek tehát maguknak az ariánusok — így foglalja össze mintegy hosszú tanítását —, joggalalanul keresztényeknek nevezvén magukat. Mert az Úr azt fogja nekik mondani: Nevemre hivatkozatok és lényemet tagadjátok; de nem ismerem el ne-
vemnek, amiben nincs benne örök istenségem. Nem nevem az, mely az Atyától elválaszt, a Szentlélektől elkülönít. Nem ismerem el nevemül azt sem, amiben nem ismerem rá az én tanításomra, nem az én Lelkemre.“ (De Spir. III. 131.) „Miként tehát az Atya és a Fiú egy, mivel a Fiú mindazt bírja, amit az Atya bír, épúgy a Szentlélek is egy az Atyával és a Fiúval, mivel ő is ismeri mindazt, ami az Istené.“ (III. 144.)

Ambrus lelke még mindig nem volt nyugodt. Hisz' püspöki székekben is ültek még olyanok, akiket Árius megmételyezett. Ilyenek voltak Secundian és Palladius, kiknek püspöksége Dáciának a Duna és a Tisza közti részében feküdt. Ambrus meggyőzte Graciánt egy zsinat összehívásának szükségéről s a császár össze is hívta azt Aquileiába 381. szeptember 3-ra. Huszonöt püspök gyűlt

itt egybe Galliából és az északi Itáliából; megjelent a két ariánus püspök is, hisz' ők is kérték volt a császárt, hogy alkalmat adjon nekik saját tisztázásukra. A zsinaton Aquileia püspöke elnökölt, de Ambrus vezette a tanácskozást. Secundian és Palladius elítéltettek és a zsinat arra kérte a császárt, hogy „az igazság eme meghamisítóit foszsa meg széküktől és állítson méltókat helyükbe“.

A zsinat azután a római szakadással is foglalkozott és Ambrus örömmel ragadta meg az alkalmat a katolikus meggyőződés leszögezésére, mely szerint Róma püspöke az első mind valamennyi között s a római egyház tulajdonképeni anyaegyháza az összes egyházaknak. A szentéletű Damazus pápával szemben bizonyos Ursinus bitorolta az elsőséget s megosztva a híveket, véres összeütközéseknek lett okozójává. Ambrus és vele minden hívő vérző szívvel nézte ezt a szomorú állapotot. Felemelte tehát szavát a bitorló ellen, akit ariánus érzelmeiről és viselt dolgairól jól ismert. A császárhoz intézett levélben ünnepélyesen felkéri ezt, hogy ne tűrje és ne engedje, „hogy Róma egyháza, az egész világ anyaegyháza és vele az apostolok szent hite összezavartassék, mert innét áradnak szét a szent közösségnek jogai mind a többibe“. (Ep. 11. n. 4.) Jól mondja Baunard, hogy kevés oly írott emlékünknél van, mely a római egyház elsőségét határozottabban juttatná kifejezésre s a Szentszéket, mint az egység középpontját s minden joghatóság forrását kifejezőbben állítaná szemünk elé, mint Ambrusnak e levele. (178. l.)

Keletről is hasonlóan szomorú értesülései voltak Ambrusnak. Így Antiochiában is két püspök állt egymással szemben, Konstantinápolyban pedig egy bizonyos Maximus bontogatta az egységet na-

zianzi Gergely törvényes utódjával, Nektariussal szemben. Ambrus általános zsinat összehívását kérte a császároktól, úgy a keletitől, mint a nyugatitól s ezzel nagy eszmét vetett fel. Konstantinápoly már Nagy Konstantin odaköltözése óta az elhidegülés jeleit adta. A császári hatalom ketté osztása az Egyház kettészakadásának csiráit hordta magában. A konstantinápolyi püspökök egyre jobban árulták el függetlenségi vágyaikat. Mily jó volt volna a bajt már csirájában elfojtani, a sebet, mely később genyedésbe ment át, már most kiégetni és azután behegeszteni! Ambrusnak nagy gondolata azonban nem valósult meg; 382-ben ugyan elég tekintélyes számú püspök gyűlt egybe zsinatra Rómában, de csak Itáliából. Ambrus azonban beteg lett Rómában s így nem is vehetett nagy részt a tanácskozásban, melyről különben csak gyér értesüléseink vannak. A beteg Ambrus helyett Damasus pápa egy fiatal papot bízott meg a titkári teendőkkel, aki római tanulmányai után bejárta Keletet és kiváló tehetségeivel, valamint erényes életével a keleti egyház legkiválóbbjainak, nazianzi és nyssai Gergely, Epiphanius barátságára tette magát méltóvá. Jeromos volt, akit antiochiai Paulinus szentelt volt pappá s aki korán adta jövőendő nagyságának tiszteletet parancsoló jeleit. Két fontos intézkedésről mégis van tudomásunk. Az első, hogy a zsinat elítélte Apollinaris laodiceai püspök tévtanát Krisztus emberségéről. Áriussal szemben magasztalva Krisztus istenségét, a másik tévelybe esett, tagadva az ő tökéletes emberi természetét. Az örök Ige szerinte ugyan testté lőn, de ez nem volt húsból-vérből való test, hanem bizonyos légi anyagból való, égből származó test, melynek nem is volt emberi lelke, mert ennek helyét a Logos, az

örök Ige töltötte be. Ambrus a hittudós tisztánlátásával és biztonságával fejti ki az igazságot. Tévednek, akik az Úr testét egytermészetűnek mondják az ő istenségével. Tévednek, akik azt hirdetik, hogy az isteni állag (substantia) feszítettet kelesztre egy testnek képében. De tévednek azok is, akik csak látszólagos testnek mondják Jézus Krisztus szentséges testét, mert az húsból-vérből való tökéletesen emberi test volt, melyet emberi lélek éltetett. (De incarn. c. 6. 7.) A zsinat másik végzése Damazus pápának megvédése a különféle rágalmak ellen, melyeknek rosszlelkű terjesztői Ursinus és hasongondolkodású hívei voltak. Ebben is bizonyára Ambrusnak volt oroszlánrésze; a pápai tekintély megcsorbításában ugyanis magának az Egyháznak megrontását látta s azért hívó lelkének minden erejével s fiúi ragaszkodásának minden felháborodásával tiltakozott minden ellene elkövetett erőszak ellen. A betegség okozta akadályoztatásáért is kárpótolta őt az Úr Tesszalonika szent püspökének, Acholius látogatásával. Valamikor remeteségben élt. Szentségének híre szólította ki abból a püspöki székre, melyen erős hitének és hősi erényeinek számos tanujelét adá. Ő volt az, aki 380-ban Teodózius császárt megkeresztelte s azután bizalmas barátja, tanácsadója maradt mindvégig. Ambrus jó híre eljutott Tesszalonikába is és Acholius mindig vágyódott őt látni, megismerni. A zsinat kedves alkalmul szolgált neki ez ismerkedésre. Ambrus túláradó örömmel fogadta a szent aggastyánt, akit a szigorú önmehtagadás annyira kiszárított, hogy teste inkább csak fátyolnak látszott s úgy tűnt fel, mint törékeny takarója oly léleknek, mely már égben látszott élni, írja róla Ambrus. (Ep. 16.) Isten nem feledkezik meg szolgálai-

ról. Amint Pált Titusznak, úgy Ambrust Acholiusnak látogatásával vigasztalta meg szomorúságában, erősítette meg gyengélkedésében.

Az első ariánus üldözés.

Jusztina császárné féltékeny szemmel nézte Ambrus nagy népszerűségét és tekintélyét, melyben a magas körökben épűgy, mint az egész nép előtt állott. Rövidlátó kicsinyességében meg is ragadott minden alkalmat e népszerűség megrontására, e tekintély aláásására. 385-ben történt, a nagybőjt első napjaiban. Ambrus sürgős meghívást kapott a császári palotába. Valentinián, az ifjú császár teljes díszben és egész udvarának jelenlétében fogadta a püspököt, így akarván a hajthatatlannak ismert Ambrusra hatni. De nagyon csalódott. A kormányfőtanácsos ünnepélyesen felszólítja őt, hogy a Gracián által visszaadott bazilikának kulcsait szolgáltassa ki, hogy az ismét az ariánusok birtokába menjen át. Ambrus feleletre sem méltatva őt, egyenesen a császárhoz fordul s így szól: „Nem, császár! ez gonosztett volna részemről és szerencsétlenség részedre. Bár császár vagy, még sincs jogod a legegyszerűbb magánzó házába betörni és most arra akarsz vállalkozni, hogy rabló módjára az Isten házára törj!”

— De nem tudod-e — szólott közbe egy udvarnok —, hogy a császár mindent megtehet, hogy minden az övé?

— Nem, nem! nagyon tévedsz — inté őt le Ambrus. — A császárnak semmi joga nincs Isten tulajdonaihoz!

S ismét Valentiniánhoz fordulva, folytatja: Óvakodjál a kevélységtől! Ha soká akarsz az emberek-

nek parancsolni, kezd meg azzal, hogy te magad Istennek engedelmeskedel. Írva van: Adjátok meg a császárnak, ami a császáré és Istennek, ami az Istené. Tieid a te palotáid, hadd meg a püspöknek a templomokat! (Ep. 20. n. 19.)

Míg így Ambrus benn a palotában bátorságosan védelmezte az Egyház jogait, kint egyre sűrűbb lett a tömeg a palota körül. Rosszat sejtettek s a püspökük iránti szeretet vonultatta fel őket védelmére. A testőrség távozásra szólítja fel a tömeget, de ez hangosan követeli Ambrus szabadon bocsátását. Juszтина félelemtől reszketve látta a tüntető sokaságot. Megalázkodva kéri Ambrust, csíftsa le őket.

— Mit mondjak nekik?

— Mondd meg nekik, hogy bazilikájuk nem fog tőlük elvétetni!

Ambrus örömmel távozott otthonába híveinek örmkiáltásai között.

De alig mult el a veszély, Juszтина új tervet kezdett kovácsolni Ambrus ellen. (Sermo 30.) Most már nem a falakon kívül álló Basilica Portianát, hanem a Basilica Novát követelte tőle. Ambrus nyugodt határozottsággal mondá: Egy püspök sohasem szolgáltathatja ki Isten templomát! Neotorus, a város parancsnoka, látva a nép izgatott hangulatát, jónak látta az egyezkedés terére lépni s azt az ajánlatot tette Ambrusnak, hogy legalább a Portianát engedje át az ariánusoknak. De a hívek rögtön megadták rá a feleletet: Semmit sem átadni! kiáltották. Így virradt meg a virágvasárnap (385-ben). A püspök a város közepén épült Baptisterium bazilikájában tanította a megkeresztelendőket, midőn az a hír terjedt el a templomban, hogy az ariánusok elfoglalták a Portianát, papjaik

már előkészületeket tesznek a húsvét megülésére, sőt udvarmesterek a császári díszhelyet készítik elő, mert a császár is el fog oda menni. A tömeg megmozdult, egyrésze elsietett a nevezett bazilikához. Ambrus befejezte a tanítást és megkezdte a szentmisét („*missam facere coepi!*“ Ep. 20. n. 4.). Lelke szomorú sejtelmekkel volt telve. „Keservesen sírtam — írja n. 5. — és buzgón könyörögtem Istenhez, legyen gondviselője, hogy a templom miatt vérontás ne történjék.“ Jusztina ismét az egész népet látván magával szemben, más eszközhöz nyult, hogy Ambrust gyűlöletessé tegye. Először is hivatalvesztés terhe alatt megtiltotta az összes állami tisztviselőknél, hogy Ambrusnak pártját fogják. A nagyhéten addig bizonyos számú fogolynak vagy elítéltnak megkegyelmezték. Jusztina kihirdettette, hogy ez évben senki sem nyer kegyelmezést. Végre a kereskedőkre nem kevesebb, mint 200 font aranyat rótt ki büntetésként és ezt három nap alatt kellett az állampénztárba befizetni. Mind e rendelkezések pedig úgy voltak feltüntetve, mint Ambrus makacosságának következményei, hogy így minden harag és gyűlölet őreá zúduljon. De Jusztina most sem érte el gonosz célját. A gazdagabbak lefizették a kirótt büntetést, hitvallókhoz méltó önérzettel mondván: Követeljetekek még egyszer annyit, de hagyjátok meg nekünk hitünket! A szegényebbek pedig inkább a börtönt választották, semhogy hitüktől elszakadtak volna. Ambrust mélyen szomorította híveinek szenvedése, de nem lágyította meg hithűségének keménységét. „Követelje tőlem a császár birtokomat vagy pénzemet — mondá —, nem fogom tőle megtagadni, jóllehet minden, ami az enyém a szegényeké; de az Egyház javai nem a császáréi! Ha

családi birtokomra áhítozik, vegye el tőlem; ha életemet akarja, felajánlom. Vagy talán börtönre akar vetni, talán a halálba küldeni? Örömmel megyek! Nem fogom magamat a nép védelmével körülbástyázni, nem fogok az oltárhoz menekülni, hogy életemet kikolduljam, hanem szívesen odaadom életemet az oltár védelmére!“ (Ep. 20. n. 8.)

Jusztina emberei most ahhoz a fegyverhez nyultak, melyről tudták, hogy a legérzékenyebben sebzi a szent püspök atyai lelkét: figyelmeztették, hogy karhatalmat fognak igénybevenni a nép ellen, vegye tehát a lelkére az akkor elkerülhetlen vérontást. Mire Ambrus méltóságteljesen: „Ha a császár lázítónak tart — úgymond —, egyedül én rajtam bosszulja meg magát és küldjön számkivetésbe!“

Jusztina dúlt-fúlt tehetetlenségében ezzel az acélemberrel szemben. Megint új tervet kovácsolt s azonnal meg is valósította. A nagyhét szerdáján katonasággal vétette körül a nagy bazilikát. Ambrus épen a Portianában tanította híveit, mikor ezt neki jelentették. Előre sejtette ezt és kész volt a válasszal. „Menjetek — mondá — és mondjátok meg a katonáknak, hogy azok, akik ez istentelenségben résztvesznek, kizáratnak az Egyház közösségéből!“ Mire nyugodtan folytatta Jób történetének magyarázatát. De még nem fejezte be beszédét, mikor híre jön, hogy a katonaság közeledik. Csak egy nő menekült, a többi kitarzott püspöke mellett, pedig zsúfolásig volt tele a templom. Amint a fegyverek megvillannak a küszöbön, a hívek mintegy fensőbb sugallatra nagy hangon kiáltják: Felséges császár! mi imádkozunk, mi nem hadakozunk, de nem is félünk! A következő pillanatokban megható jelenet játszódik le az örömkönnyekeket síró Ambrus

előtt: a katonák kijelentik, hogy azért jöttek, hogy együtt imádkozhassanak a püspökkel! A főpásztor kemény üzenete észretérítette őket: ők is többre becsülték hitüket, mint egy bosszútól elvakított asszonynak kegyeit. „Áldjuk a jó Istent — szólal meg végre az ámuló püspök —, aki ma megerősített minket bátorságunkban és hitünkben. Azért jöttem ma ide, hogy csak Jóbot bámuljam és ime, mindegyikben közületek bámulásomra méltó Jóbot találtam.“ Azután önmagára alkalmazva Jób történetét, így folytatá: Jób megkísértetett testben és vagyonában. Tőlem is el akarta rabolni a gonosz kincseimet, mert vannak-e egyéb kincseim, mint ti? Tőlem is el akarta venni gyermekeimet, mert nem vagytok-e fiaim, ti, akikért — miként Jób — naponként mutatom be az áldozatot?

Igazságérzete s bátor szókimondása a császárnét sem hagyhatta említés nélkül. Miként valamikor Krisztus a templomban, úgy ő is megsuhogtatja ostorát e kufárlelkű asszony felett, Jóbnak esztelenül fecsegő feleségével állítva őt párhuzamba. Egy asszony megkísértette Jóbot, mondván: *Áldd meg az Istent és halj meg.* (2, 9.) S nekünk az mondatott: Add át a bazilikát! Ez nemcsak azt jelenti: beszélj, hanem azt is: cselekedjél Isten ellen, légy árulóvá Isten oltárával szemben! A fejedelmi parancs ugyan szorongat, de mi meg nem tántorodunk, mert megerősít a Szentírás szava: *Mint egyik a bolond asszonyok közül, úgy szóltál.* (2, 10.) (Ep. 20. n. 16. 17.)

Ez volt 385 nagyszerdájának nagy eseménye. Ambrus nem akarván megjelenésével az utcán hulálózó tömeget még jobban felizgatni, a templomban maradt papjaival és imában töltötte velük az egész éjszakát. Az Úr meghallgatta forró imáikat.

Ambrus ép Jónás szabadulását magyarázta híveinek nagycsütörtökön, mikor jelentették, hogy a katonaság elvonult a bazilikától. Jusztina azzal is akarta gonoszságát, mellyel a nagyhét ájzatosságait megzavarta, feledtetni, hogy elengedte a kereskedőknek a rájuk kirótt pénzbírságot, azoknak pedig, kik már befizették, visszafizetni rendelé. „Micsoda örömujjongás volt az a nép között! Micsoda lelkesedés, micsoda hálálkodás! Maguk a katonák hozták meg nekünk az örömhírt; tömegesen vették körül az oltárt és békecsókot váltottak velünk. Beláttam, hogy a jó Isten engem, szegény férget, megpróbált, hogy az egész várost megmentse.“ (Ep. 20. n. 26.)

A második ariánus üldözés.

Jusztina nem tudta kudarcát felejtetni és nem ckult rajta. Gyűlölete Ambrus iránt annyira elvakította, hogy nem látta meg Isten ujját a történetekben. Kevélysége fellázadt a gondolatra is, hogy ő, a császárné hódoljon meg egy püspök előtt s hogy ez legyen győztes fölötte. Milánó katolikusai még nem felejtették el az előbbieken ecsetelt üldözést, mikor máris új üldözés fekete felhője szállt fel az addig derős égre abban a császári rendeletben, mely 386. január 21-én kelt Páduában, ahová Jusztina az egész udvarral költözött. Ennek értelmében az összes vallások teljes szabadságot élvezhetnek, ha püspökeik a rimini zsinat második hitvallását aláírják. Ez a hitvallás pedig burkoltan ariánizmust hirdetett. Amely püspök ezt megtagadja, megfosztatik székétől, sőt halállal lakol.

E rendelet nyilván elsősorban Ambrust tartotta szem előtt, kivitelében pedig rémes pusztítást jelentett az Egyházra nézve. Ezt a császári főjegyző,

Benevolus is rögtön átlátta s bár még csak a keresztelendők közt állott, az Egyház iránti szeretetből megtagadta annak megfogalmazását. Juszтина felindulva adta tudtára, hogy állásával játszik, ha megmarad elhatározása mellett. Mire Benevolus levette melléről magas tisztségének jelvényét és átnyujtva azt a császárnénak, így szólt: Vedd vissza e kitüntetést, de hagyd meg nekem lelkiismeretemet! S ezzel távozott. Bresciába ment, melynek szent püspöke, Gaudentius megkeresztelte őt.

Amire Benevolus nem volt kapható, megtette egy ariánus püspök: Mercurin vagy Auxentius. Tehát püspök vállalkozott e rendelet megfogalmazására és leírására! — kiált fel keserűen Ambrus. „Uram Jézus! te egy pillanat alatt váltottad meg a világot és Auxentius egy pillanat alatt fog annyi népet megölni, hol karddal, hol hitehagyással?“ (Sermo 17.)

A császári tanács hamar elárulta, hogy ki ellen hozta elsősorban ezt a törvényt. Ambrus nem-sokára felszólítást kapott, hogy jelenjék meg a tanács előtt s ott Auxentius jelenlétében hitkérdésekben nyilatkozzék. Ambrus nem ment el, hanem levélben keményen kioktatta a császárt túlkapásairól. „A te atyád — írja Ep. 21. n. 5. — egy érett ember, azt szokta volt mondani: „Nem illet meg püspökök fölött ítéletet mondanom“. S te most azt mondod: Rajtam áll ítélkezni! Ő, aki Krisztusban meg volt keresztelve, nem mert ily felelősséget magára venni, és te, aki még nem is vagy megkeresztelve, magadhoz ragadod az ítélkezést hitdolgokban, holott még be sem vagy avatva az isteni titkokba.“ S hogy a császár is világosan lássa, mint vélekedik az ő utolsó rendeletéről: „Te — úgy-mond n. 14. — a riminii zsinatra hivatkozol, de én

azt utálattal elvetem és a niceaihoz tartom magamat, melytől sem kard, sem halál nem fog soha elválaszthatni!“

Az udvar ismét holtpontra jutott. Újabb üzenetet küldött tehát Ambrusnak: Bárhová távozhatik, csak hagyja el Milánót! De Ambrus jó pásztor volt, nem hagyta el szorongatott nyáját. Ismét új üzenet: Szolgáltassa ki az egyházi kincseket! Ambrus feleli: Ha magántulajdonomból kérnek valamit tőlem, szíves örömet adom, de ami az Isten templomáé, azt nem prédálhatom el és nem szolgáltatatom ki azt, ami csupán megőrzésre bízott reám. A császár érdekében járok el, mikor megtagadom tőle azt, aminek elfogadásához nincs joga. (Sermo 5.) De újból más üzenet: Szolgáltassa ki a szegények segélypénztárát! Ambrus feleli: Ha a császár adókat kíván tőlünk, nincs semmi kifogásunk ellene. Ha pedig magát a vagyont akarja lefoglalni, ám tegye meg, nem ellenkezünk, de önként nem szolgáltatathatjuk ki neki. — Most Auxentius lépett sorompóba: egy császári rendelettel magának íteltette oda a Portianát. Ambrus régi álláspontjához híven feleli: Isten mentsen attól, hogy Jézus Krisztus örökét, szent elődeim örökségét kiszolgáltassam. A császár járjon el császári hivatalában, engem a püspöki hivatás kötelez, de inkább engedem magamtól életemet, mint hitemet elvételni! (Sermo 18.) De azok nem merték elvenni. A püspök nyíltan járt-kelt az utcán, elment a temetőbe szokásához híven a vértanúk sírjainál imádkozni, látogatta a betegeket és fogadta híveit úgy, mint eddig.

Az udvarnál új tervvel áll elő egy Euthymius nevű ember, aki ilymódon remélt magasra emelkedni. Egy elzárható kocsit kívánt a császárnétól;

ebben akarta Ambrust ismeretlen helyre elszállítani. A kocsit meg is kapta, de Isten örködött hű szolgája fölött s miként egykor a választott nép gondviselőjének, Mardocheusnak készített akasztófán annak készítője, Ámán mult ki, úgy Euthymius is ebben a bizonyos zárható kocsiban vitetett számkivetésbe. (Vita 12.) Így büntette őt a császárné vállalkozásának sikertelensége miatt, melyel csak olajat öntött a nép haragjának amúgy is veszedelmes tüzére.

Ambrusnak minderről tudomása volt, de sohasem vesztette el lelkének nyugalma. Istennek óvó-védő keze erősebb minden, még császári hatalommal rendelkező kéznél is! Még mást is kellett megtudnia: orgyilkost béreltek fel életének kioltására, de abban a pillanatban, mikor Ambrust le akarta szúrni, keze megmerevedett s ő töredelmesen vetette magát a püspök lábai elé s meggyónt, mire keze visszanyerte egészségét. (Vita 20.)

De a sok kudarc sem józanította ki vak gyűlöletéből Jusztinát: megismétli egy év előtti gonosz játékát. 386 nagyhét kezdetén katonákkal vétette körül az új bazilikát, melyben Ambrus a nagyhét fenséges szertartásait végezni akarta. Megemlékezésén azonban egy év előtti kudarcáról, amikor a katonaság nagyrésze — a katolikusok — Ambrus pártjára állott, most csupa ariánus katonát vezényeltetett Milánóba s ezekkel szállatta meg a bazilikát. A hívő nép odabenn valóságos ostromállapotot rögtönzött. Ambrus mosolyogva nézte készülődéseiket és Isten oltalmában való bizalomra buzdította őket. Sz. Ágoston mint szemtanu írja, hogy Ambrus ekkor hozta be a kettős karban való zsoldáréneket, amint az a keleti egyházakban már régebben dívott. (Vall. IX. 7. Vita 13.) Ambrus lelke

a nagy szorongattatásban is ujjongott. A vértanuk kora látszott visszatérni s az ő lelke oly igen vágyódott a vértanúság után. Mérhetlenül nagy volt a szomorúsága az Egyház üldöztetése miatt, de még ennél is nagyobb volt öröme a vértanúság lehetősége miatt. Ez a szent öröm és ez az égi derű szülte azokat a fenséges himnuszokat, melyekről szoltunk. Lelke finom művű hárfa volt, melyet a Szentlélek érintett, mert méltónak találta, hogy rajta játsszék. Nem is földi, hanem mennyei hangok voltak azok, a sok disszonancia közt túlvilági harmónia, mely békét, megnyugvást lopott az addig aggódó lelkekbe, erővel és örömmel, a vértanuk erejével és örömével töltötte meg azokat csordultig. Imádkozva éneklő és énekelve imádkozó sereg csak győzni tudó vezérével: ez volt az új bazilikában bezárt tömeg püspökével; óriási énekkar, melyben ő forgatta a karmesteri pálcát, azért is volt oly összhangzatos az énekük. Mind összeolvadtak a Krisztus szeretetében és ezzel legyőzték az ellenséget. A katonák ugyanis megunták a megszállást és lassan eltűntek helyeikről. Az udvar is belefáradhatott s ha nem is vonta vissza azt a hirdető rendeletet, nem is hajtotta végre: az elűzött püspökök bántódás nélkül tértek vissza nyájaikhoz. Ambrus ez évnek — 386. — végén csupa öröm és hála úgy beszédeiben, mint írásaiban. „Elült a vihar — írja szépen in Luc. 9. n. 32. —, békében hajózunk tovább s a hit dagasztja vitorláinkat. A hajósok örömmel sietnek vissza a hitnek kikötőibe, melyeket elhagytak, csókjaikkal illetik a hazai földet és örvendeznek, hogy megmenekültek a veszélyektől, megszabadultak a tévelyektől.“ Csak egyet sajnál: hogy nem onthatta véréért Krisztusért. Az Úr szent örömet adott hű szolgájának

vértanúság helyett. Ő nagylelkű úr: nem engedi, hogy szolgálai felülmulják! Ambrus kész volt öt vére ontásával megdicsőíteni; Krisztus látta e szándékot és beérte vele, sőt most ő dicsőítette meg hős katonáját: megmutatta neki látomásban a helyet, ahol két dicső vértanu, Gerváz és Protáz teteme nyugodott, hogy azokat az ép felszentelendő új templomban, a püspökről elnevezett Basilica Ambrosianában méltó sírba helyezze. Sz. Ágoston ismét mint szemtanu mondja el ezeket Vallomásaiban. (IX. 7.) Valóságos diadalmenetben vitték a szent ereklyéket az új templomba. Az oltár alatt helyezték el őket. „Ezt a helyet ugyan magamnak szántam — írja Ambrus ep. 22. n. 13. —, mert méltó, hogy a pap ott nyugodjék, ahol misézni szokott; de átengedem a jobb helyet a szent áldozatoknak, vértanukat díszhely illet meg.“ Isten feltűnő csodákkal tette e napokat felejthetetlenekké, melyekről nólai sz. Paulin és sz. Ágoston is megemlékeznek s utóbbi azt írja, hogy e csodák hatása alatt „a császárnő gyűlölködő lelke, ha az igaz hit egészségét befogadni nem lett is alkalmas, az üldözés dühösségében megcsillapodott.“ (Vall. IX. 7.) Ambrusnak is jubilált a lelke. „Hála neked, Uram Jézus! — mondja lelkendezve —, hogy ép most élesztetted fel nekünk e szent vértanuk szellemét, amikor az Egyház különösebb oltalmad után eped... Voltak pártfogóink és nem tudtuk.“ Hálát mond azért is, hogy ép az ő püspöksége alatt történtek ezek. „Mivel magam nem vagyok méltó a vértanúságra, im' ezeket a dicső vértanukat szereztem meg nektek“ — mondja örömkönnyekeket síró híveinek. (Ep. 22. n. 10—12.)

Ambrus mint erkölctanító.

Krisztus világgá küldé apostolait, hogy az evangélium hirdetésével s a szentségek kiszolgáltatásával új világot teremtsenek. Parancsát híven teljesítették. Sz. Pál már 58-ban azt írhatta, hogy a krisztusi hit az egész világon ismeretes. (Rm 1, 8.) A kovász tehát el volt helyezve az emberiségben, de századok sem voltak elegendő idő ahhoz, hogy azt át is járja teljesen. A pogány bölcsélet még soká beszélt a tudomány csarnokaiban s a belőle táplálkozó erkölcsi felfogás még soká uralkodott egyesek életében épűgy, mint a család és társadalom életében. Ambrus nagy lelki szomorúsággal látta ezt az állapotot és minden erejével megjavítani törekedett. Püspökségének első éveiben inkább hittani és hitvédői munkásságot fejtett ki a pogányság s a különféle eretnekségek elleni harcokban, melyekről az imént szóltunk. Most inkább az erkölcsök megjavítására gondolt s azokban az években, melyek alatt Teodózius Milánóban tartózkodott, 388. szeptemberétől 391. júniusáig, termékeny lelke több oly művel ajándékozott meg minket, melyek még most is nagy értéket képviselnek erkölctani irodalmunkban. Ambrus főleg mint erkölctanító foglal el előkelő helyet a IV. s a későbbi századok nagyjai között. „Jeromos ügyesebb vitázó, a dogmák és a Szentírás tanultabb magyarázója; Ágoston mélyebben szántó metafizikus, éleseszű theológus; Ambrus — erkölctanító. Nálánál senki sem ismerte jobban az emberi lelkiismeretet, senki sem hatolt bele mélyebbren ennek titkaiba és senki sem kutatta ki pontosabban igényeit. Senki sem írta le szemléltetőbben a lélek

szenvedéseit és senki sem jelölte meg helyesebben a gyógyszereket.“ (Baunard 349.)

Ambrus nehéz feladat megoldásához fogott, mielőtt ama kor erkölcsi felfogásának és életének megjavítására vállalkozott. De tette ezt is azzal a férfias elszántsággal, azzal a semmi nehézségtől és semmi áldozattól vissza nem riadó következetességgel, mely élete minden munkájában jellemzi. Kemény feladat volt, soká tartó és fárasztó, de Isten kegyelméből sikerrel járt. „Olyan nagy folyamhoz hasonlíthatnók őt, mely soká törte hullámaint a gáton, míg végre győzelmesen áradt szét a síkságon, termékenységet és életet árasztva szét rajta.“ (Baunard 350.)

A Szentírás könyveit magyarázva adja erkölcsi tanításait. Hálás szeretettel és imádatos csodálattal megy végig *a teremtés hat napján* s míg gyönyörködik a napban, a fényben, a tengerben, a különféle növényekben és állatokban, a híveiért aggódó főpásztor egyre hallatja üdvös intelmeit, atyai tanácsait. A földön járva is az égre gondol s míg szeme csodálja a látható természetet, lelke elmerül a láthatatlan mennyország örömeibe. A sokat olvasott tudós a gazdag tapasztalat emberével ölelkezik benne. Mint valamikor Salamon, úgy Ambrus is a teremtmények hosszú sorát vonultatja fel e fejtegetéseiben a rózsától a fügefáig, az alattomos ráktól az éjjeli örködésben kitűnő darumadárig, mindig erkölcsi oktatással toldva meg a természetrajzit. Nézi a fecskét, amint fészket építi s gyönyörködik ügyességében. Nem aranyból építi, csak sárból s mégis boldog fiókáival benne. Szabad-e akkor nekünk elégedetlenkednünk szegénységünk miatt? A varjakban a szülői szeretetet csodálja, mert soká etetik kicsinyeiket és soká kísérik őket légi útjaikon, mígnem tökéletesek a röpülésben. „A mi anyáink hamar beszüntetik a szoptatást, sőt a gazdagabbak restelnek szoptatni. A szegényebbek pedig elvetik gyermekeiket és kiteszik pusztulásra. Sőt a gazdagok, hogy a birtok fel ne daraboltassék, már a méhben gyilkolnak vagy előbb elveszik, mint adják az életet.“ (Hex. V. 18.) Egész fejezetet szentel a méheknek. Ki tanította meg őket a hatszögű cellák építésére, ki a szigorú rendre, melyet azokban

tartanak, ki az okos munkafelosztásra, mellyel dolgoznak? (V. 21.) Beszél a csalogányról, a bagolyról, a denevérről is. A nappali fényben vak bagolyban azokat a tudósokat látja, akik sötéttségben járnak, mert hit nélkül szükölködnek s bár közel van Krisztus és az ő Egyháza, mégsem világosodnak meg; azért bár úgy beszélnek, mintha mindent tudnának, mégis dőrék maradnak. (V. 24.) A hatodik nap művének ecsetelésében különösen lép előtérbe az erkölctanító. A különféle állatokról megemlékezvén, különböző erényeket ajánl vagy szenvedélyeket ostoroz. Ambrus ismeri korát; nyitott szemmel jár az életben és van erkölcsi bátorsága az igazat megmondani. Nemcsak súlyos vétségeket ostoroz, — az ő szeme az apró hibákat, gyarlóságokat is észreveszi. S miként a gondos kertész nemcsak a mindent elpusztító árvíztől óvja kertjét, hanem a legkisebb gáz is kigyomlálja, úgy Ambrus is nemcsak a csunya fekélyeket, hanem a szépséghibákat, a szeplőket is el akarja a lélek arcáról tüntetni. Így, mikor az ember teremtéséről beszél, mily kitüntetés az reá nézve, hogy Isten képére és hasonlóságára van teremtve, mely arcában, az életerő pirjával befestett arcában is jut kifejezésre, így folytatja: „Elpusztítod ezt a képet, ó asszony! ha arcodat festékekkel bekened, mesterséges pirba borítod. Ez a bűn pirja, nem a tisztesség; a csalás és nem az ártatlanság. Ez a pirosság ideig-óráig tartó, melyet vagy esővíz vagy izzadság letöröl. Ez a pirosság megtéveszt és téged is megcsal, mivel annak sem tetszel vele, akinek tetszeni akarsz, mivel látja, hogy nem a tied, amivel tetszeni kívánsz. S emellett visszatetszel a Teremtőnek, aki az ő képét benned tönkretéve látja.“ (VI. 8.) S miután valóságos himnuszt zengett az emberi testről, Istennek e remekművéről, a hetedik nap megnyugvásával zárja be művét. „Alkotta az eget — mondja szépen — és nem olvasom, hogy megnyugodott volna; alkotta a földet és nem olvasom, hogy megnyugodott volna; alkotta a napot, holdat és csillagokat és ott sem olvasom, hogy megnyugodott volna; de olvasom, hogy alkotta az embert és akkor — megnyugodott, mert már volt, kinek megbocsájtani.“ (VI. 10.)

Egy másik műve *Kain és Ábelről* szól. Ez a két testvér két irányt képvisel és jelent: a földit és az égit, az emberit és az istenit. Innét az örök harc az emberben a jó és a rossz, az erény és a bűn között. Amazt kegyetlennek, keménynek képzeljük, mert áldozatokat követel; emezt bájosnak, jószívűnek, mert gyönyörrel kínál. „Igyatok — mondja

— és részegüljetek meg italomtól. Az a legkiválóbb előttem, aki valamennyi közt a legromlottabb. Az az enyém, aki nem saját magáé. Az kedvesebb nekem, aki magamagának hitványabb. Babylon aranyserlege a kezemben, melytől megrészegül az egész világ, hiszen az én boromból minden népek isznak.“ (De Cain I. 14.) De megszólal az erény is. „Meg ne tévesszen téged tapasztalatlant s hálójába ne kerítsen az erkölcstelen nő. Méz csepeg ugyan ajkairól, de később ezt a mézet az epénél is keserűbbnek fogod érezni. Gyönyörködtefi a szemet és hizeleg a fülnek, de a lelket beszennyezi.“ (I. 15.) Komolyan óv a bírvágytól is. „Mit mondjak a telhetetlen pénzvágyról, arról a pénzokozta kéjről, mely minél többet harácsol össze, annál szegényebbnek gondolja magát? Mindenkiire irigykedik, magamagának mindig kevés, gazdagság bőségében is inséges és kevésnek tartja s lekicsinyli még a sokat is. Harcra kel az elemek ellen, átszeli a tengert, felássza a földet, szünös-szüntelenül ostromolja kéréseivel az eget, sem derűs, sem borús idő nincsen inyére; elégedetlen az évi természettel és az anyaföldet átkozza: az ily lélek — beteg lélek. Ha már kincsre vágyol, keresd a láthatatlanokat, melyek az égben és nem a földben rejlenek. Légy lélekben szegény és gazdag leszsz bármily anyagi helyzetben, mert nem a gazdagság bőségében van az igaz élet, hanem hitben és erényben. Akkor vagy igazán gazdag, ha Istenben vagy gazdag.“ (I. 21.) Ábelnek égbe kiáltó vére tanuságot tesz a lélek halhatatlanságáról. „Isten meghallgatja az ő igaz szolgálát, még ha meghaltak is, mert Istennek élnek. Joggal tartjuk őket élőknak, mert ha meg is izlelték a testi halált, szellemi életet kezdenek élni és érdemeiknek fényétől megvilágítva örök dicsőséget élveznek.“ (II. 31.) A lélek „sokkal tisztább és boldogabb életet kezd élni, amikor letéve testhüvelyét és kiszabadulva a test börtönéből, egy magasabb helyre száll, ahonnet származik“. (II. 36.)

Mesteri vonásokban rajzolja meg a vízőzön pátriárkájának alakját a „Noéről“ című művében. A földet elpusztító vízőzön szerepét az emberben a kéjvágy tölti be. Ha meg nem fékezzük, előtör s elárasztja az egész testet, hogy magába temesse. „Fékezd meg tehát oktalan vágyaidat s öszszes érzelmeidet hajtsd az ész uralma alá; szokjad meg, a lélek parancsainak engedelmeskedni. Józansággal meg fogod tudni szabadítani még alantas ösztöneidet is az áradás veszedelmeitől.“ (De Noe 30.) Erkölcsi tanításokban igen gazdag az „Ábrahámról“ szóló műve. „Az igaz férfiút

nem annyira a nő szépsége, mint erényessége és becsületesége gyönyörködteti. Aki boldogságot keres a házasságban, nem keres magánál magasabb származását, nem ékszerekkel, hanem erényekkel ékeskedőt. Bántja ugyanis a férfit, ha felesége előkelőbbnek tudja magát.“ (De Abrah. 6.) A házasság tisztasága fölött Isten őrökdi, „aki mindent lát, akit senki el nem kerülhet, senki büntetlenül ki nem gúnyolhat. Ha férjedet meg is csalhatod, de nem az Istent s ha büntetlenül kerülsz is ki a földi bíró, de nem az örök Bíró kezéből“. (7.) Ábrahám példájára „Istent mindennél többre kell becsülnünk, többre a hazánál, a szülőknél, a gyermekeknél, a feleségnél is. Mivel Ábrahám mindezekről kész volt Istenért lemondani, mindent sokszorosítva kapott vissza Istentől“. (9.) „Jó a vendégszeretet, megkapja jutalmát úgy az embernek elismerésében, mint Istennek visszafizetésében. Óvakodjunk, nehogy a vendégek fogadásában tanúsított érdességünk vagy hanyagságunk miatt nekünk is megtagadtassék az élet után a szentek társasága az égben.“ (34.) „De talán szegénységedre hivatkozol. A vendég nem kincseket keres nálad, hanem szívességet, nem menyegzői ruhát, hanem közönséges ételt. Aztán ki tudja, nem Istent fogadod-e vendégül, mikor csak embert fogadsz? Ábrahám is utasoknak ajánlotta fel vendégszeretetét és ime, Istent látta vendégül az ő angyalaival.“ (35.) Ambrus a mi napjainknak is prédikál, mikor a vegyesházasság ellen emeli fel szavát. Ábrahám — úgymond — súlyt helyezett arra, hogy fiának a saját nemzetségéből szerezzon feleséget és nem a pogányokból. „Hogyan lehet összhangzó a szeretet, ha a hit nem az? Ép azért óvakodjál, ó keresztény! leányodat pogánnak vagy zsidónak feleségül adni. És óvakodjál zsidó avagy más hitűt, azaz eretneket feleségül venni.“ (84.)

Az „Izsákról és a lélekről“ szóló mű világos himnusz a léleknek Istennel való egyesüléséről. Az Énekek énekéből vett szavakkal ecseteli ez egyesülést s gyönyörű akkordokat fűz hozzá az ott olvasható nászénekhez, így buzdítva a Krisztussal egyesült lelkeket: „Menjetek ki a világ izgalmaiból és törekvéseiből, menjetek ki az ő hiúságaiból és lássátok, mily nagy szeretete van a békekirálynak egybekelésének napján, mily dicsőséges ő, aki feltámadást szánt a testeknek és a lelkeket magához forrasztotta. Ez a nagy harcnak koronája, ez Krisztusnak nagy nászajándéka: az ő vére és az ő kinszenvedése. Adhatott-e még többet, aki önmagának sem kegyelmezett és halálba ment értünk?“ (De Isaac 46.) S megszólal Krisztus: „Lépj ki magadból —

mondja a vele egyesült léleknek — és légy egészen enyém. Nem lehetsz előbb az enyém, míg ki nem lépsz a testből, mert akik még testben vannak, távol járnak az Istentől. Velem van, aki elszakadt a világtól. Velem, aki reám gondol, engem néz, bennem remél, akinek én vagyok az öröksége és mindene. Velem van, aki magától távol van, aki megtagadja magát. Az van velem, aki nincs önmagában, mert aki testben van, az nem lelki ember. Az az enyém egészen, aki én értem elveszti életét is“. (47.)

Jól ismerve a világot s a sok veszedelmet, melyet az a krisztusi hitre és erkölcsre jelent, „a világ kerüléséről“ című művében felvértezi lelki gyermekeit e veszélyekkel szemben. Fussatok a világtól! — kiáltja nekik, ami annyit jelent: kerüljétek a bűnt és hasonlalatok át Isten képére azáltal, hogy erényes életet éltek. Akkor szárnyra kel a lelketek s ha nem tudtok sasszárnyakkal szárnyalni, röpjétek legalább verebek szárnyaival. Aki nem tud az égbe felemelkedni, röpködjön fel legalább a hegyekre, meneküljön ki a völgyekből, ahol mindenféle lerakódások vannak. Ez nem azt jelenti, hogy elhagyjuk a világot és vadonba vonuljunk. „Lehet itt maradni a világban és mégis Istennél lenni, ha lélekben ő hozzá ragaszkodol, ha gondolataidban ő nála vagy, ha hittel az ő útjait járod, ha minden ügyedben ő hozzá fordulsz.“ (De fuga 45.) Aki így „menekül“ a világtól, az megmenekszik a jövődő haragtól.

Jákob patriárkáról szóló művében az akarat szabadság kérdésére is kitér. „Senki sem kényszerül vétkezni — mondja — hacsak szabad akaratával nem akar vétkezni. Krisztus csak önkéntes katonákat vesz fel seregébe, miként a sátán is csak önkéntes szolgákat toboroz, mert senkit sem fűzhet rabszíjára, hacsak a bűn árán el nem adja magát neki. Nincs igazunk, ha testünk gyengeségeire hivatkozunk, mert testünk tagjai épúgy eszközei az erénynek, mint a bűnnek. Nem a test, hanem az akarat okozza a bűnt, a test csak szolgája az akaratnak. Vigyázzunk tehát, hogy akaratunk el ne adjon minket a sátánnak.“ (De Jac. 10.)

József patriárka „nagy ember, mert rabságban sem ismert szolgai lelkületet, mert szeretettve nem szeretett viszont, mert bűnre felkérve nem engedett és elmenekült. Urának csábító felesége megfoghatta ruháját, de nem a lelkét; még beszédét sem tűrte soká, mert úgy érezte, hogy az beszennyezi őt, ha tovább hallgatja“. (De Jos. 25.) „Nem zavarodjanak meg az ártatlanok, mikor hamis vádakkal illetetnek s az igazság elnyomásával börtönre vettetnek.

Meglátogatja az Úr övéit a börtönben is s ahol nagy a vezély, ott nagy az ő segítsége is. József tehát nemcsak maga nem érezte a börtönt, hanem másoknak is megkönnyítette azt.“ (27.) Kitér a nevelés kérdésére is. „Szeretni a gyermekeket — édes és bensőségesebben szeretni őket még édesebb; de sokszor maga az atyai szeretet árt a gyermekeknek, ha nem tart kellő mértéket, ha vagy tulságos elnézéssel becézi kedvencét, vagy megkülönböztetéssel megfosztja testvéreinek szeretetétől. Többet ad fiának, ha testvéreinek szeretetét is megszerzi számára. Mit csodálkoztok, ha birtok vagy ház miatt pör támad testvérek között, mikor egy felöltő miatt irigység támadt Jákob fiai közt?“ (5.)

„A patriárkák áldásairól“ című művében főleg az atyai áldás nagy becseről szól és szívükre köti a gyermekeknek úgy viselkedni, hogy arra méltók legyenek. Viszont családapa sem adhat gyermekeinek ennél értékeeseb örökséget. „Ha szegény is a családapa és nem hagyhat kincses gazdagságot fiaira, adhatja mégis áldásának örökségét, mely megszentelésükre szolgálhat és többet ér boldognak, mint gazdagnak lenni.“

Illés prófétáról beszélve a bűjtöt ajánlja, mert „a bűjt a lélek táplálkozása, angyalok éltető eleme; a bűjt irtogatja a bűnt, halála a véteknek, az üdvösség eszköze, a kegyelem gyökere, a szűzesség alapja. Ezen az úton hamarább jutunk el Istenhez“. (De Elia 4.)

A sok baj és megpróbáltatás, melyben áll, a türelmes szenvedés patriárkájára, Jóbra fordítja Ambrus figyelmét, „aki, mikor Isten nyilait érezte testében, mint derék bajvivő mégsem engedett a fájdalomnak és nem adta fel a harcot“. (De interpel. 4.) Panasza bűnbánó vallomás, mely meggyógyítja a lelket. „Az igaz jobban észreveszi gyengeségét, mint a nem igaz; a bölcs beismeri, az oktan nem. A bölcs bánatra indíttatik bukásai által, az oktan kedvét találja bennük. Az igaz önvádolója, a nem igaz dicsérője önmagának. Amaz megelőzni akarja vádlóját bűnvallomásával, a nem igaz palástolni iparkodik bűnét.“ (29.) A III. könyvben az isteni Gondviselés apológiáját adja, mikor megfelel arra a sokszor hallható kifogásra, hogy miért szenvednek a jók és élveznek a gonoszak a földön? Jobb itt az életben szenvedni, mint az örökkévalóságban! „Még ha rakásban gyűjti is a gazdag a pénzt s annyi aranyakincse lesz is, mint a sár, minden vagyonát megemészti egyszer a moly.“ (III. 22.) „Úgy Jób, mint Dávid megfenyítették az életben s ép e megfenyíttetésük volt erősségük,

mert az atya is fenyíti fiát, akit szeret; akik pedig nem fenyíttetnek ez életben, azokat az Úr nem fogadja mint fiait az örökkévalóságban.“ (IV. 9.)

Ugyanez a sokoldalúság a tárgyban, mélység a felfogásban, élénkség az előadásban jellemzi sz. Lukács evangéliumához írt magyarázatát, mely terjedelemre második helyen áll Ambrus művei között: 168. oldal Migne kiadásában. Ambrus e művében elsősorban hitvédő korának sok tév-tanítójával szemben, kiknek tévedéseit fölényes tudással cáfolja, kiknek cselfogásait a Szentírás szövegének meg-rontásában és félremagyarázásában bátor szókimondással leleplezi. A mi korunknak pedig koronatanu ő e művében az Egyház fogyatkozhatlanságára nézve, mert Credója most is az, melyet Ambrus vallott és magyarázott híveinek s most is ugyanazon szentségekkel és kegyelemeszközökkel dolgozik gyermekeinek megszentelésén és üdvöztetésén, mint Ambrus idejében. A katolikus Egyház nem emberi alkotás, hanem isteni alapítás. Fölötte állandóan a Szentlélek lebeg, mint a Jordánban keresztelkedő Krisztus fölött és nem engedi, hogy a tévely áldozatává legyen. Rómában nem pusztá emberi, hanem isteni tanszék áll, melyről a tévedhetlenség karizmájával megajándékozott Péter utódai, a pápák tanítják a népeket, tanítják tévmentesen, amikor hit és erkölcs dolgában ünnepélyesen nyilatkoznak. Az Egyháznak 2000 éves története tanuskodik ez isteni ajándék mellett. Akik azt tagadták vagy elvetették, a protestánsok 400 év múlva csaknem ugyanannyi szektára szakadtak szét, ugyanannyi credót csináltak abból, melyet az apostolok állapítottak meg. Pedig az igazság nem lehet 400-féle, az igazság csak egy lehet. Nem is változhatik, mert örök, amilyen örök az őre is, a tévedhetetlen pápa, mert „bár egyetlen trónus nem változtatott annyiszor urat — írja a protestáns Schiller —, mint a pápai, mégis ez volt az egyetlen a keresztény világban, mely mintha meg sem üresedett volna soha, mert csak a pápák haltak meg, de a szellem, mely őket éltette, halhatatlan volt“. (Universalhistor. Übersicht. X. 41.)

Ambrus e művében nagy lelkének egész szépségét tárja fel előttünk, mely mikor megszólal, szép érzelmeit és szép gondolatait szépen is tudja elmondani. A betlehemi Kisdéd-ről pl. így ír: „Ő csecsemővé lett, hogy te férfiúvá lehess; ő pólyába takartatta magát, hogy te a halál kötelékeiből fel-szabadulhass; s a jászolban nyugszik, hogy te az oltáron megnyugodhassál; ő a földre jött, hogy te az égbe mehess.

Az ő szegénysége az én gazdagságom, az ő gyengesége az én erősségem. Nélkülözni akart, hogy mi bővelkedhessünk. Valóban nagyobb hála köteleztél le, Jézusom! azáltal, hogy megváltottál, mint azáltal, hogy teremtetél, mert nem használna születnünk, ha nem váltattunk volna meg". (In Luc. II. 41.) „Anyja méhéből születik, de az égből tündöklék felénk; földi szálláson fekszik, de mennyi fényben él. Férjes nő szülte, de szűz foganta őt; férjes nő foganta, de szűz szülte őt." (II. 43.) „A Bölcsék más úton érkeztek, más módon térnek vissza; akik ugyanis Krisztust látták, Krisztust megismerték, mint jobb emberek térnek vissza. Két út van: az egyik a romlásba, a másik az égbe vezet; amaz a bűnösöké, mely Herodeshez vezet, emez Krisztusé, melyen visszatérünk hazánkba. Kerüljük hát el Herodest, az ideig-óráig tartó hatalom fejedelmét, hogy az örök hazába juthassunk." (II. 46.) „Senki ne tartsa magát büntelennek, mikor Krisztus a bűntől való megváltás végett jött el hozzánk." (II. 91.) „Ne féljünk a kísértésektől, hanem inkább dicsekedjünk velük, mert akkor fonjuk dicsőségünk koszorúját. Vedd el a vértanúk küzdelmeit és elvetted az ő koronáikat; vedd el kínjaikat és elvetted boldogságukat." (IV. 41.) Krisztus szavaihoz a tengeren: *Menj a mély vízre* (Lk. 5, 4.) ily gondolatokat fűz: „Mi oly mély, mint az Isten gazdagságának mélységét látni, mint Isten Fiát ismerni, mint az örök nemzés hitét vallani, melyet emberi elme ugyan fel nem foghat, de a hitnek teljessége magába foglal. Mert bár nem szabad tudnom, hogyan született, mégsem szabad nem tudnom, hogy született. Nem voltunk jelen, mikor Isten Fia az Atyától született, de jelen voltunk, mikor az Atya őt Fiának mondotta. Ha Istennek nem hiszünk, kinek higyjünk? Ha jó emberek mondanák, sértésnek tartanók, nem hinni; most itt Isten állít, a Fiú bizonyít, az elsőötül nap vallomást tesz, a föld tanuskodik". (IV. 71.) Krisztus kiment a hegyre imádkozni. (Lk. 6, 12.) „Nem mindenki megy fel a hegyre, mikor imádkozik, hanem csak az, aki jól imádkozik. Nem megy fel az, akit a világ javainak vagy saját tekintélyének gondja tölt el, sem az, aki másnak birtokára áhítozik. De felmegy az, aki Istent keresi, aki Isten segítségét kéri életpályájára. Mind a nagyok, mind az előkelők felmennek a hegyre. Ne sok lépéssel, hanem kiváló cselekedetekkel menj fel erre a hegyre. Kutass az evangéliumban s úgy fogod találni, hogy csak a tanítványok mentek fel az Úrral a hegyre." (V. 41.) Magdolna megsiratta bűneit. „De hol vannak a mi könnyeink,

hol a mi sóhajaink, hol a mi sírásunk, hogy legalább Jézus lábaihoz eljuthatnánk? Mert a fejhez csak az igaz léphet.“ (VI. 16.) „Tönkremenő népeknek sem a bölcsélet tanító-mesterei, sem a zsinagógának fejedelmei nem adhatnak gyógyszert, egyedül Krisztus az, aki elveszi a népek bűneit.“ (VI. 50.) „Sirassák halottaikat, akik azt hiszik, hogy végkép meghaltak; aki hisz a feltámadásban, a halálban csak álmot lát.“ (VI. 62.) Az őt kenyér csodálatos megszorításáról szólva, szépen mondja: „Hasonlítsák össze a pogányok, ha kedvük van hozzá, Krisztus jótéteményeivel az ő isteneiknek nem mondom cselekedeteit, hanem koholt tetteit. Mert azt mesélik, hogy volt egy király, akinek érintésére minden arannyá vált, még a feltálatl ételek is, úgy hogy ropogott a szájában az étel nem táplálva, hanem megsebezve őt. Nos ilyenek a bálványok jótéteményei, melyek inkább ártanak, mint használnak. Ellenben Krisztus ajándékai kicsinyeknek látszanak és a legértékesebbek és nem csupán egynek, hanem népeknek adatnak“. (VI. 88.) „Mivel senki sem lehetett oly nagy az emberek közül, hogy az egész világ bűneit viselje, sem Henoch, sem Ábrahám, sem Izsák, azért nem egy a népből, egy a sokból, hanem maga az Isten Fia választatott ki az Atya által, aki az összesekért feláldozhassa magát, mivel az összesek fölött áll, akinek meg kellett halnia, hogy a többi megváltsa, minthogy erősebb volt a halálnál.“ (VI. 109.) „A farkasok alatt az etrekek értendőek, kik Krisztus akla körül leselkednek és éjjelenként azt körülülvöltözik. A hűtlenek ugyanis mindig éjben járnak s amennyire tőlük telik, Krisztus világosságát hamis tanaik ködével elhomályosítani iparkodnak. Körüljárják tehát Krisztus aklát, de be nem lépnek oda s azért nem is gyógyulnak meg, mert nem keresik fel az orvost. Kifirkésszik a pásztor távollétét s azért azon vannak, hogy az egyházak pásztorait vagy megöljék vagy számkivetésbe küldjék, mivel azoknak jelenlétében nem rohanhatnak Krisztus nyája közé. Meg ne tévesszen minket külsejük, mely embert mutat, mert bár külsőleg emberek, bensejükben vadállat morog.“ (VII. 49.) A tékozló fiúval valljuk be mi is bűneinket. „Hiába akarnál valamit eltitkolni azelőtt, aki mindent tud; veszély nélkül árulhatod el azt, amiről tudod, hogy már ismeretes. Gyónjál meg tehát, hogy közbenjárjon érted Krisztus, aki közbenjárónk az Atyánál; könyörögjön érted az Egyház és sirasson meg a nép. S ne félj, hogy nem találsz bocsánatot: közbenjárónk jóáll érte. Hidd el, mert ez az igazság; nyugodjál meg, mert ez erény. Van oka, hogy

érted közbenjárjon, nehogy hiába halt meg legyen érted. S van oka az Atyának is megbocsájtani, mert amit a Fiú akar, azt az Atya is akarja.“ (VII. 225.) A megszentelő malaszt az a gyűrű, melyet az atya a megtért fiúnak ad. „Aki bírja e gyűrűt, az bírja az Atyát és a Fiút és a Szentlelket.“ (VII. 232.) „Nem a gazdagságban van a hiba, hanem azokban, akik azt nem használják fel jól; mert a gazdagság, amint akadály a fősvénynek, épúgy erényeszköze az adakozóknak.“ (VIII. 85.) „Egyedül Krisztus Istennek tökéletes képe; a megigazult ember pedig Isten képének hasonlatosságát bírja magában, ha e világot s annak örömeit megveti, mi által igaz életet nyer. Ép azért esszük is Krisztusnak testét, hogy részünk legyen az örök életben.“ (X. 49.) „Jól mondja az evangélista, hogy Péter távolról követte a szenvedő Mestert; ha hozzá csatlakozott volna, nem tagadhatta volna meg őt. Abban mégis tiszteletünkre méltó, hogy az Urat el nem hagyta, bár félelemmel volt eltelve. A félelem a természet lapjára tartozik, a Mestereért való aggodás az ő érdeme. Hogy fél, nem az ő műve; hogy elfutott, az ő rovására irándó. Hogy követi az Urat, ragaszkodásáról tanuskodik; hogy megtagadja őt, hirtelen megzavarodásának tulajdonítandó. Hogy elesik, általános jelenség; hogy bűnbánattal telik el, az hitének műve.“ (X. 72.) „Péter bánkódott és sírt; nem olvasom, mit mondott, csak azt, hogy sírt. A könnyek tisztára mossák a bűnt, melyet szóval bevallani szégyen. A könnyek a szemérmesség sérelme nélkül vallják be a bűnt; nem követelnek megbocsájtást, hanem kiérdeklődnek azt. Tudom már, miért hallgatott Péter: hogy korai bocsánatkéréssel megütközést ne okozzon, mert előbb sírni kell, csak azután könyörögni. Áldott könnyek, melyek bűnt lemosnak. Akikre Jézus rátekint, sírnak. Megtagadta őt Péter első ízben és nem sírt, mert nem tekintett rá az Úr. Megtagadta másodszor és nem sírt, mert még mindig nem tekintett rá az Úr. Megtagadta őt harmadszor, de rátekintett Jézus és Péter keservesen sírt. Ő tekints reánk, Urunk Jézus! hogy tudjunk sírni és sírva bűnünket lemosni.“ (X. 88.) „Vádolják az Urat és ő hallgat és jól teszi, hogy hallgat, aki nem szorul védelemre. Azok akarnak védelmeztetni, akik félnek, hogy legyőzettek. Nem erősíti meg tehát a vádat félelmével, hanem megveti azáltal, hogy nem cáfolja.“ (X. 97.)

Ambrus erkölcsstanítása felelelte az egész életet. Szólt a szűzeknek és házasoknak, szólt a szülőknek és gyermekeknek, szólt a papoknak és világiaknak. Nem feledkezhetett

meg az özvegyekről sem. Egy eset különös alkalmul szolgált neki erre. Egy özvegyet ugyanis atyai szeretettel vigasztalt meg s arra buzdította, hogy tegye le özvegyiségének gyászruháját, amit az úgy teljesített, hogy nemcsak letette özvegyi ruháját, hanem második házasságra gondolva menyasszonyi ruhát akart ölteni. Ambrus rögtön tollat ragad és kimutatja, hogy az özvegyiség is tökéletesebb a házasságnál, bár a második házasság nem bűn. „Úgy dicsőítettük — úgymond — a szüzességet, hogy az özvegyiséget nem vetettük el; úgy tiszteljük az özvegyeket, hogy a házasságnak megóvjuk az őt illető tiszteletet.“ (De viduis. 23.) „Jó az özvegyi bánat, jó az özvegyi gond, mert távoltartja az erkölcsi romlást.“ (51.) „Ne mondd: El vagyok hagyatva, mert ez azoknak panaszja, akik házasodni akarnak. Azt se mondd: Egyedül állok, mert a tisztaság a magányt keresi. De hát férjhez akarsz menni. Szabad. Ily akarás magában véve nem bűn. Okát sem kutatom. Ha tisztességes, valld be; ha tisztességtelen, hallgass. De ne mondd, hogy gyermekeidnek javát keresed vele, kiket megfosztasz édesanyjuktól. Vannak dolgok, melyeket megenged a jog, de tilt a kor. Miért pirul ugyanis az éltes leány inkább anyjának jegyese, mint saját jegyese miatt? Bevallom, hogy az özvegyi ruha letetését tanácsoltam, de korántsem, hogy menyasszonyit végy fel magadra; ajánltam, hogy a sírdombtól visszavonulj, de korántsem, hogy menyasszonyi ágyat készíts. Hogyan is fest az olyan menyasszony, akinek már gyermekei vannak? Mily bántó, ha valakinek kisebb gyermekei vannak, mint unokái.“ (57—59.) „Nem tiltjuk a második házasságot, hanem nem ajánljuk. Nem minden hasznos, ami különben meg van engedve. Bort is szabad inni, de sok esetben nem illik.“ (68.) „Tiszteletreméltó dolog a házasság, de még tiszteletreméltóbb az önmegtartóztatás. Ami tehát jó, nem kerülendő; ami jobb, kövendő.“ (72.)

Ambrus nemcsak jól élni tanította meg híveit, hanem előkészítette őket arra is, hogy nyugodtan tudjanak meghalni. A halál ugyan nem Istennek gondolata, hanem a bűnnek következménye, de azért nem rossz, mert a lélek ép általa jut az igaz, a teljes élethez. Halál hozta meg a világnak a legnagyobb jót: Krisztus halála a megváltást. Nem kell-e inkább az élettől félni, mely annyi veszéllyel jár, mint a haláltól, mely mind attól megszabadít? A halálban a lélek felszabadul, tehát örül; a test a földbe tétetik, amelyből vétetett és azzá lesz anélkül, hogy érezné: mit

bánt minket az, amit nem is érzünk? A halál kapuján át jutunk a feltámadásba, jutunk a szentek boldogító társágába, oda, ahol az Úr Jézus lakást készített az ő hű szolgáinak, hogy ahol ő van, ott legyünk mi is. Szabad-e tehát ettől félni? „Követünk téged, Urunk Jézus! De hogy kövessünk, hívj minket, mivel nélküled senki sem juthat el hozzád, hisz' te vagy az út, az igazság és az élet. Fogadj fel minket mint út, erősíts meg mint igazság, éltesz mint élet. Add meg nekünk azt a jót, melyben igaz béke, örök világosság, ki nem fogyó kegyelem és biztos bírás van, mely nincs többé a halálnak alávetve.” És felel Krisztus: „Ne félj a világ gonoszságától — én vagyok a bűnök megbocsátója! Ne félj a sötétségtől — én vagyok a világosság! Ne félj a haláltól — én vagyok az élet! Aki hozzám jön, meg nem hal örökké!” (De bono mortis.)

A Satyrus fölött mondott halotti beszédében a halálokozta szomorúságba a feltámadás fölötti örömet vegyíti. „Mely fájdalmat nem enyhít a feltámadás hite, mellyel hisszük, hogy a halál következtében semmi semvész el, sőt ép a halál teszi, hogy többé el nem veszhet?” (De excessu fratris II. 3.) „Mondják, hogy voltak népek — Herodot említi —, melyek szomorkodtak, ha ember született, ellenben vígadtak halálozáskor. És méltán, mert úgy gondolták, sajnálni kell azokat, kik az élet tengerére ereszkedtek, ellenben örülni azokon, akik az élet viharaitól megszabadultak. Mi is elfelejtjük halottainknak születésnapjait és halálozásuk napját üljük meg kegyeletes megemlékezéssel.” (II. 5.) „A halál nem volt természetünkben, hanem természetünkkel vált, nem Isten rendelte el kezdetől fogva, hanem orvoszerűl adta. Nem is volt rá szükség a teremtetés, mivel a paradicsomba helyezett ősszüleinknek minden jóban állandó részük volt; de a bűn büntetése folytán az ember élete a folytonos gondban és szomorúságban szálnalmassá vált és azért végét kellett szabni, hogy a halál visszaadja, amit az élet elveszített. A halhatatlanság ugyanis inkább teher, mint előny, hacsak nem egyesül kegyelemmel.” (II. 47.) „S ha jól meggondoljuk, a halál nem is a természet halála, hanem a gonoszságé, mert megmarad a természet, de megszűnik a gonoszság.” (II. 48.) „A halálban tehát nincs semmi félelmetes, semmi szomorító.” (II. 49.) S ha már a pogányok a lélek halhatatlanságával vígasztalják magukat, „mit kell akkor nekünk tennünk, akiknek jutalma a feltámadás?” (II. 50.) „Mit csodálkozol, hogy a föld a belé temetett embereket vissza fogja adni, mikor

bármily magot, melyet elvetünk, új életre kelt?” (II. 56.) „Azok kételkedjenek, akik nem tanultak; nekünk azonban, kik olvastuk a törvényt, a prófétákat, az apostolokat, az evangéliumot, nem szabad kételkednünk!” (II. 66.) „Jó nekem, ezt hinnem; örömöm van e reményben. Mert van-e más vigasztalásom, mint hogy mielőbb hozzád jutni remélek, édes testvérem?” (II. 134.)

IV. A nagy államférfiú.

Ambrus elhagyta a pretóriumot, leszállt a bírói székről, hogy elfoglalja a püspökit. A helytartóból — gondviselő atya, a bíróból — övéért élő-haló püspök lett. De mint püspök sem szünt meg hazáját igazán szerető polgár lenni s a magas méltóság, melyet betöltött, kötelességévé is tette, hogy hazájának boldogsága fölött is tőle telhetőleg őrkdjék. Azok a kapcsok, melyek a helytartót császárához fűzték, nem szakadtak el püspöki minőségében sem, sőt az a tisztelet, melyet Milánó szent püspöke császárájánál is kiérdemelt, még csak bensősége-sebбекké tette azokat. Ép azért Ambrus mindig felemelte nála szavát, valahányszor a haza üdve úgy kívánta és a legtöbb esetben nem is emelte fel hiába. Az ő szeme sokat tisztábban látott, mint maga a császár. Sastekintete előbb vette észre a veszélyt, mint a római sasok hordozói. Ambrus a politikában is nagy és ez a nagyság sokoldalú tapasztalatából, óriási tudásából, tiszteletreméltó önzetlenségéből és acélos jellemességéből táplálkozott.

Gracián uralkodása alatt. 378—383.

Ambrus akkor adta először jelét politikai éleslátásának, mikor a gótok részéről fenyegető ve-

szélyre figyelmeztette kortársait. Mikor a hunok által üzetve eljutottak a Dunáig, a római birodalom határáig, itt átbocsátást és a birodalomba való felvételt kértek. Valens, a keleti császár, egy fel-tételhez kötötte e kérésük teljesítését: ha az aria-nizmus híveivé lesznek. Ambrus rögtön felismerte a veszélyt, mely a gótok befogadásában a római birodalmat, Valens kikötésében az Egyházat fenye-gette. Fel is emeli szavát Gracián császárnál és emlékezetébe idézi a birodalom és az Egyház szörnyű szenvedéseit, mikor barbárok rontottak át határain, emlékezetébe a véres napokat, melye-ket az eretnekek szereztek az Egyháznak. A közel-jövő szomorúan igazolta Ambrust. A gótok elfog-lalták Tráciát és ezzel nyitva állt előttük az út Itá-liába. Az ariánusok pedig a legnagyobb erőszakos-ságokra ragadtatták magukat az Egyházzal szem-ben. Valens be is látta végzetes tévedését. Hadat indít tehát azok ellen, akiket ő eresztett be a biro-dalomba. Graciánt is segítségül hívja. Ambrus szép szavakkal lelkesíti őt e hadjáratra, mert igaz-ságos dolognak tartja az esküszegés megbünteté-sét. De a püspök bátorságával rámutat az Isten haragjának okára is, mert ővele szemben is követ-tetett el árulás Valens említett kikötésében. Áldásá-val és imájával bocsátja útra Graciánt, aki fényes diadalt aratott az alamannok fölött Colmar közelé-ben az éjszaki Galliában: 30.000 barbár vérétől piroslott a csatatér. De Valens nem várva be Gra-ciánt, szörnyű vereséget szenvedett Adrianopolistól három órányira 378. augusztus 9-én: seregét való-sággal megsemmisítették a gótok. Maga Valens is egy nyíltól megsebesítve bennégett egy kunyhóban. A gótok ugyanis mindent felgyújtottak, a foglyo-kat pedig kegyetlenül megcsonkították. A véres

harc után jött a másik, még rettenetesebb ellenség: a pestis.

Ambrus vérző szívvel vett tudomást a rémes pusztulásról. Siratta az elesetteket, de siratta a fogságban synylődőket is. Hívei is sírva állták körül szószékét. S a szent püspök erőszakot véve saját fájdalmán, bőkezűen és nagylelkűen hintette a vigasztalás balzsamát vérző szívekre. De nem érte be ezzel. A mérhetlen nyomor láttára kiürítette pénztárát s amikor ez nem volt elég a foglyok kiváltására, mint egykor sz. Cyril Alexandriában, úgy ő is egyházának gazdag kincstárából ajánlott fel annyit, amennyit a babárok az élő zálogokért követeltek. Ambrus maga ment el az ellenséges táborba s ő maga vitte haza kiszabadított híveit. Hogy az ariánusok mint akarták szeretetének e hőstettét ellene fordítani, valamint Ambrus okos önvédelmét fennebb hallottuk. „Az Egyház és az utókor — írja Baunard 86. — Ambrusnak adott igazat. Amikor veszély fenyegeti hazáját, úgy beszél, mint a katona. Amikor ellenség árasztja el azt, úgy, mint hű fia. Amikor csatát vesz és fiai fogságba kerülnek, úgy cselekszik, mint az atya.“

Isten a rosszból is tud jót csinálni. A nagy csapás, mely Itáliát a gótok részéről érte, közelebb vitte Ambrushoz a császárt, sőt összeforrasztotta lelküket. Ambrus ezt a befolyását az Egyház javára használta fel, oly intézkedésekre bírva rá Graciánt, melyeket azután Teodozius betetőzött és ezzel véglegesítette Nagy Konstantin milánói rendeletét. Gracián ugyanis szigorú törvényeket szentesített az eretnkségek ellen, megtiltván összejöveteleiket és bezárván templomaikat. Másrészt bizonyos előjogokat biztosított a papságnak. Így megszüntette azt a törvényt, mely csak halálos vesze-

delemben engedte meg a színeszek megkeresztelését, — így vélték a pogányok színpadjaik fennállását biztosítani, melyeknek erkölcstelenségeire keresztények nem voltak kaphatók. Császári rendelet szabályozta a nyilvános kiosztásokat. Bizonyos ünnepeken foglyok visszanyerték szabadságukat. Mindezek előfutárai voltak annak a merésznek mondható intézkedésnek, mellyel Victoria istennő szobrát s oltárát eltávolíttatta a római szenátus tanácssterméből. A szenátusban ugyanis még sok pogány ült és Rómában a gótok pusztításai után is még mindig 43 bálványtemplom és 280 kápolna állott különböző istenek szobraival és oltáraival. A császári parancs szerint egy éjjelen kellett a szobrot eltávolítani. A reggel belépő pogány szenátorok felhorkantak és elhatározták, hogy mint szenátus óvást emelnek az „erőszak“ ellen magánál Graciánnál. De Ambrus résen állott. Okos és bátor beszédével lehűtötte felhevülésüket; fenyegetéseik súlyát is leszállította, nevetségesnek mondván, hogy egy maroknyi pogány magát „szenátus“-nak nevezi. Ezzel az ügy el is volt intézve. Ambrus higgadt szava megacélozta Graciánt: nem is fogadta a küldöttséget!

Ambrus örömmel látta az evangélium diadal-maskodását a pogányság fölött, örömmel annak teljes győzelmét a császár szívében. Érthető tehát, mily szörnyen sujtotta őt le Gracián korai, váratlan halála. Maximus, a britanniai seregek parancsnoka, katonái által Nyugat császárává kiáltotta ki magát s átkelve a csatornán, győzelmesen haladt előre Galliában. Gracián bízott övéiben, de szomorúan csalódott. Mikor jelt ad a mérkőzés megkezdésére, a numidiai lovasság átnyargal Maximus táborába, őt éltetve császárként. Kiválásuk máso-

kat is hűtlenségbe sodort és Gracián csak nehezen menthette meg saját életét. Szerencsésen elérte Lyont, melynek kormányzója, Andragathus, az evangéliumra esküdött neki hűséget. Gracián nyugodtan vett részt a tiszteletére rendezett lakomán, s íme, orgyilkosok csapata ront reá és kíséretére s rövidesen végeznek velük. A császár haldokolva Ambrust emlegette. E névvel ajkán lehelte ki nemmes lelkét 383-ban alig 24 éves korában.

Ambrust mélyen megrendítette e szomorú vég. Az Egyház érdeke azonban még nem engedte, hogy fájdalmát és igazságos felháborodását a szószékre vigye. Várt, mert tudta, hogy orgyilkossággal szerzett hatalom nem lehet hosszú életű. Nem kellett soká várnia.

Követségben Maximusnál. 383.

Gracián halálával megüresedett a nyugati birodalom császári trónja. Jusztina, az anyacsászárné, rögtön elhagyta sirmiumi magányát és Ambrushoz sietett, hogy pártfogásába ajánlja 12 éves fiát, II. Valentiniánt. Ambrus jól tudta, hogy Jusztina a legcsúnyább kétszínűséget követi el, mikor előtte hódol, ő, aki testestül-lelkestül ariánus volt és Ambrusban legfélelmetesebb ellenségét látta. De egyrészt ama meggyőződése, hogy II. Valentinián a törvényes utód, másrészt Maximus győzelmes előrenyomulása s így a veszély, hogy egyhamar Milánóban terem és elfoglalja az elárvult trónt, ő, a hitszegő forradalmár, a hűtlen lázadó, — arra az elhatározásra indították Ambrust, hogy Maximus elé járul azzal a kérelemmel, hogy elégedjék meg Galliával és hagyja meg Valentiniánt Itália birtokában. Az első eset, hogy az Egyház ily jelentékeny részt vesz a változékony politika irányításá-

ban. Hogy hogyan érvényesítette befolyását a századok folyamán, arról a történelem van hivatva ítéletet mondani, „de azt az egyet nem szününk meg hangsúlyozni — írja Baunard 195. —, hogy ezt a politikai szerepét reá kényszerítették az akkori s a későbbi idők szükségletei. Az Egyház arra volt hivatva, hogy a világot nem csupán megtérítse, hanem át is alakítsa, félművelt népeket állandó lakóhelyhez kössön és rendre szoktasson, őket a nemzetek szabályozott életébe bevezesse, a hatalmat megszentelje és korlátok közé szorítsa, szellemével törvényt és erkölcsöt átítasson. Hogyan tehette meg volna mindezt, ha e nehéz munkához bölcsessége mellett nem hozta volna magával tapasztalatát és nem szoktatta volt volna a világot tekintélyére s ennek érvényesítésére?” Ez a meggyőződés vitte Ambrust is a politikának különben veszélyes útjaira. Sem mint pap, sem mint püspök nem szünt meg hazájának fia, az országnak polgára lenni. A Jeruzsálem előrelátott pusztulásán siránkozó Krisztussal ő is sírt hazájának szomorú állapotára fölött és az azt fenyegető veszély láttára kötelességének tartotta mindent megtenni, amit csak megtehetett e veszély elhárítására. Maximus megkérlelése is ily eszköznek látszott. Nem riadva vissza az út fáradalmaitól, nem félve veszedelmeitől, útra kelt tehát Trierbe 383-ban, ahol Maximus megállapodott volt.

A trónbitorló kiméletlenül érezte a szent püspökkel hatalmát. Meg is alázta, mert megtagadva tőle a magánkihallgatást, a közös tanácsülés elé utasította, melyben törzskara és legfőbb tiszviselői ültek. Ambrus alázatosan engedelmeskedett, hisz' kérni jött. Maximus azután engedett szigorúságából s a jószágos atyát adta Valentiniánnal szemben.

— Miért nem jött el Valentinián maga? Fiamként fogadtam volna őt.

— Vajjon kötelezhető-e egy gyermek, hogy az Alpokon át ide jöjjön özvegy édesanyjával?

Maximus megismétlé kifogását, mire Ambrus az ő megszokott nyíltságával így felelt: Azért jöttem, hogy veled egyességet kössek és nem azért, hogy Valentinián ideutazásáról tárgyaljak. Nem tehetek kötelező ígéretet arra nézve, ami megbízatásomon kívül áll.

Maximust bánthatta ez a határozott beszéd s azért ő is röviden kimondta az utolsó szót: Várni akarok, mit hoz Milánóból Viktor gróf. (Ep. 24. n. 7.) Ezt a követét ugyanis már előbb útra bocsátotta Jusztinához s Ambrus találkozott is volt vele Mainzban. Ambrus ép ezt óhajtotta: időt nyerni, hogy azalatt Itália talpra álljon. S óhaja teljesült: három hónap telt el így, míg Viktor visszaérkezett. Juszтина ugyanazt mondotta a követnek, amit Ambrus az ő urának. De más híreket is hozott a követ, melyek Maximusra igen kedvezőtlenek voltak, nevezetesen, hogy Teodózius, a keleti császár boszúhadjáratra készül ellene. E hír megpuhította a bitorlót és Ambrus frásban kapta meg, hogy Valentinián zavartalanul bírhatja mindazokat a részeket, melyek jelenleg az ő jogara alá tartoznak. Ambrus örült, hogy isteni Mesterének tanítása szerint járhatott el, megvédelmezvén egy árvának jogait.

Másodszor Maximusnál. 387.

Ambrus lelki nagyságát alig mutatja valami oly ragyogóan, mint második követsége ugyanazon Maximusnál Valentinián érdekében. Négy év mult el az első óta, de mily nehéz, keserű tapasztalatok-

kal teljes négy év. Jusztina a köteles hála helyett, melyre őt Ambrus azzal kötelezte, hogy megszerzte és biztosította fiának a trónt, a legcsunyább alattomosággal üldözni kezdte a szent püspököt. Nem átalította a piaci nép közé keveredve Ambrust gyalázni vagy templomról-templomra járva a híveket ellene izgatni. S amikor ez az ördögi aknamunka sikertelennek bizonyult, fiánál kezdett az Egyház ellen dolgozni és ez a munkája már sikerrel járt: két heves üldözést zúdított reá — miként fennebb láttuk — és csak Ambrus hősrakosságának és ritka bölcsességének köszönhető, hogy a vihar mindkét esetben elmúlt anélkül, hogy jelentékenyebb kárt tett volna Krisztus nyájában. És Ambrus mindezt megbocsájtotta, nagylelkűen elfeledte, mikor újból vészes felhők tornyosultak hazájának egére. Maximus jól volt a történetekről értesülve és a versenytárs kárörömeivel szemlélte Jusztina végzetes hibáit császárfiának irányításában. Úgy gondolta, ezek az asszonyi erőszakosságok az ő malmára hajtják a vizet. Hogy pedig az üldözött katolikusokat megnyerje, levelet írt Valentiniának, mely telve van az igaz hit s e hit dicső védőjének, Ambrusnak dicséretével, mely után komoly szavakkal inti a gyermekcsászárt politikájának megváltoztatására. Sőt egy második levélben egyenesen háborúval fenyegette meg Valentiniánt, ha az Egyház üldözésével fel nem hagy. Jusztina elég okos volt ahhoz, hogy a veszélyt felismerje. S ekkor újból felülkerekedett benne a fiát féltő anya az Egyházat gyűlölő ariánus fölé: megalázkodva újból Ambrust kérte fel segítségére.

Ambrus jól tudta, hogy Maximus nem meggyőződésből adtak ki magát az Egyház védelmezőjének: az Egyház csak úgy, mint a haza, semmi jót

nem várhatott ettől a bitorlótól. Úgy volt meggyőződve, hogy minden ténykedése jogsérelem. Az ő szemében semmit sem ért az a jámborság, melyet politikai érdekek tápláltak és semmi sem állt oly távol tőle, mint az ő személye iránti előzékenységet az Egyház örök és szent érdekeivel megfizettetni. Azért újból vállalkozott a követségre, azzal is kecsegtetvén magát, hogy Gracián holttestét is haza hozhatja, kit oly atyailag szeretett. 387 húsvétja után, amikor megkeresztelte Ágostont, kelt útra Trierbe. E napok története az Egyház történetének legszebb és legértékesebb lapjai közé tartoznak. Nem tudjuk, mit csodáljunk Ambrusban inkább: bölcsességét-e, mely mindig megtalálja az alkalmas szót a beszédben, avagy rettenthetetlen bátorságát, mellyel idegen földön idegen uralkodó és bírák jelenlétében meri az igazságot ellenkezést nem tűrő határozottsággal kimondani. Kényes küldetését még inkább megnehezítette az a körülmény, hogy Maximus kevéssel előbb egy másik tévtan, Priscillián, avilai püspök követői ellen a legnagyobb szigorral járt el. Ambrus okossága ebben is megtalálta a helyes utat: sem Maximussal, sem a vérontást tanácsoló papokkal nem érintkezett azonkívül, amit küldetése megkívánt.

Ambrus maga írta meg a trieri napok történetét a Valentiniánhoz intézett beszámolójában. (Ep. 24.) Megérkezésem utáni napon — írja e levélben — bementem a palotába. Itt Gallicanus felügyelő lépett elé, kit arra kértem, vezessen be a császárhoz. Kérdezte, van-e megbízólevelem s amikor ez iránt megnyugtattam, azt mondta, hogy csak a tanács elé engedhet. De nem szokás a püspököket a tömeg közé állítani! S különben bizalmas kérdésekről kell tárgyalnom. Gallicanus nem engedett.

A tanács összeült. Ambrus méltóságteljesen lépett a terembe. Maximus felállt, hogy csókkal üdvözljön. „Miért akarsz megcsókolni olyant, akit nem ismersz el annak, ami? Mert ha elismernél, nem ezen a helyen látnál.

— Püspök! te fel vagy indulva.

— Igen és joggal vagyok felindulva abban a megszégyenítő érzésben, hogy hozzám nem méltó helyen látom magamat.

— De vajjon első jövedeled alkalmával is nem itt jelentél-e meg 'a tanács színe előtt?

— Igen, de akkor is akaratom ellenére. Felel-jenek érte azok, akik rákényszerítettek. Ám akkor egy kérelmezőnek nevében jöttem békéért esedezni; ma egy egyenrangúnak nevében jövök — tárgyalni!

— És kinek jóvoltából egyenrangú?

— A mindenható Istennek jóvoltából, aki Valentiánnak jogart adott és azt meg is tartja neki!

Maximust szörnyen bántotta e kemény beszéd. Emelkedett hangon folytatá: Ti félrevezettetek engem, te és az a Bauto, aki a gyermek nevében volt kormányzandó. Ő a barbárokat hívta segítségül ellenem, mintha nem állíthattam volna én is barbárokat vele szembe, aki még ma is ezerszámra tartom őket zsoldomban. Már első utad alkalmával ki volt volna képes hatalmamnak ellentállani, ha te nem tartottál volna vissza engem?

Ambrus annál nagyobb higgadtsággal felelt: Ne gerjedj haragra, mert nincs is ok reá, hanem hallgasd meg türelmesen, amit mondandó vagyok. Panaszkodtál ellenem, mintha feltartóztattalak volna. De hol vannak azok a légiók, hol a bástyák, sziklák, katonák, kiket veled szembeállíthattam volna? Vagy talán testemmel elzárhattam volna előled az

Alpokat? Bárcsak megtehettem volna, legalább elkerültem volna szemrehányásodat. Aztán miféle ígérekkel vezettelek félre, hogy megadjad a békét? Ami pedig Bautót illeti, vajjon félrevezetett-e téged azáltal, hogy császáraját híven szolgálta, vagy hogy nem árulta el őt?

Ambrus az arcokról olvashatta le szavainak hatását: felülkerekedett a vitában. Rögtön át is ment támadásba, szemére vetve Maximusnak a kegyetlenséget, mellyel a Valentiniánhoz hű Valliot elégetni parancsolta. Maximus úgy érezhette magát, mint akit kínpadra húztak. Ambrus folytatta, reámutatva a mellette ülő fivérére, Marcellinusra. Nézd azt — úgymond —, aki legközelebb ül hozzád. Valentinián lehűthette volna rajta bosszúvágyát, de ő nagy díszőrséggel ide hozatta őt. Viszszatarthatta volna őt országában, midőn Gracián halálhírért vette, de legyőzte magát és nem bosszulta meg magát rajta. Igaz, hogy akit szívjósága megkimélt, nem volt uralkodó, de neked mégis igen értékes testvér. Hasonlítsd most össze — az ítéletet reád bízom — a te eljárásodat az övével. Valentinián élve adja neked át testvéredet és kárpótlásul a maga testvérét követeli, aki már nincs az életben. Meg tudnád tagadni a testvér földi maradványait annak, aki neked fivéredben szövetségest küldött? ...

Maximus azonban nem volt hajlandó e kérést teljesíteni.

— Gracián földi maradványainak visszatérése Itáliába — mondá keserűen — fájó érzéseket keltené a katonákban.

— Hogyan! — szakította meg Ambrus — azok a katonák, akik cserben hagyták őt életében, meg fogják őt védeni halottaiban?

— Ő ellenségem volt — szólt szárazon Maximus —, hát megölettem s ezzel vége!

— Ő a te ellenséged? Nem: te voltál az övé! Mert ha ma eszébe jutna valakinek tőled a hatalmat elvenni, vajjon te volnál-e az ő ellensége és nem inkább ő a tied? Az a császár, akit megtámadnak, csupán jogát védi, ellenben az, aki ellene támad, bitorló. Tehát megtagadod annak maradványait, akinek életéről tartoztál gondoskodni.

Maximus lesujtva érezte magát. Ez a püspök kérni járult elébe és — vádlója lett minden szavával. Trónusa előtt áll, de beszéde mint az igazságon bosszúló Isten szava felülről. Ezt nem bírta ki tovább — elhagyta a tanácsstermet. Ambrust sem fogadta többé, de ez nem is kívánta, hisz' mindent elért, amit akart: Maximus úgy győződött meg, hogy Valentinián korántsem fél tőle s háborús fenyegetéseit semmibe sem veszi. Azt is megtudta, hogy Itália püspökei nem kérnek az ő védelméből az arianizmus ellen: közönséges bitorlónak tartják, akit figyelemre sem méltatnak. Ambrus tehát útra kelt hazájába. Még útközben írja meg azt a levelét Valentiniánnak, melyből a trieri küldetés lefolyását ismerjük. Azért írta, hogy a császár hű értesítést kapjon róla, mert sejtette, hogy Maximus is fog írni neki és azt előbb is kapja meg, mint ő haza érkezik. Sejtelmében nem is csalódott. Maximus valóban írt Valentiniánnak s úgy tüntette fel Ambrust, mint aki egyedüli akadály a békés megegyezésben. Juszta ennek igen örült s azzal a gyűlölettel, mellyel a nagy püspök iránt viseltetett, ismét oly tanácsot adott fiának, mellyel új veszedelembé sodorta őt s vele egész Itáliát: más követet küldött Maximushoz, a szír Domnint, hogy jóvátegye, amit Ambrus elrontott. Pedig az igazság az volt, hogy

Domnin rontotta el, amit Ambrus jól tett. Mert Maximus elég okos volt ahhoz, hogy az új követ küldetéséből kiérezze Valentinián félelmét, bármennyire más benyomást szerzett Ambrus eljárásából. Nem is habozott tovább: megindította seregeit Itália ellen.

Rémület szállta meg az egész országot, de különösen a császári udvart. El is hagyta rögtön Milánót s a császárral eltűnt a gyáva udvaroncok léha serege, el a tanács az összes hivatalnokokkal. Csak egy ember maradt a helyén és ez — Ambrus volt. Pedig, ha valakinek, úgy neki volt oka életét féltetni attól a győzőtől, akit kevéssel előbb oly kemény leckében részesített. S talán ép ez a férfias elszántsága fegyverezte le Maximus haragját. Sem az Egyházat, sem annak püspökét nem bántotta, mikor elfoglalta Milánót, sőt minden tisztelettel halmozta őt el. Útja sietős volt Róma felé. Itt is hódolattal fogadták őt és Symmachus, a város pogány parancsnoka örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy amit a császár következetesen megtagadott, Victoria istennő szobrának visszaállítását a győzőtől kérje. De Maximus sem hajlott a szavára, bármily dícsérettel halmozta is el őt Symmachus.

Jusztina ezalatt Aquileiába s onnét Tesszalonikába menekült fiával, a császárral és idősebb leányával, Gallával, ahová a keleti császár, Teodózius eléjük utazott. Ez atyai szeretettel ölelte szívére hajdani urának fiát és teljes védelmet ígért neki. De nem mulasztotta el őt kormányzásának hibáira is figyelmeztetni. Valentinián megszívlelte ez igazságos intelmet, Teodózius pedig híven teljesítette ígéretét, hisz' Gallával való eljegyzése még közelebb fűzte őket egymáshoz. 388 júliusában már Pannóniában álltak seregei. Két hónap múlva

ő volt a helyzet ura. Maximus ugyanúgy vesztette el hatalmát, mint ahogyan azt magához ragadta volt. Őt is elhagyták bizalmas emberei, ő ellene is fellázadtak a katonák, kik kézen-lábon megláncolva hurcolták őt Teodózius elé és még mielőtt ez ítélezhetett volna fölötte, leszúrták. Andragathus, a lyoni véres lakoma szerzője, aki az adriai tenger hajóhadának parancsnoka volt, urának szörnyű végéről értesülve, a tengerbe ölte magát.

Itália fellélegzett. Ambrus az isteni Gondviselés igazságszolgáltatását látta a történetekben. Most már elmondhatta a szószékről is, amit eddig nem mondhatott volna el anélkül, hogy az Egyházra új veszedelmet ne zúdított volna. Szava, mint a villámok éles csattogása. Beszéde, mint a vészes mennydörgés. Judást aposztrofálva, majd Maximusra, majd Andragathusra vonatkoztatva keserűen mondja: „Gyáva hűtlenségednek sok örökösét hagyta reánk. Te a reád bízott szegények pénzét fordítottad saját hasznodra, ez a reád bízott tartományokat. Te az apostoli méltóságot szentségtelenítetted meg, ez a katona kardját s a hivatalnok tógáját gyalázta meg. Mindketten szeretetlakomát szennyeztetek be, de te csak árulásra keltél fel a lakomától, ez gyilkosságra. Te talán még nem is tudtad, hogy Mesteredet halálra adtad s máris sietve dobtad el magadtól gaztetted jutalmát; ez ellenben nemcsak elfogadta, hanem erőszakosan követelte árulásának jutalomdíját, bár nem is volt megigérve. Amikor áldozata habozott asztalához leülni, ő esküt ajánlott fel, hogy a gyilkosságot szentségtöréssel tetézze. Végre Judás pénzével kifizették az idegenek eltemetésére szolgáló földet; emez még a temetés végtisztességét is megtagadta uralkodójának. Te kegyetlen! Mikor étkeztél és

közben gonosz terved kivitelére gondoltál, nem tűnt-e fel néked akkor úgy, mintha fogaid alatt embercsonatok ropognának? S amikor a serleget kiürítéd, míg parancsot adtál az apagyilkosságra, nem érezted-e úgy, mintha az ártatlannak véréét innád?” (In ps. 61. n. 24. 23.)

Ambrus azonban a győzelem mámorában is püspök maradt, sok életet mentve meg Teodóziusnál való közbenjárásával. A különben hirtelen és heves császárt oly kegyesen hangolta, hogy „már az ütközet utáni napon senki sem különböztethette volna meg a győzőket a legyőzöttektől“, énekelte róla egy költő.

Maximus bukásánál nem csekélyebb jó volt az egész országra a fondorkodó Jusztina halála. Úgy látszik, Valentinián maga is elítélte anyjának magatartását Ambrussal szemben, mert gyermeki bizalommal teljesen az ő atyai szeretetére bízta magát. „Oly nagy kegyelettel viseltetett irántam — írja róla Ambrus Ep. 53. n. 2. —, hogy akit azelőtt üldözött, most szeretett, akit azelőtt ellenségnek gondolt, most atyjának tekintett.“ Így jutalmazta Isten Ambrusnak önzetlen hazaszeretetét, így alattvalói hűségét császára iránt, mely a legnagyobb áldozatoktól sem riadt vissza, mikor urának és házájának javáról volt szó. A jellemes következetesség mindig megkapja jutalmát, már itt az életben is többszörös jutalmát, mert nagy jutalom a lelki ismeret jóváhagyó ítélete és nagy jutalom az a fel-emelő, királyi tudat: megtettem kötelességemet! És jutalom az ellenfél elismerése is; még ha nem is fejezi ki szavakban, de ott él a lelkében és hódolni készíti őt a jellemnagyság előtt. És jutalom végre az a boldogító meggyőződés, hogy örök jutalom vár reá Annál, aki mondotta, hogy megvallja

menneiei Atyja előtt azt, aki megvallotta őt az emberek előtt a földön.

Ambrus és Teodózius császár. 388—395.

Az aquileiai diadal után két hónappal tartotta Teodózius diadalmenetét Milánóban. Ekkor találkozott először Ambrussal. Nem ismerjük e találkozás lefolyását. Theodoretus csak a benyomást örökítette meg történetében (V. 17.), melyet a szent püspök a császárra tett a császárnak ama szavaiban, hogy addig nem is tudta, mi egy püspök. Teodózius buzgó hívő volt, de a hatalmának tudatában levő uralkodónak sok gyengéjével. Ambrus a kiforrt lelki nagyság, a lelkek tapasztalt nevelője, gyakorlott kezű alakítója, példájával tanító és vonzó mestere; Teodózius csak tanuló ez iskolában s a közel jövő mutatta, mennyi bántó gyarlósággal bíró tanuló. Egyben azonban mégis találkozott ez a két nagy ember; lelkük egy felemelő gondolatban mégis összeforrott egymással és ez — az egység gondolata: egy birodalom egy hittel! A népek nagy közössége, a nemzetek nagy családja, melyet a közös krisztusi hit forraszt egybe és a közös császári jogar kormányoz. Ez az eszme lelkesítette és vezette mindkettőt. Ambrus is bizonyára nagy tisztelettel telt el Teodózius iránt, akiben megtalálta azokat a lelki és szellemi tulajdonságokat, amelyekre építeni lehet. De ez a tisztelet korántsem akadályozta őt az Egyház jogainak az egész vonalon való megvédésében. Ő mindig első-sorban püspök és csak azután polgár és politikus. Az ő „politikája“ nem mesgyén való járás, nem a kötél-táncos ügyeskedése a jobb és bal felől tátongó örvény fölött. Ambrus eleve lemond arról is, hogy

mindig dicsérjék és mindenki szeresse. Ezt a földön járó Istenfiú sem tudta elérni, „*mert néme-lyek azt mondták, hogy ő jó; mások pedig azt állították, hogy nem, hanem félrevezeti a népet*“ (Jn. 7. 12.) Ilyen mindkét oldali népszerűséget csak elvfelelőségekkel lehet megvásárolni s ily vásárra Ambrus sohasem volt kapható! Ha a vértanuk és még előbb az apostolok így akarták volna a világot megnyerni, az első három század vérontása elmaradt volna, de mi lett volna az Egyházból? De ők inkább akarták életüket, mint hitüket elveszíteni s azért most oltárainkon állnak és az égből jubilálnak!

Theodózius hamarosan meggyőződhetett, hogy Ambrusban az apostolok és vértanuk szelleme él tovább. Mikor első ízben vett részt az istentiszteleten, otthoni szokásához híven a szentélyben foglalt helyet a papok karában. Ambrus rögtön hozzá küldé egyik papját az üzenettel, hogy menjen a hívek közé, kiknek sorába tartozik; a bíbor császári, de nem papi hatalmat biztosít számára. (Theodoretus: Hist. V. 17.)

Sokkal kényesebb volt a nemsokára rá bekövetkezett eset. 388. aug. 1-én néhány remete Osroëneben — a Taurus és Eufrat között — felgyújtotta a zsidók zsinagógáját, mivel ezek egy körmenetet megzavartak. A valentiniánus eretnekek templomát is lerombolták. A császár azzal büntette őket, hogy a zsinagóga újból való felépítésére kötelezte őket a callinicusai püspökkel egyetemben, aki állítólag ez erőszakosságok értelmi szerzője volt. Ambrust Aquileiában érte e hír s nem várva be hazaérkezését, levélben kéri a császártól e szerinte igazságtalan ítélet megváltoztatását. Igazságtalannak tartja annak a püspöknek elítélését anélkül,

hogy őt meghallgatta volna. De ha vétkes volna is, szabad-e őt ezért a hittagadás vagy felségsértés választása elé állítani? Mert ha hozzájárul a zsinagóga felépítéséhez, hitével jő ellenkezésbe; ha pedig megtagadja az engedelmességet a császárnak, felségsértést követ el. Azután oly nagy veszteség egy kis fészekben álló zsinagóga elpusztulása, hogy ily keményen kell büntetni azokat, kik elpusztulását okozták? Hány mérhetlenül értékesebb bazilikát pusztítottak el az eretnekek Rómában is, Konstantinápolyban is és nem építették fel azokat újból. És a zsidók is sok keresztény templomot romboltak le kivált Alexandriában és nem történt semmi bántódásuk. A valentiniánusok kis templomáról pedig szó se essék: pogány templom az, mert ők 32 eont imádnak s így túltesznek a pogányokon, kiknek csak 12 főistenük van. Pedig Teodózius a pogányság kiirtására vállalkozott. „Olvasuk, hogy Róma bálványainak a legyőzött cimberektől hozott zsákmányból építettek templomokat. Ma a zsidók azok, akik zsinagógájuk homlokzatára ezt fogják írni: A gonoszság temploma, mely a keresztények pénzéből épült.” (Ep. 40. n. 10.) Érveinek kifejtése után a császár szívéhez fordul a püspök: gondoljon gyermekeire, akikben minden öröme és reménye van; ezek nagyon rá vannak utalva Isten áldására. Gondoljon alattvalóira, akiket ez az ítélet nagyon meg fog zavarni, mert azt sem fogják tudni, mit gondoljanak császárukról. „Megkísérletem palotádban meghallgattatni, hogy ne légy kénytelen, ha szükséges volna engem a templomban meghallani.”

A császár nem vette e levelet olyan komolyan, mint amily komolyan azt Ambrus írta. Nem is vonta vissza ítéletét. Így jutott egyszer Ambrus elé

a templomban. Ambrus ép a szószéken állt. Hamar észrevette a császárt, neki is beszélt elsősorban. A püspöki tekintélyről beszélt. (Ep. 41.) A császár elértette. Meg is mondta Ambrusnak, mikor leszállt a szószékről. „Azt mondtam el — felelt szelíden —, amit reád nézve hasznosnak tartottam!”

— Igen, annak a zsinagógának ügyében kissé szigorúan jártam el, de már kijavítottam rendelkezésemet — szólt megilletődve a császár és szavát adta, hogy azt teljesen visszavonja, mire a szent püspök örvendezve lépett az oltárhoz, hogy a leg-szentebb áldozatot bemutassa. „Oly túláradó volt e szentmisében érzett kegyelmi öröm — írja Marcellinának Ep. 41. n. 28. —, hogy világosan megismertem, miszerint Isten kegyesen vette fáradozásomat, mert éreztem magamban isteni jelenlétének boldogító hatását.”

De a császárra is nagy hatással volt ez a püspöki kioktatás. Úgy érezte, teljesen Ambrus vezetésére kell magát bízni, ha keresztény császár akar lenni a szó teljes értelmében. Meg is mutatta, hogy az ő szellemében akarja nagy hatalmát gyakorolni, mikor nemsokára — 389. június 13. — Rómába menve, a vén Symmachust, aki újból előállott régi kérésével Victoria oltárára vonatkozólag, kereken elutasította, az eretnekek és különösen a manicheusok ellen hozott törvényeket újból megerősítette és határozottsága mellett mégis oly jóságosnak mutatta magát, hogy Prudentius szerint a pogány patriciusok közt sokakat megnyert a kereszténységnek.

A tesszalonikai vérengzés. 390.

Annál szomorúbban érintette Ambrust és vele az egész kereszténységet a tesszalonikai vérengzés 390-ben, mely a nagy császár emlékét annyira berutította, hogy őszinte bűnbánata sem tudta azt róla teljesen lemosni. Az a császár, aki sokszor mondotta mindenkin segíteni akaró jóságában: Bárcsak a holtakat is feltámaszthatnám! — rémes rendelkezésre ragadtatta el magát ép az ellen a Tesszalonika ellen, melyet különösen kegyelt és szeretett főleg azért, mivel ott született újjá a kereszttségben, melyet a város püspöke, sz. Acholius adott fel neki.

Jelentéktelen esetből eredt ez a szomorú történet. A város cirkuszában egy díjkocsizó mutatta be ügyességét és valósággal lázba hozta az egész lakosságot. Mikor azonban Botherich, a város kormányzója megtudta az ünnepeltnek sok botrányát és törvényszegését, az arénáról a börtönbe vitette őt. A nép fellázadt. Valóságos ostrom alá vette a kormányzói palotát és magát Botherichet is súlyosan megsebesítette, több tisztviselőt a legkegyetlenebb kínzásokkal meg is ölt. A véres lázadás híre hamar eljutott a császárhoz, aki mérhetetlenül felháborodott az eset fölött. Ambrus, rosszat sejtve, rögtön kérlette őt, mint jóságos atya a vétkes gyermekekért. Sajnos, a császár környezete másképp gondolkodott és főképp Rufinus kamarás a legkülönbözőbb módon szította urában a bosszúvágnak amúgy is lángoló tüzét. Teodózius megfélekezett az Ambrusnak adott ígéretéről és teljesen udvarának befolyása alá került. Hogy a szent püspök közbenjárásának még lehetőségét is elvegye, el-

hagyta Milánót. Távol attól, aki okos tanácsával egyedül tudott volna megoldást mutatni e nehéz helyzetben — mert hogy a lázadókat meg kell büntetni, sőt e büntetésben elriasztó intelmet adni minden idő számára, azt mindenki érezte — és csak bosszútól lihegő udvaroncaitól körülvéve adta ki Teodózius valóban kegyetlen rendeletét Tesszalónika megbüntetésére. Cirkuszi előadásokat rendeztetett s amikor megtelt a nézőtér, katonák rohantak a gyanutlan nézőkre és embertelen kegyetlenséggel megöltek mindenkit, akit éles kardjaik el tudtak érni. Három óráig tartott a vérengzés; az egész város vérben úszott: hétezer holttest fődte utcáit, tereit.

Ambrust kimondhatatlanul lesujtotta a szomorú hír. Álmában úgy látta, hogy Isten nem engedi misézni, míg Teodózius jelen van. Ebből megértette, hogy szerető szívének a legfájóbb eszközhöz kell nyulnia császárával szemben: a kiközösítéshez, míg kellő bűnbánattal az egész világnak adott botrányt jóvá nem teendi. (Ep. 51. n. 14.) És Ambrusban volt erő ezt a nehéz meghagyást pontosan teljesíteni. Szívében állandóan zsongott a zsidó főtanács előtt álló Péter apostolfejedelem szava: *Inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek.* (Ap. cs. 5, 29.) Hogy az ő érzelmeit és ítéletét minél kimerítőbben adhassa elő, elhagyja Milánót és levélben (Ep. 51.) keresi fel a császárt. Nyilvánosan is léphetett fel volna ellene vádlójaként — írja —, de a szeretet és tisztelet ezt a módot javasolta. „Vedd szívesen intelmemet. Hogy buzgó vagy hitedben, nem tagadhatom, hogy istenfélő, nem kételkedem; de heves a természeted, mely hamar édesedik irgalomra, ha valaki csillapítja, de szörnyen felháborodik, ha valaki izgatja

annyira, hogy alig bírsz magaddal. Bárcsak senki ne ingerelné, ha senki sem csillapítja!” (Ep. 51. n. 4.) „Tesszalónika városában oly dolog történt, melynek nincs párja a történelemben... Mikor első híre ide eljutott, a gall püspökök megérkeztével ép zsinatra ültünk össze: mindnyájan feljajdulunk, senki sem tartotta csekélységnek és Ambrus hitközségében nem volt eljárásod számára feloldozás, sőt felháborodnának ellenem, ha senki sem mondaná, hogy itt Isten megengesztelése lesz szükséges.” (6.) „Vagy talán restelled, ó császár! azt tenni, amit a prófétakirály, Krisztusnak test szerinti őse, Dávid tett? ... Ezt nem azért írom, hogy megszégyenítselek, hanem hogy királyok példái rábírjanak téged is, hogy ezt a bűnt lemossad országodról; le fogod pedig mosni azáltal, hogy megálázod lelkedet Isten előtt. A bűn el nem vétetik másképen, mint csak könnyek és bűnbánat által.” (11.) „Tanácsolom tehát, kérlek, buzdítlak, intellek, mert fáj nekem, hogy te, ki tündöklő buzgóságnak példaképe, ki a kegyességnek megtestesülése voltál, ki nem tűrted, hogy egyesek elvessezenek, most ne érezzen fájdalmat oly soknak pusztulásán.” (12.) „Jóságodnak egyebekben bizonyára lekötelezettje vagyok..., de nem merek misézni, ha te jelen lenni óhajtanál. Vagy talán szabad sokaknak ártatlanul kiontott vére fölött tenni azt, amit egynek ártatlan vére fölött nem szabad tenni?” (13.) „E befejező sorokat úgy írom sajátkezűleg, hogy csak magad olvasd. Úgy szabadítson meg Isten minden megpróbáltatástól, mert nem embertől és nem ember által, hanem világosan megtiltatott nekem. Mikor ugyanis nagy izgalomban voltam, ugyanazon az éjszakán, melyen útra készültem, úgy láttam, mintha a templomba jön-

nél, de nekem nem volt szabad misézniem... Isten különbözőképen figyelmeztet minket.“ (14.)

Ezt a levelet, melyben a püspöki tekintély az atyai szeretettel ölelkezik, inkább hogy megjavítson, mintsem hogy megfélemlítsen, Teodózius nem vette komolyan. Nem tudta elhinni, hogy egy püspök ő vele, a császárral szemben is fogja kiközösítési jogát gyakorolni s őt nyilvános bűnbánatra ítélni. Ezt a meggyőződést még csak növelték és megerősítették benne udvaroncai, kik épúgy, mint ő, még nem ismerték Ambrust igazán. Mikor tehát Ambrus visszatért Milánóba, egy napon a császár teljes kíséretével elindult a nagy bazilika felé, hogy az istentiszteleten részt vegyen. De a bazilika bejáratánál útját állja — Ambrus. Mint valamikor Isten angyala a paradicsom előtt, úgy állt most itt ez az Isten szolgálja. S amint az lángpallosát, úgy emez lángszavát emeli fel a személyválogatást nem tűrő igazság érdekében. Teodorét, az ő alig 60 évvel később írt egyháztörténetében megörökítette e beszédet az utókor számára. „Úgy látom, császár! nem ismered az általad elkövetett büntettnék súlyát; haragod még nem szelídült meg első kitörése után annyira, hogy vétséged horderejét fel tudnád mérni. Talán a teljhatalom az, mely elvakít vagy a korlátlan szabadság, mindent megtehetni veszi el józan belátásodat. De illő, hogy tudatában légy puszta embervoltodnak, mely porból származik és porrá fog válni. Akiknek, mint császár, parancsolsz, szintén emberek s így a te szolgatársaid, mert egy az Úr, a mindenség Teremtője. Hogyan viselhetik el tehát szemeid ennek a közös Úr templomának látását? Hogyan merészkedhetel lábaiddal e szent helyre lépni, hogyan kezeidet hozzá felemelni, melyek még csepegnek az ártatlanul kiontott vértől?

Hogyan fogadhatnád e kezekkel az Úr legszentebb testét, hogyan érinthetnék ajkaid az ő drága véré, ki haragra gyuladva oly sok vért ontottál ki gonoszul? Távozzál tehát és óvakodjál előbbi bűnödét még szentségtöréssel tetőzni, hanem engedd meg a békót, mellyel Isten, mindenek Ura téged megkötni rendel. Orvosság lesz az számodra, mely meghozza az egészséget.“ (Hist. eccl. V. 17.)

A császár megkövülve áll helyén. Ezek a szavak megannyi villámcsapások voltak s e villámcsapások mind ő rajta futottak végig. A szemtanu Paulinus szerint (Vita 24.) megtörve Dávidra hivatkozik, aki szintén vétett és Isten megbocsájtott neki. De Ambrus rögtön felel: Aki követte őt a bűnben, kövesd őt a bűnbánatban is! „Megtörve e szavaktól a császár, aki a szent törvényben nevelkedve jól tudta, mi tartozik a papokra, mi a császárokra, nagy bánattal és sírva visszatért palotájába“ — írja Teodorét.

A császári palotában azonban más érzelmek kezdtek Teodózius szívében ébredezni, sőt a bánat üdvös érzelmein felülkerekedni. A fény és pompa nem jó tanácsadók: könnyen elfeledtetik az emberrel Istent s az Istennél való bűnadósságát. Teodóziusban is felébredt az a hídra, mely kismarta ősszüleinket az Éden kertjéből: a kevélység. Kerülte Ambrust. Ambrus sem kereste Teodóziust. A császár nem járt templomba, a püspök sem fordult meg a császári palotában. Nyolc hónapig tartott ez így. Talán azt gondolta, hogy kibírja akármeddig. Csalódott. A lelkiismeretet el lehet hallgattatni, de nem örökre elnémitani. Istennek szava az, mely ha szenvedélyek túlharsogják és bűnök eltemetik is, előbb-utóbb mégis érvényre jut s a legdurvább erőszakosság sírjából is feltámad, hogy

éljen és éltesse. Istentől kapott örökség az, mely nem engedi, hogy az ember végleg megfélemedezzen égi hazájáról és rendeltetéséről; istenfiúságunk boldogító öntudata, mely nem enged a bűn párnáin örökre elaludnunk, hanem előbb-utóbb felkelt e veszedelmes álomból s arra ösztökél, hogy kitörülve szemünkből az álmodást, talpra álljunk és fokozott buzgósággal iparkodjunk az átaludt időt behozni, annak mulasztásait pótolni. Ez a lelkiismeret. S ez a lelkiismeret végre Teodóziusban is felébredt. Nyolc hónapig nem hallgathatott szentmisét, nyolc hónapon át nem látta püspök-atyját, nem hallhatta édes vigasztalásait, jóleső biztatásait, jóra vivő buzdításait. Mint a példabeszéd tékozló fiúja, úgy érezte magát a császár palotájának minden pompája között: rongyosnak, tépettnek, piszkosnak, szennyesnek. Pedig közeledett már a kereszténység nagy örömnépe, a karácsony, mikor békéről énekelnek az ég angyalai és az ő lelkében — a bűntudat békétlensége lakik; mikor mindenki örül, mert átérzi a megváltásnak, ennek a legnagyobb karácsonyi ajándéknak végtelen értékét és ő — szomorúsággal van tele. S van is oka szomorkodni, hiszen nem áll a betlehemi Kisded kegyében, sőt úgy érzi: szemrehányóan tekint ki reá szegényes jászolából, mert az ő nagy ajándékát, a megváltást nem becsüli meg kellőképpen. Ő, ez a tekintet szíven találja a császárt, mint egykor Pétert a kínszenvedés éjszakáján. Így találja Rufinus, az a Rufinus, aki tanácsadója volt a tesszalónikai vérontásban. Ő régen túltette magát az eseten s most is nevetve kérde a császárt, miért szomorkodik. Te tréfálsz — szól komolyan a császár —, mert nem érzed bajomat; én azonban meggondolva nyomorúságomat, nyögök

és szomorkodom. Hisz' a rabszolgák és koldusok számára nyitva a templom, nyugodtan beléphetnek és imádkozhatnak Istenhez; én ellenben nem mehetek el oda s az ég is zárva van előttem. Tudom ugyanis, mit mondott az Úr: „Amit megköötözök a földön, meg lesz kötve az égben is“.

— Elfutok, ha kívánod, a püspökhöz s könyörgésemmel rá fogom őt bírni, hogy feloldozzon téged.

— Nem fog engedni — szól határozottan a császár. — A császári hatalom iránti tiszteletből ő sohasem fogja az isteni törvényt megszegni!

Rufinus azonban nem engedett s végre a császár is beleegyezett a közvetítésbe. Elsietett, de a császár is felkerekedett, hogy őt Ambrushoz kövesse.

Ambrus ép a templomban volt hívei között. Alig veszi észre Rufinust, keményen rászól: „Az ebek tolakodását utánzod, Rufinus! Te, ki annak a szörnyű vérengzésnek tanácsolója voltál, nem szégyenkezel és nem is félsz ide jönni?“

Rufinus kérésre fogja a dolgot s jelzi, hogy a császár is útban van ide.

— De kijelentem, hogy meg fogom neki tiltani e szent küszöb átlépését. Ha pedig királyi hatalmát zsarnoksággá fogja változtatni, örömmel fogok elsőnek meghalni!

Rufinus rögtön hírnököt meneszt a császárhoz: ne jöjjön, hanem térjen vissza palotájába.

— És mégis megyek — szól határozottan a császár — és elszenvedem a megérdemelt megaláztatást!

A bazilika oszlopcsarnokában megállapodott.

— Nem fogok belépni — mondja megilletődve —, mert nem akarok vakmerő lenni; csak arra kérek, hogy békóimat megoldjad, megemlékezvén az

Úrnak mindenkit átölelő irgalmáról és el ne záradjadj előlem az ajtót, melyet az Úr minden bűnbánónak megnyitott.

— És micsoda bűnbánatot tartottál ama szörnyű vétség után? — kérdi őt Ambrus.

— Reád tartozik nekem a gyógyszer megjelölni, reám, azzal élni!

Ambrus mint szerető atya szent örömmel látta az őszinte megtérést és szívesen teljesítette a császár kérését. Előrelátásában nem érte be azzal, hogy az okozott botrány jóvátéessék, hanem gondoskodott arról is, hogy a jövőben meg ne ismétlődhessék. Azért újból megerősítette a császárral azt a törvényt, melyet már nyolc évvel előbb adott ki az ő tanácsára Gracián, de amely teljesen feledésbe ment, hogy t. i. minden ítélet, mely vagyonvesztésről vagy halálról szól, kimondása után csak 30 nap múlva hirdettessék ki nyilvánosan; egy hónap múlva újból a császár elé terjesztendő, hogy azt higgadt megfontolás után vagy megerősítse, vagy megváltoztassa. Teodózius szívesen engedelmeskedett, hiszen a tesszalonikai eset legjobban bizonyította, mily okos, üdvös és egyúttal szükséges is ilyen törvény. De hadd mondja el a továbbiakat maga Teodorét egyháztörténete. „Miután ez a törvény szentesítve volt — írja V. 17. —, Ambrus feloldozta őt. Most már be mert lépni a hithű császár a templomba, de nem állva és nem is csupán térdre, hanem arcra borulva Dávid szavaiban tört ki: *A porhoz ragadt lelkem; eleveníts meg engem a te ígéd szerint.* (Zs. 118, 25.) Amíg így fohászzkodott, állandóan tördelte kezeit, verte mellét és irgalomért, esedezve könnyeivel áztatta a földet.“

A XX. század gondolat- és érzelmvilága messze, nagyon messze áll a IV. századétól. A modern közszellem, mely régen függetlenítette magát az isteni tekintélytől s ennek következtében minden emberi tekintélyt elvet az anarchizmusban, vagy minket közelebbről érintően, a bolsevizmusban, kínpadot lát már a gyónásban is, mennyivel inkább a nyilvános penitenciában. De a változó korszellemek fölött álló Klio ünnepélyesen tanuságot tesz arról, hogy az Egyház nem emberi, hanem isteni elvek szerint nevelte és vezette a népeket és ez elveknek vértanúság borzalmainak közepette is szerzett érvényt, amióta isteni Alapítója is elvérzett a gyalázat fáján. Tanuságot tesz azokról a páratlan érdemeokről, melyeket a vad népek megszelídítésével s a vad erkölcsök megnevelésével szerzett az egész világon. Tanuságot arról, hogy e nehéz munkában használt sokszor kemény eszközökre is mindig a szeretet balzsamát tudta csepegtetni. Ugart vasekével kell feltörni és vadont gyökerestül kell felforgatni, hogy termő maggal lehessen bevetni. Mocsárt és lápot csak tömérdek csuszó-mászónak feláldozásával lehet termő földdé átalakítani. Vajjon kinek jut eszébe a kiirtott rengetegeket, a felszárított mocsarakat s az eközben odavesztett megszámlálhatlan állatot siratni? És ki lehetne oly elfogult és igazságtalan, kegyetlenséggel vádolni azt, aki irtásával új mezőket varázsolt elő, melyekből most milliók élnek? Az Egyház is tört ugart, az Egyház is irtott vadont, az Egyház is szárított fel miazmás lápokot — a lelki világban. Az Egyház is használt vasat és perzselő tüzet, kemény eszközöket, de tette azt bölcs mérséklettel és okos előrelátással, hogy megszüntesse a rothadást és új életet teremtsen a temetők helyén. Az orvos mütő-

késével dolgozott ott, ahol az életet veszélyeztető gennyedés kivágásáról volt szó. Kinek jut eszébe az orvost kegyetlenséggel vádolni azért, hogy fájdalmat okozott, mikor csak így volt az élet menthető? S ami e népeket mentő munkájában különösen dicsőségére válik, az az, hogy császárokkal szemben is ugyanúgy járt el, mint rabszolgákkal szemben. A bűn a legmegalázóbb bilincs, melynek csörrenése annál visszataszítóbb, minél magasabb polcon áll hordozója. Bilincset pedig össze kell törni, hogy Isten fiainak szent szabadságát élvezhessük. Ezt azonban nem lehet becézéssel, nem simogatással megtenni, — ahhoz kemény pörölyütések kellenek. A nyilvános penitenciatartással járó megaláztatások is ily pörölyütések voltak a kevély, fellázadt emberre, de nem azért, hogy ösztöztörjék, hanem hogy megszabadítsák rabláncaitól. Vajjon ki róhatja fel ezt bűnül a szabadító Egyháznak? Nem bűne, nem! Ellenkezőleg, örök dicsősége, hogy földi érdekeinek megtagadásával mindig felemelte szavát, amikor uralkodók megfélemedtek Istentől való függésükről és zsarnokaivá lettek a rájuk bízott népeknek. A zsidó főtanács előtt tiltakozó Pétert, a hősllekű pápának hosszú sora követte, akik fogságban, nehéz bilincsekben is fennen hangoztatták a saját és idegen népek jogait elnyomóikkal szemben. Ó, ha a hatalom birtokosai vagy bitorlói mindig Teodózius lelkiületével fogadták volna ezeket az üdvös és igazságos irányításokat, bizonyára sok oly esemény nem történt volna meg, mely most szégyenfolt egy-egy uralkodónak vagy nemzetnek történetében! S napjainkban is ki tagadhatná, hogy kevesebb jaj és kevesebb baj volna e földön, ha azok, akiket illetett, a nagy Teodózius hívő lelkével fogadták

volna boldog emlékü XV. Benedek pápa békeszózatait?

Teodózius bűnbánata őszinte volt. Örömmel ragadott meg minden alkalmat a kereszténység megerősítésére. Több oly törvényt szentesített, mely mind az evangélium szellemét volt hivatva a nyilvános, a családi, a magánéletben biztosítani. Ambrus sírva látta sok esetben, hogy szülők nyomoruk enyhítésére rabszolgáknak adták el gyermekeiket. Teodózius egyik törvénye ezt a szerződést semmisnek s az eladott gyermeket szabadnak nyilvánítja. A katonaság és hivatalnokok részéről is sokat szenvedtek a békés polgárok. A császár szigorú törvényekkel állja útját minden erőszakosságnak és hivatali visszaélésnek. Ugyancsak szigorú büntetésekkel sújtja a közerkölcsiség ellen vétőket. Egyik rendelkezésével bezárja a pogány templomokat, megtiltja az eretnekeknek összejöveleiket s megfosztja polgári jogaiktól azokat, akik mint hitszegők az Egyháztól elpártolnak. (Holzwarth: Weltgesch. II. 319.) Ki írja le Ambrus lelkének örvendezését? A megnyesett fa remek gyümölcsöt termett!

Ambrus és II. Valentinián. 392.

Az ifjú Valentinián anyjának, Jusztinának halálával mintha lidércnyomás alul szabadult volna fel. Ambrust, akit ariánus anyja — miként láttuk — halálosan gyűlölt, ő gyermekként szerette s a legbensőbb bizalommal viseltetett iránta. Ambrus, mint egyházának és hazájának hű fia, minden erejével azon volt, hogy oly férfiút neveljen belőle, aki az Egyháznak és hazának díszére és javára szolgál. Szavai, melyekkel oktatott, buzdított, irányított, a

legjobb talajba estek: Valentinián gyengéd, finom, jóakarátú lelke azokat mind hálásan fogadta és tiszteletreméltó akaraterővel meg is valósította mindennapi életében. Így hibájául rótták fel az ifjú császárnak, hogy túlságosan csüng a cirkuszi játékokon, a vadászaton és szereti a fényes lakomákat. Ambrus okos vezetése bámulatos változást idézett elő e tekintetben. Valentinián egyszerűen szakított a cirkusz látogatásával, a vadászattal és még a hivatalos lakomákon is a legnagyobb önmegtartózkodással étkezett. A nemiség ébredését is férfias öntudattal fogta le és szigorú féken tartotta. Egy ízben egy színésznő érkezett Milánóba, kit szépsége miatt mindenütt ünnepeltek s aki sok római nemest csalt már végzetes hálóiába. A sok fényes prédával azonban nem érte be: az ifjú császárt is szerette volna meghódítani. És mit tett Valentinián? Mint a közerkölcsiségre veszélyes nőt egyszerűen bezáratta. Ambrus nagy kötelességtudást is nevelt bele császári tanítványába, azt a tudatot, hogy a korona és jogar nemcsak hatalmat, hanem kötelességet is jelent. Valentinián pontosan tartotta be az államügyek intézésével foglalkozó tanácsuléseket s hogy igazságosan ítélhessen, szorgalmasan tanulmányozta a jogot és nem intézett el soha ügyet látatlanba. Mindenről maga akart meggyőződni és mindenkivel szemben igazságos lenni, ép azért megtiltott minden besúgást, ami annyira dívott a császári udvarnál s amivel üreslelkű feltörekvőknek szabad tér nyílt az érvényesülésre mások elgáncsolásával. Jellemének különösen szép vonása nagy szeretete nővérei, Justa és Grata iránt. Csak az ő körökben tudta a kormányzás ezer gondját elfelejteni. Itt nem volt többé császár, hanem gyengéden szerető fivér, aki nem szünt meg nővé-

reit túláradó szeretetének tanujeleivel elhalmozni. Nem is gondolt még a házasodásra: nővérei mellett annyi édes örömet élvezett, hogy többet a családtól sem várhatott.

Ambrus nagy örömmel szemlélte nevelésének szép gyümölcseit és jóleső reménnyel tekintett a jövőbe. S Ambrus reménye a népé is volt: mindenki boldognak érezte magát ilyen ember jogara alatt s azért mindenki szerette őt, amint viszont ő is mindenkit átölelt szeretetével.

Csak egy ember volt, akivel nem tudott rokon-szenvezni, sőt akitől — talán titkos előérzetből — szinte félt és ez Arbogast volt, a haderő legfőbb parancsnoka. Mikor Teodózius 391-ben visszatért Konstantinápolyba, Ambrust kérte fel és bízta meg az ifjú császár vezetésével a vallási és politikai ügyekben, Arbogastot pedig a katonai ügyekben. Teodózius a császári ház feltétlenül megbízható hívének tartotta, mert mikor Gráciánt galádul cserbenhagyták tisztjei, Arbogast hűségesen kitar-tott ura mellett, ha nem is tudta ezzel életét meg-menteni. Azonban Arbogastból, a hős katonából, a császárjához hű alattvalóból is lassan kiütközött a gyarló ember, a hatalomra vágyó, kevély ember. Az a nagy népszerűség, melyet élvezett s amely a katonákban valóságos bálványozássá fokozódott, elkapatottá tette Arbogastot, aki egyre jobban éreztette Valentiniánnal beképzelt nélkülözhetet-lenségét. Pedig Valentiniánt ifjú korát meghaladó önállóság és függetlenségszeretet jellemezte, mely nem volt hajlandó a hatalmat bárkivel is megosz-tani. Arbogast jól tudta, hogy amíg a császárt Am-brus hatalmas keze, óriási tekintélye védi, addig mitsem tehet ellene. Azon volt tehát, hogy őt el-szakítsa tőle. Nem is volt nehéz a kötelességtudó

császárt Galliába csalni. Miként bátyja, Gracián, úgy ő is gyanútlanul hagyta el Milánót, el Ambrust, el édes nővéreit, nem is gondolva arra, hogy nem fogja őket többé ez életben viszontlátni. Vienne-ben Arbogast egyre erőszakosabb lett urával szemben: valóságos fogollyá tette őt. Valentinián ezt hamar észrevette és egy merész gesztussal megfosztotta Arbogastot főparancsnoki hatalmától. Az erélyes császár maga nyújtotta át neki az erről szóló iratot. És Arbogast? Erejének tudatában annyira ment, hogy ezt az iratot a császár szeme láttára összetépte és azt mondotta: Te nem adtad nekem ezt a hatalmat, te nem is fogod azt tőlem elvenni! — Mire dacosan távozott.

Valentiniánnak nem volt többé maradása, vissza akart térni övéihez. Arbogast azonban minden eszközt megragadott ennek megakadályozására. Hiába írt Teodóziusnak, hiába Ambrusnak: e levelek bizonyára Arbogast kezei közt tűntek el. Végre egy hű embere mégis elvitte egy levelét Ambrushoz: az utolsó volt, melyet Valentinián írt. Ambrus remegve olvasta, mert bár ez a levél sem mondott el mindent, a szent püspök mégis kiolvasta belőle a veszélyt, melyben a császár Arbogast részéről forog. Azzal az atyai szeretettel, mellyel Valentiniánt szerette, rögtön útra is kelt, — de már későn: még útközben kapta a leverő hírt a császárnak váratlan haláláról: 392. május 15-én reggel halva találták őt ágyában. Némelyek szerint Arbogast fojtatta meg őt éjjeli álmában. Mások szerint reggeli sétáján támadtak rá a felfogadott orgyilkosok és megölve őt, saját zsebkendőjével egy fára akasztották, hogy az orgyilkosságot öngyilkosságnak tüntessék fel. Sz. Ágoston is ezt jegyezte fel. (De civ. V. 26.) Azonban mindenki úgy volt meggyő-

ződve, hogy az égbekiáltó gaztettnek értelmi szerzője a hűtlen Arbogast volt. Egész Itália felzokogott; őszinte szívvel siratta császáriját: nagy remények szálltak vele sírba. Siratta őt Ambrus is, mint ahogyan egy szerető atya siratja reményteljes fiát. De mit mondjunk csak nővéreinek sirásáról? Nem volt maradásuk Milánóban, elsiettek testvérük ravatalához és két hónapig — amennyi eltemetéseig eltelt — nem lehetett őket ettől a koporsótól elszakítani. Egészségükben megrendítve, halálsápadtan kerültek vissza drága halottjukkal Milánóba. Másik nővére, Galla császárnő, Teodózius felesége, nemsokára követte fivérét a halálba: annak halála összetörte ennek életét.

A holttestet hazahozták tehát. Ambrus nehéz porfirkoporsóba helyeztette a drága tetemet és egy megható beszédben öntötte ki elvesztése fölötti fájdalmát e koporsó fölött. Nem ajkaival, — a szívével mondta e beszédét. Mint tapasztalt lelki vezér, megszólaltatja mindama lelki húrokat, melyeknek zengése vigasztalódást, megnyugvást hoz a vérző szívbe. Hisz' ő is érezte a felülről jövő vigasztalás szükségét, mert az övé is vérzett. És érezték még inkább Justa és Grata, a szerető nővérpár, akik oly gyengéd, oly benső szeretettel csüngtek tragikus végű fivérükön. A szent püspök minden szava mint gyógyító balzsam hullott a lelkükbe.

Mesteri vonásokkal festi meg az ifjú császár jellemét. Emberi és uralkodói erényeinek ecsetelése után hithűségét magasztalja, melyet kivált akkor mutatott meg legszebben, mikor Róma követeket küldött hozzá, arra kérvén őt, hogy adja vissza a pogány vallásnak régi kiváltságait. „Bár a császári tanácsban keresztények és pogányok egyaránt a mellett foglaltak állást, hogy meg kell nekik adni, egyedül ő vádolta hűtlenségről a keresztényeket s mondta a pogányoknak: Hogyan gondolhatjátok, hogy visszaadom, amit fivérem elvett?” (De obitu Val. 19.) „Követeljen Róma, az

én anyám bármi mást: szeretettel tartozom neki, de még inkább engedelmességgel a mi Megváltónknak." (20.) „Ő, jószágos ifjú, bárcsak még életben találalak volna! Mily gonddal, mily nagy készséggel törekedtem volna a békét közted és a gróf (Arbogast) között helyreállítani! Mily szívesen álltam volna jót érted és vállaltam volna magamra mindazt, ami miatt ő félt. S ha a gróf nem lágyult volna meg, bizonyára nálad maradtam volna." (27.) „Mindnyájan az én távollétemben látják haláloz okát. De nem vagyok illés, nem próféta, hogy a jövődökét megismerhettem volna; én a kiáltónak szava vagyok abban a keserűségben, mellyel a multat siratom. Mert mi jobbat tehetnék, mint hogy könnyeimmel viszonzom irántam való nagy szeretetedet? Én karoltalak fel mint kisdedet, mikor követségben jártam ellenségednél; én öleltelek meg, mikor Jusztina anyád karjaiba tettelek; én mentem újból érdekedben követségbe Galliába és nekem édes volt ez a fáradság először a te javad miatt, azután a béke érdekében s végre kegyeleted miatt, mellyel fivéred földi maradványait követelted: még magad sem voltál biztonságban és máris testvéred eltemettetéséről gondoskodtál." (28.) „Nővéreiben vigasztalódott meg, az ő társaságukban üdült fel lelke és enyhültek szívének nyomasztó gondjai. Kérte őket, ha netán gyermekkorának valamely vétségével vagy beszéddel megbántotta volna őket, bocsássonak meg és kérjék a jó Istent, hogy ő is megbocsásson neki. Kezüket, arcukat csókolta, megfedkezve császári méltóságáról és csak a testvériségre gondolva; minél magasabban állott mások fölött hatalmánál fogva, annál alázatosabban viselkedett nővéreivel szemben." (36.) „Ez a ti örökségtetek, áldott lelkek. Istenfélő fivéreket előkelőbbekké és gazdagabbakká tett titeket, amikor csókjával halmozott el, mint ha drágagyönggyökkel ékesítette volna fejeteket. A ti társaságtok élvezésében találta meg minden vigaszát annyira, hogy nem is kívánczozott feleség után." (38.) „Nehéz megpróbáltatás most reátok nézve őt halva látni; de Szűz Mária is ott állott Fiának keresztje alatt és nézte Egyszülöttjének halálos vergődését. Azt olvassom róla, hogy ott állt, de azt nem, hogy sírt." (39.) „Megengedem, hogy különösen fájlalandó, hogy viruló ifjúságában halt meg; de azon örülni kell, hogy erényeinek érdemességét tekintve, úgy halt meg, mintha aggastyán volt volna. Hogy meghalt, az emberi gyengeség; de hogy olyan kiváló volt, csodálatunkat érdemli. Fájlaljuk, hogy oly korán ragadtatott el tőlünk, de meg kell vigasztalódnunk,

mert jobb életre ment át.“ (46.) „De hallom, hogy nektek az fáj főképen, hogy nem nyerte el a keresztség szentségét. Mondjátok nekem: van-e valamink az akaraton, a kívánságon kívül? Pedig akarni régen akarta, hogy általam megkereszteltessék és azért is hivatott engem magához. Nem kapta volna meg tehát a keresztségi kegyelmet, melyet annyira óhajtott, nem bírná azt, holott kérte? Bizonyára megkapta, mivel kérte.“ (52.) „Ha a vértanuk vérük ontásával megtisztulnak, akkor őt is tisztára mosta buzgó-sága és akarata.“ (53.) Ime, a vágy- és vérkeresztség hite, melyet vallunk, a IV. században épúgy, mint napjainkban! „Nem hintem tele sírját virágokkal, hanem lelkét Krisztus illatával árasztom el. Szórjanak mások liliomot teli kosarakkal, — nekünk Krisztus a mi liliomunk.“ (56.) Ambrus azután az Énekek énekét alkalmazza az elhúnytra, dicsőítve szépségét. De ez a szép test is csak börtön volt, börtöne a léleknek s Ambrus látja, mint röpi fel ez a szép lélek eddigi börtönéből Istenhez. „Mutasd magad a béke honából csak egy pillanatra nővéreidnek, hogy békéd és dicsőség biztonsága vígasztalódás kezdete legyen számukra. Csak egy pillanatra fordulj felénk, hogy láthassunk, aztán röpij tovább a mennyei Jeruzsálembe, a szentek városába.“ (65.) „A felszálló léleknek a testvér Gracián siet elébe s átölelve őt így szól: Ime hát egyesülhetek testvéremmel: visszatért hozzám. Amit vetettél a földön, arasd le itten; amit ott elhintettél, gyűjtsd össze itten.“ (71. 72.) „Átölelve fivérét, bevezeti őt saját lakásába. Látván őket az angyalok, kérdik: Kicsoda ez a fényes lélek, aki feljő az ő szerelmesére támaszkodva? Mi se kételkedjünk tovább Valentinián érdemeiben, hanem higyük, hogy a bűn szennyétől megtisztulva szállt fel, megkeresztelve az ő hite és megtisztulva az ő imája által.“ (76. 77.) Ambrus koszorúja — a szentmiseáldozat, melynek végtelen értékét a boldogult lelki üdvéért ajánlja fel, igérve egyúttal, hogy emlékéit összes szentmiseibe belefoglalja. (78.) Szerető s most vérző szívét a szent püspök a befejezésben egy szép imában önti ki: „Uram! ne válassz el engem halálom után azoktól, kiket oly bensőségesen szerettem ez életben. Uram, kérlek, engedd, hogy ahol én leszek, ők is velem együtt legyenek, hogy legalább ott élvezzem örök társaságukat, aki azt itt hosszabb ideig nem élvezhettem. Kérlek, fölséges Isten! hogy a nekem oly kedves ifjakat mielőbb az örök életbe felvenni kegyeskedjél, hogy így őket életük rövidségéért mielőbbi üdvözléssel kárpótoljad. Amen.“ (81.)

Ambrus megkönnyebbülve lépett le a szószékről: kisírta fájdalmát! S megkönnyebbült Justa és Grata lelke is: a püspök atyai kézzel vigaszt, megnyugvást, erőt hintett el benne! Valentiniánt életemették. Az idő vasfoga szétmorzsolta nemcsak tetemét, de még porfirkoporsóját is. Emlékét azonban nem bírta elemészteni: Ambrus búcsúbeszéde megőrzi azt minden idők számára!

Ambrus és Eugenius. 393—394.

Valentinián szomorú végében mindenki Arbogast bűnös kezét látta. Látta Ambrus is és a császár fölött mondott halotti beszédében, ha nem is vádolta gyilkosának, mégis szóvátette a köztük fennálló ellentéteket s az ezekből eredt feszült viszonyt. A püspök beszédét mindenki elérte, de a nép nem szállhatott szembe azzal, akinek kezében a katonai hatalom összpontosult. Úgy látszik, Arbogast is tudomást szerzett e beszédről és ő is elérte. Annyi józanság még volt benne, hogy nem magamagát tette császárrá, hanem egy Eugenius nevű, tizedrangú rétort, a császári palota levéltárnokát kiáltatta ki császárrá 392-ben, akit ép azért, mivel egészen más irányban élt és dolgozott, igen alkalmasnak ítélt arra, hogy mögöttesen és általa ő uralkodjék. Pogány bölcselőkből és galliai püspökökből álló küldöttség jelentette Konstantinápolyban Teodóziusnak a trónváltozást, de a császár feleletre sem méltatta őket. Ő kész volt már haditervével, de még nem indíthatta meg seregeit, mert még nem volt kellőképen felszerelve.

Eugenius jól ismerhette Ambrus tekintélyét, mert sietett őt levélben üdvözölni. Ambrus feleletre sem méltatta levelét. Az ő szeme tisztán lá-

tott. Látta a veszteséget, mely az Egyházat Valentinianus halálával érte: a legszebb remények szálltak benne sírba. Ellenben Eugeniussal a haldokló pogányság látszott új életre éledni, hisz' a legbensőbb barátság fűzte őt Róma kormányzójához, ahhoz a pogány Symmachushoz, aki ismételten kérte-sürgette Victoria oltárának visszaállítását a tanácssterembe. A tanács rögtön jelentkezett is Eugeniusnál, immár negyedízben adván elő ezt a kérést. És most nem hiába jöttek: Eugenius visszaadta a pogány templomokat eredeti rendeltetésüknek. A pogányság ujjongott örömében. Rómában Victoria dicsőségesen bevonult a tanácssterembe és elfoglalta régi helyét. Megnyíltak a pogány templomok, a kuruzslók és jósok ismét nagy becsben álltak. A hadilobogókon ismét Herkules képe, a várakban Jupiter szobra jelent meg. Eugenius nem is titkolta pogány voltát: Milánóba „a régi istenek nevében” vonult be. Ambrust nem találta otthon, de Ambrus szelleme nyilatkozott meg abban a papságban, mely e pogány bitorlónak kereken megtagadta az Isten házába való belépést és visszautasította az általa felajánlott ajándékokat. Arbogast felháborodott e bátorságon és keményen megfenyegette őket azzal, hogy istállót csinál majd e templomból és papjait katonai szolgálatra fogja kényszeríteni, ha majd mint győzők visszatérnek Milánóba. (Vita 31.) Arbogast azonban hamis prófétának bizonyult.

Papságának eljárását a főpásztor ünnepélyesen megerősítette egy Eugeniushoz intézett levélben. „Bár nagy a császári hatalom — írja Ep. 57. n. 7. —, mégis gondold meg, császár, mily nagy az Isten. S bár császár vagy, Istennek mégis engedelmeskedni tartozol. Hogyan fogadhatnák el Krisz-

tus papjai a te ajándékaidat?“ Ambrus egyenesen ki is mondja, hogy nem neki, hanem Istennek fog-nak mindenben engedelmeskedni. „Azt akarod, hogy tiszteljünk: engedd meg, hogy azt tiszteljük, akiről azt állítod, hogy császárrá tett.“ (12.)

E levél eléggé meggyőzhette Eugeniust, hogy Ambrust csakis teljes irányváltoztatással tudná magának megnyerni. Hiába kereste őt Milánóban. Ambrus mindenkép kerülni akarta a vele való találkozást és apostoli körútra indult kedves ismerő-seinek látogatására. Így került Bolognába Eusebius családjához, kinek gyermekeit ő nevelte. Szomorúsággal teli lelke itt egészen felfrissült és szinte fedelni látszott a nagy csapásokat, melyek őt ide hozták. S ami itt tartózkodását még kellemesebbé tette, az a 303-ban vértanuságot szenvedett Agri-cola és Vitalis szent tetemeinek megtalálása volt.

Vitalis rabszolgája volt Agricolának. Hűségét, mellyel urát szolgálta, azzal tetézte, hogy Krisztushoz vezette őt, akinek ő már előbb esküdött hűséget. Azzal a nem emberi erőből, hanem isteni kegyelemből táplálkozó nyugodtsággal, mellyel a vértanuságot elszenvedte, oly hatással volt Agricolára, hogy az is rögtön kereszténynek vallotta magát. A pogány bíró ugyanazon halállal sujtotta őt. A szolga előre ment, hogy jó utat készítsen urának az örökkévalóságba! Holttesteiket a zsidók temetőjében földelték el és senki sem tudta, hogy e temető két dicsőséges vértanu pihenő helye, míg Ambrus azt Istentől felvilágosítva fel nem fedezte. Ő maga írja le ennek megható lefolyását. „Zsidók földjében voltak eltemetve — írja Exhort. virg. 7. 8. —, az ő sírjaik között. Tetszett nekik, hogy azok társaságában legyenek eltemetve, kiknek Urát megtagadták s akiket életükben üldöztek, azokat halottaikban tiszteltek. Ott keresztük tehát a vértanuknak maradványait, mintegy tövisek közt rózsát szedve. Zsidók tömege vett körül, mikor a szent ereklyéket kiemeltük; ott volt a hívők serege is szent örömben és vígaságban. Mondák a zsidók: *Virágok jelentkeznek a földünkön*, mikor meglátták a vértanuk ereklyéit. Felelék a keresztények: *A szőlőmetszés ideje eljött*. Ismét a zsidók:

A gerlice szava hallatszott földünkön. Jól mondta a zsoltáros: A nap a napnak beszél, az éj az éjnek ad tanítást. A nap a napnak: a keresztény a kereszténynek; az éj az éjnek: a zsidó a zsidónak. Megmutatták tehát a zsidók, hogy ismerik a vértanukat, de nem az örök Igét.“ Paulinus elmondja, hogy a szent tetemek Bologna nagy templomába vitettek el és az oltár alatt temették el az egész hívő népnek kimondhatatlan öröme és a gonosz szellemeknek megszégyenítésére, akik kénytelenek voltak a vértanuk dicsőségét hirdetni. (Vita 29.)

Bolognából Florenzbe vezetett Ambrus útja az ottani papság meghívására. Egy szentéletű özvegy, Juliana nemrég templomot épített, arra kérték hát a püspököt, hogy azt felszentelje. Ambrus örömmel teljesítette kérésüket annál is inkább, mert Juliana példás életét is meg akarta ezzel tisztelni és jutalmazni. Boldog házasságban négy gyermekkel ajándékozta meg férjét, mikor ez Isten hívását követve — Juliana beleegyezésével — pappá lett. De nem szolgálhatott soká a szentélyben: Isten magához vette őt. Juliana megsiratta őt, meg mint volt hűséges férjét, de még inkább mint azt a papot, akinek nem adatott meg fenséges hivatását soká és sokak javára teljesíteni. Mint anya példásan folytatta nevelői kötelességét gyermekeivel szemben. Ambrus megőrizte számunkra azokat a szép és okos intelmeket, melyeket nekik adott. Különösen leányainak beszélt sokat a szüzesség értékéről, a szüzi élet boldogságáról minden családi boldogsággal szemben, arról a lelki szabadságról, melyet követőinek biztosít.

„Azt tanácsolom nektek — így szól hozzájuk —, aminél nincs szebb e földön, hogy emberek közt angyalok legyenek, akik nincsenek házassági kötelékkel lekötve. Mert a szűzek olyanok, mint az angyalok: a romlott természet gyötrelmeit nem érzik, szolgaságot nem ismernek, szabadok a földies gondok terhétől, csak isteni gondolatokkal vannak eltelve... A házasság mindennek előtt kötelék. Jó a

szeretet köteléke, de mégis — kötelék, melytől a férjezett nő nem szabadulhat többé. Én megtapasztaltam, gyermekeim! a házaselet nehézségeit, a vele járó áldozatokat, mert jó férj mellett sem voltam szabad: férjemnek szolgáltam s azon voltam, hogy neki tessek. És most itt láttok engem a sok fájdalomtól megöregedve, minden támasz és ékesség nélkül... Nem parancs, melyet kimondok, hanem csak tanács, melyet adok. A szüzesség oly állapot, melyet lehet tanácsolni, de nem megparancsolni; szabad választás dolga és nem a kényszeré.“ (Exhort. 24., 17.) Az anya üdvös tanácsai hálás talajba estek gyermekeinek lelkében: fia az olvasók egyházi rendjét vette fel, három leánya pedig a szüzi fátvolt. Így egész vagyonukat a templom építésére fordíthatták. Ezt a templomot szentelte fel Ambrus 393 húsvét táján, mely aztán róla Ambrus-bazilikának is nevezetett el. A felszentelés alkalmával mondott beszédet Ambrus kibővítette s így jött létre egyik legszebb és legértékesebb műve „a szüzességről való buzdítás“ címe alatt.

Még egy nagy örömmel édesítette meg az Úr hű szolgájának, Ambrus számkivetésének keserűségét: hozzá vezette Paulinust, Nola szent remetéjét. Azelőtt szenátor volt és igen gazdag. Boldog családi életet élt feleségével, mikor meghallotta lelkében Isten hívó szavát. Isten Lelke ott lehel, ahol akar. Nemcsak ravatalok mellől hívja, akiket irgalmaságának és nagyságának élő tanuivá akar tenni és nemcsak puszták sivár magányából szólítja könnyőreletes gondolatainak hordozóit: a családi boldogság örömei s a földi élvezetek gyönyörei közül is szólítja, akiket alkalmasaknak talál vagy azokká tesz bizonyos küldetésre. Nagy a boldog szentek serege, de nincs köztük kettő sem, akik ugyanazt az utat járták volna. Isten a legnagyobb művész: megszámlálhatatlan remekművet alkotott a természetben csak úgy, mint a lelkek világában, de nem ismételte magát egyszer sem. Miként a finom művű hárfa az újjaknak, úgy Meropius Paulinus szenátor lelke a kegyelemnek érintésére rögtön vissz-

hangzott. A szenteknek minden áldozatra készséges nagylelkűségével eladta óriási birtokát s a kapott árt szétosztotta az egyház és a szegények között. Lemondásában, önkénytes szegénységében is hűséges társa volt felesége, Teréz asszony. Ő is úgy érezte, hogy nincs nagyobb gazdagság, mint a lelki szegénység és nincs e földön oly értékes kincs, mely felérne Isten kegyelmével. Bordeauxi Delphin, Ambrus barátja szentelte Paulinust pappá, aki azután sz. Felix sírjánál vett állandó lakást Nolában. Ezen az útján új otthona felé tért be Florenzbe, ahol Ambrus épen tartózkodott. Ki írja le e két szent léleknek ölelkezését egymással? Paulinus új erőt merített e találkozásból hivatásában, Ambrus pedig alig bírta a szent magány utáni régi vágyát lecsitítani. De püspöki kötelessége s az Egyház nagy érdekei visszatartották a világban.

Valentinián halála óta két év telt el. Teodózius végre elkészült a nagy leszámolásra és 394 tavaszán megindította seregeit Eugenius ellen, akivel szeptember 5-én találkozott is Aquileia síkságán. De ez a nap nem hozott döntést. Teodózius imában virrasztotta át az éjszakát. Szept. 6-ika kemény küzdelemnek napja volt. Eugenius táborá bántan küzdött a pogány istenek képeivel díszített lobogók alatt, de Teodózius katonáit is megacélozta a kereszt jele, mely alatt harcoltak. Mikor pedig látta, hogy seregének egy részét szűk hegyszorosba akarják szorítani — így mondja el a történetet maga Ambrus —, leugrott lováról és felkiáltott: Hol van Teodózius Istene? (De obitu Theod. 7.) S ime! óriási vihar támad, mely az ellenség szemébe söpri a homokot úgy, hogy nem látnak, nem hallanak többé. Általános rémület vesz rajtuk erőt és rendetlen futásban keresnek menekülést a biz-

tos haláltól. Eugeniust is cserben hagyják testőrei és Teodózius katonái leszúrják ép akkor, mikor kérdi, hozzák-e már elébe a láncra vert Teodóziust. Arbogast, az ő rossz szelleme egérutat talált ugyanis az erdőbe vette magát, de ott kétségbeesésében kardjába dőlt. A pogányság teljes és végleges vereséget szenvedett.

Teodózius még a csata napján értesítette Ambrust a nagy győzelemről. Ez a levél már Milánóban találta a főpásztort. Még kevés levél vitt neki ily nagy örömet, mint ez. Kérve kéri Ambrust, segítsen neki méltó hálát adni Istennek e győzelemért. „Megírom, mit tettem — feleli neki a püspök Ep. 61. n. 5. — Felséged levelét magammal vittem az oltárhoz, rátettem az oltárra s míg az áldozatot bemutatam, kezemben tartottam, hogy a te hited szólaljon meg az én beszédemben s a császári írás a papi áldozatban részt vegyen.“

Ambrus a diadal mámorában is szép jelét adta krisztusi szeretetének Eugenius híveivel szemben. Nemcsak írt érdekükben a császárnak, hanem maga is felkereste őt Aquileiában, hogy e szerencsétlenekért közbenjárjon. A császár — miként Paulinus írja Vita 31. — nemcsak, hogy teljesíti kérését, hanem lábaihoz borulva köszöni meg neki hathatós közbenjárását Istennél, melynek diadalát tulajdonítja. Ambrus örömmel tér vissza székhelyére, ahol kitörő örömmel fogadják. Másnap megújul az öröm: Teodózius vonul be az örömtől hangos városba, mely oly szomorú napokat látott még csak a közelmúltban. A császár általános amnesztiát adott s ezzel általános hálát és tiszteletet váltott ki az egész országban. A megkegyelmezettek közt voltak Eugenius és Arbogast fiai is. Krisztus szeretetparancsának gyönyörű gyümölcse volt ez

a megkegyelmezés, egy keresztény császárhoz méltó fejedelmi tett. Diadalmenete az evangéliumnak is diadala volt! Vajjon Eugenius is így tett volna-e Teodózius fiaival?

Teodózius halála, 395.

A nagy császár nem soká élvezhette diadalának örömeit: már régebben tüdővízkór rágódott életén s érezte közeli végét. Mondják, hogy mielőtt e hadjáratát megindította volna, megkérdezte lykopolisi Jánost, a thebaisi sivatag szentéletű remetéjét jövője felől s ez azt üzenté volna a császárnak, hogy győzni fog, de otthonába nem fog többé visszatérni. Bármint legyen, a császáron állandó levertség volt észlelhető s ő maga hívatta el Milánóba fiatalabbik fiát, Honorium, akinek a nyugati trónt szánta, hogy őt Itáliának bemutassa. Honorius megérkezése láthatóan jó hatással volt a császárra. Oly jól érezte magát, hogy a templomba is elment s ott nagy áhítattal meg is áldozott. De ez csak az atyai szeretetnek és örömnak volt pillanatnyi hatása. Állapota csakhamar annyira rosszabbodott, hogy szükségesnek látta végintézkedéseit megtenni. Arkadiumt Kelet császárává tette és melléje Rufinumot rendelte miniszterül, míg Honorium nyugati császárává tette és melléje Stilichót állította. Újból megerősítette az adott amnesztiát s egy rendelettel enyhítette az adókat. Nyugati püspökök küldöttségének nagyon a szívükre kötötte, hogy a görögökkel tartsák meg sértetlenül az egyezséget. A római szenátus küldöttségének pedig azon forró óhaját fejezte ki, hogy mindnyájan Krisztus híveivé legyenek; egyébként pogány istentiszteletük fenntartásában semmi állami segítségre ne

tartsanak igényt. Teodózius általában méltó utóda volt Nagy Konstantinnak. Mint keresztény élt, mint keresztény uralkodott, mint keresztény tartott bűnbánatot, mint keresztény halt is meg: 395. január 17-én adta vissza lelkét Teremtőjének.

Elvesztését senki sem érezte át oly fájdalmasan, mint Ambrus. Nagy eszméjét és kedvenc gondolatát látta benne sírba szállni: az egy hitben és egy császársban egyesített világbirodalom eszméjét. Azért már a koporsója fölött mondott beszédében azon van, hogy örököseit a nép kegyébe ajánlja. A császári hatalmat örökössé tenni, hogy ne legyen folytonos változásnak alávetve és ezzel az Egyháznak is állandó védelmet biztosítani: ez volt Ambrus kedvenc gondolata. De ennek megkedvelése ugyancsak nehéz vállalkozás volt oly népnél, mely századok óta maga választotta magának uralkodóit és megszokta már, sőt mondhatnók, megszerette a trónváltozással járó forradalmakat és izgalmakat.

A császár halála utáni 40. napon, tehát 395. február 25-én mondotta el Honorius jelenlétében halotti beszédét. „Eltávozott tőlünk a dicső császár — mondja szomorúan —, de nem végképen: hátrahagyta nekünk fiait, akikben őt kell elismernünk s akikben őt látjuk. Ne ütközzék meg senki a fiatal korban: a császárnak teljes kora — katonáinak hűsége.“ (6.) „Ha nagy dolog irgalmas és hívő emberre találni, mennyivel nagyobb ilyen császár, akit bosszúállásra ösztönöz hatalma, de visszatart jósága?“ (12.) „A földtől elváló jámbor lelke, eltelve a Szentlélekkel, azoknak, kik fölülről elébe siettek és kérdezősködtek, csak annyit mondott: Szerettem. Semmi sem tökéletesebb, semmi sem értékesebb ennél. Kérdék őt az angyalok: Mit tettél a földön? mert csak Isten ismeri a titkokat. Felelé: Szerettem, ami annyit jelent: Teljesítettem a parancsokat, nem feledkeztem meg az evangéliumról.“ (18.) „Szerettem — úgymond — és azért buzgóan teljesítettem Istennek akaratát és segítségül hívtam őt életemnek nem egynéhány, hanem minden

napjain.“ (22.) Ambrus kegyeletes tapintattal nem említi meg a tesszalónikai esetet, csak a császár alázatosságát dícséri a bűnbánatban miatta. Ajkaira adja Dávid bűnvallo-mását és így folytatja: „Jól mondja ezt az, aki birodalmát Istennek vetette alá és bűnbánatot tartott és bűnét bevallva bocsánatért esedezett: ő az alázatosság révén üdvözült“. (27.) „Szerettem őt, mert többre becsülte azt, aki őt fed-dette, mint azt, aki neki hizelgett. Minden királyi díszét földre terítette, nyilvánosan siratta a templomban bűnét, melybe másoknak ravaszsága sodorta; sóhajjal és könnyel kért bocsánatot. Amit magánemberek szégyelnek, azt nem szégyelte a császár: nyilvános bűnbánatot tartani; nem volt többé napja, melyen ezt a vétségét nem bánta volna.“ (34.) „Szerettem őt s azért elkísérem az élet határáig s nem ha-gyom el, míg sírással és imáimmal el nem vezetem oda, ahová érdemei hívják: Isten szent hegyére, ahol örök az élet, ahol semmi fogyatkozás, semmi ragály, semmi sóhaj, semmi fájdalom, ahol ez a halandóság halhatatlanságba öltözik.“ (37.)

V. Az élet alkonyán.

Ambrus egész élete Krisztus életének hű után-zata volt, mert szenvedésekkel volt telve. Istennel való, bensőséges egyesülése ugyan kimondhatatlanul édes örömeknek volt forrása, apostoli munká-jának szép gyümölcsei is sok örömet szereztek neki; de útja mégis Golgota-út volt és örömeire is ráesett a golgotai kereszt árnyéka. Akiket szeret az Úr, azokat próbára teszi. Ambrusnak ezt még élete alkonyán is kellett tapasztalnia. Teodózius halálá-val szomorú idők köszöntöttek be a birodalomban. Stilicho és Rufinus, a két ország mindenható mi-niszterei egymással versengtek és önző érdekeik-nek rendeltek alá mindent. Az udvar fényűzése el-viselhetlen adók kivetését tette szükségessé. Ez adók annyira elnyomták a népet, hogy tömegesen kivándoroltak és maga Honorius egyik rendelete

keserűen panaszkodik, hogy 133.514 hektár parlagon hever: művelők kivándoroltak vagy egyáltalán nem gondozzák. A vezető állásokba hizelgők vették be magukat, akiknek csak arra volt gondjuk, hogy vagyont is szerezzenek maguknak a hatalomhoz, melyet bírtak. „Omladozó városok, kol-dusok mindenfelé, rablók az összes utakon, buján növő gaz az egész országban — ez az a szomorú kép, melyet Teodózius uralkodása után a lassan pusztuló társadalom nyújt, melyet az a lassú méreg emészt, melyet a császári uralom négy száza-don át ereibe hintett.” (Baunard 434.)

Ambrus érzékeny lelkét ezek a szomorú állapotok annyira gyötörték, hogy életírója bennük látja életének megrövidítőit. (Vita 41.) A szószéken öntötte ki keserűségét a Nabotról mondott beszédek-ben. Öreg kézzel is keményen ostorozza azokat a lelketlen gazdagokat, akik esztelen fényűzésükkel és szívtelen önzésükkel okozták az ország pusztu-lását.

A fényűzés mellett haladt az élvezeti vágy. Amit Teodózius és II. Valentinián megtiltottak, a cirkuszi játékok ismét lábra kaptak. Honorius maga táplálta ezt a durva szenvedélyt, mikor 396-ban sok vadállatot hozatott Afrikából a cirkuszi játékokhoz. A nép tombolt örömében — Ambrus sírt fölötte. Később már ez sem volt elég: emberi vias-kodást követeltek. Stilicho, hogy a nép kegyét meg-nyerje, engedett. Egy Cresconius nevű embert akart nekik kiszolgáltatni. Ez a templomba mene-kül. Ambrus védi, de az ariánus katonák kitépik őt karjaiból és elhurcolják. Ambrus az oltár elé veti magát és ismét sír. S míg ő sírva imádkozik, a cirkuszban a vadak ugyanazokra a katonákra ve-tik magukat, kik Cresconiust elhurcolták: az egész

nép Isten újját látta ebben. „Alig hét évvel ezután, 404. január 1-én hasonló alkalommal, mikor Honorius hatodik konzulátusát ünnepelték, egy szerzetes, Telemach, megköveztetett a nép által, mivel az arénára ugrott és két gladiátor közé vetette magát, akik épen azon voltak, hogy halálos csapást mérjenek egymásra. De ez utolsó áldozata volt e kegyetlen harcoknak. Ennek a szerzetesnek vértanuhalála legyőzte a császár határozatlanságát, akit különben már Ambrus tiltakozása is megindított és egy még ugyanebben az évben kiadott rendelet mindenkorra véget vetett e véres párviadaloknak.“ (Baunard 441.)

A sok szomorúság mellett azonban adott az Úr örömeket is Ambrusnak: csodákkal aranyozta be hű szolgájának életalkonyát. Több beteget gyógyított meg általa csodálatosan, sőt a gonosz szellem kiűzésére is adott neki hatalmat. Nazarius vértanu ereklyéinek ünnepélyes átvitelekor egy ördögös egyre kiáltja, hogy Ambrus győtri őt. „Hallgass, gonosz szellem! — szól a szent püspök —, mert nem Ambrus gyötör téged, hanem a szentek hite és a te irígységed, mivel embereket látsz felszállni oda, ahonnet te letaszítottál: Ambrus nem tud fel-fuvalkodni!“ Mire amaz elhallgatott: megszabadult az őt gyöttrő ördögtől. (Vita 33.)

Utolsó betegsége és boldog halála. 397.

Az apostoli lelkű püspöknek püspökszentelés volt utolsó nyilvános ténykedése abban a bazilikában, mely áldásos munkájának színhelye volt. A páduai egyháznak szentelt püspököt. Utána beteg lett s tudta, hogy ez utolsó betegsége. Milánó megdöbbsent a hírré. Stilicho azt mondotta, hogy

Ambrus halála végveszélyt jelentene Itália számára. Azért előkelő és Ambrusnak kedves embereket menesztett a püspök betegágyához, azzal a kérréssel, hogy felgyógyulásáért Istenhez könyöröggjön. Ambrus a jól végzett munka öntudatával feleli: Nem úgy éltem közöttetek, hogy szégyelnem kellene tovább élni, de meghalni sem félek, mert jó Urunk van!

Csendes lett a püspöki palota. Megállt a nagy munka, mert betegen feküdt fáradhatatlan intézője. A tágas szoba egyik sarkában négy diákonus „oly halkán — mondja Paulinus 46.—, hogy egymást is alig hallották“, arról beszéltek, ki léphet majd a nagy püspök helyébe, ha elhagyná őket s amikor Simplicíánt is említik, a beteg megszólal, sőt felkiált: Öreg ugyan, de jó! A tanítványt valóban a mester követte a püspöki széken.

Ambrus még halálos betegségében sem tudott télen lenni. A 43. zsoltárt magyarázta és Paulinus áhitattal hallgatta és jegyezte fel az ő hatyúdalát. S amint felfigyel mesterére, ime, pajzsalakú tűzcsóvát lát áldott feje fölött ragyogni, mely lassan lejjebb szállva, szájában eltűnt; arca hófehérre változott „s én az ámulattól elragadtatva valósággal megdermedtem úgy, hogy amit tollbamondott, csak akkor tudtam leírni, miután a látomás eltűnt“. (Vita 42.) Ambrus már nem fejezhette be a zsoltár magyarázatát: utolsó két versét nemsokára már a szentek társaságában énekelhette. Sokat, nagyon sokat dolgozott: az Úr a jól megérdemelt pihenésre szólíttatta fáradhatatlan szolgáját. Eljött hozzá utolsó betegségében is, ágyához lépett és reá mosolygott. (Vita 47.) Mit érezhetett Ambrus válni készülő lelke e boldog pillanatokban? Valamikor ez a Jézus ránézett Péterre is, de milyen más volt

akkor a tekintet! Szeretet sugárzott ki akkor is az isteni szempárból, de ebben a szeretetsugárzásban igazságos szemrehányás is rezgett. Ambrusra boldogító, elismerő, biztató, jutalmazó mosollyal tapadt ez a szempár. Hogyan simogatta a lelkét ez a tekintet! Hogyan hozott biztató fényt, bátorító derűt a halálnak különben félelmetes, sötét, viaszatlan órájában!

Nagypéntek volt, április 3-ika 397-ben. Milánó hívő népe forrón imádkozott a templomban a kinszenvedő Megváltóhoz haldokló püspökeért. Könnyes szemmel kereste őt a szószéken, az oltárnál, hisz' e szent napokat mindig velük töltötte, velük imádkozta át a buzgó főpásztor. De hiába kereste. Ambrus messze járt tőlük: fenn a Golgotán, ahol isteni Mestere e napon épúgy vívódott a halállal, mint ő most. Ott térdelt annak a száraz fának tövében, melyen a föld legszebb rózsái virágoztak ki: Krisztus öt szent sebének vérpiros rózsái. Véghallgatta lelket megindító haláltusáját. Mint a szomjas föld a termékenyítő esőt, úgy szívta fel magába azt a szent véresőt, mely Krisztus tátongó sebeiből omlott alá. Szemében a mély bánat könnyével felfogta a haldokló Üdvözítőnek utolsó tekintetét. Most is elismerés és biztatás rezgett ez isteni tekintetben, mint mikor ágyánál állt. „Jöjj, hű szolgám! — mondotta e némaságában is beszédes tekintet — jöjj el hozzám, hogy megkoronázhassalak az élet koronájával. A töviskoronát, melyet ellenségeim készítettek neked, erős lélekkel viseltesd. Ravatalok mellett is a megadás dalait énekelte vérző lelked. Emberek közt élve mégis mindig rajtam csüngtél. Nem a világnak és nem embereknek, hanem csak énnekem szolgáltál. A híveket, kikért véremmel fizettem váltságot, hűen gon-

doztad; gondoztad lelkileg, nap-nap után törvén nekik az élet kenyerét s nyújtván nekik az evangéliumi hit éltető forrásvizét; gondoztad testileg is, mert felkerested őket a börtönökben és nagylelkű alamizsnáddal enyhítetted nyomoruságukat. S ha az utolsó órában megtérő latornak mennyországot ígértem, mennyivel inkább mondom neked, kinek egész élete nekem volt szentelve: Még ma velem leszesz a paradicsomban! Igen, Ambrus! még ma! Jöjj! Várlak!“

Így beszélhetett hozzá Krisztus. Azért volt oly nyugodt, azért oly derűs az arca. Talán azért terjesztette ki karjait délután öt óra tájban úgy, mintha kereszten függne: az utolsó lehelletig mindenben hasonló akart lenni isteni Mesteréhez! S miként Krisztus imádkozva függött a kereszten, úgy Ambrus is folyton imádkozott: „láttuk ajkainak mozgását, de hangját nem hallottuk“ — írja a szemtanu Paulinus. (47.)

Éjfél felé járt az idő, mikor Honoratus püspök, aki székhelyéről, Vercelliből sietett mesterének halálos ágyához és a nap szomorú izgalmaitól kimerülve alig tért volt pihenőre egy emeleti szobában, háromszor hallja a felszólítást: Kelj fel, siess, mert nemsokára elköltözik! Honoratus rögtön lesietelt, hogy az Úr szent testével erősítse meg Ambrus lelkét utolsó útjára. A haldokló meghatottan fogadja a drága utieledelt és boldogan leheli ki Isten szolgálatában megszentessült lelkét 57 éves korában, melyből 22 évet és 4 hónapot töltött el püspöki hivatásában. Jézus még egyszer betért Ambrus szívébe és Ambrus végleg lakást vett Jézus Szívében.

Milánó keservesen felsírt a halálhír hallatára. A közös atyjukat sirató gyermekek sírása volt ez: őszinte sírás, a szívből patakzó könnyek árja, mert

mindenki pótolhatatlannak látszó veszteséget érzett e halálban. A nagy halottat a nagy bazilikában helyezték ravatalra. Az egész nagyszombat szakadatlan zarándoklás volt ehhez a ravatalhoz. Mindenki még egyszer akarta látni azt, akinek annyit köszönhetett. Husvétvasárnapon végeláthatatlan gyászmenet, melyben zsidók és pogányok is vettek részt, kígyózott végig Milánó utcáin ki az Ambrusbazilikába. Itt helyezték nyugalomra szent püspökük földi maradványát a főoltár alatt, az általa oda temetett sz. Gerváz és Protáz vértanuk jobbára. A századok viharai sokat elsöpörtek, Ambrus bazilikáját is átépítették a VIII. és újjáépítették a IX. században, de a nagy egyháztanító maradványai fölött állandóan őrködött a hívő kegyelet, mert őrködött fölöttük az Isten, számtalan csodával dicsőítvén meg azokat. Sírja zarándokhellyé lett és százezrek keresték azt fel a századok folyamán, mert úgy tapasztalták: a nagy egyháztanító még most is tanít, megtanít szépen élni és boldogan meghalni. Pedig ez a legértékesebb életbölcsesség!

Sz. Ambrus életrajzát nyújtó művek:

- Paulinus*: Vita S. Ambrosii. *ML.* XIV. 29—50. Ugyanott egy görög-latin életrajz (51—72.) és egy másik latin életrajz az ő irataiból összeállítva. (73—122.)
- E. Bernard*: De S. Ambrosii Mediol. episc. vita publica. Paris. 1864.
- A. Baunard*: Histoire de St. Ambroise. Paris. 1871. Ennek német fordítását Bittl-től használtuk idézeteinkben. Herder. 1873.
- C. Locatelli*: Vita di S. Ambrogio. Milano. 1875.
- Fr. Böhringer*: Die Kirche Christi und ihre Zeugen. Band 10: Ambrosius, Erzbischof v. Mailand. Halle. 1884.
- M. Ihm*: Studia Ambrosiana. Jahrbücher für klass. Philol. Supplementb. 17.
- Kudora*: Az egyházi ékesszólástan elmélete. Hittud. folyóirat 1893. 384—434.
- Dr. Vargha D.*: Képek a nagy egyházatyák korából. Szent-István-Társulat. I. 60—106.
- Sz. Ambrus műveire vonatkozó szakirodalmat l.: *O. Bardenhewer*: Gesch. der altkirchl. Literatur. Herder. 1912. III. 498—547.
- „Les Saints“: Saint Ambroise par *Le Duc de Broglie*. Paris. 1901.
- Konrad Kirch S. J.*: Helden des Christentums. I. Ambrosius. Paderborn. 1917.

SVZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katolikus kultúrát fejleszteni, katolikus tudományt terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a Szent-István-Társulatnak, ez a hivatása a kiadásában megjelenő Szent István könyveknek.

A Szent István könyvek sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A Szent István könyvek a tudomány mai színvonalán mozognak. Oly stílusban öhajjtjuk a könyveket megjelentetni, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a Szent István könyvek mindegyike a katolikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ily módon — reméljük — elérjük azt a célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katolikus közönségnek oly műveket nyújtani, amelyek kielégítik igényeket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

Természetesen e program megvalósítása nagyban függ attól, hogy a kath. közönség felkarolja-e, támogatja-e nagylelkűen e vállalatot. A Szent-István-Társulat igen nagy anyagi áldozatokkal indítja útjára a Szent István könyvek sorozatát, a nagy közönségtől függ, hogy a könyvek eljussanak oda, ahova szánva vannak.

A SVZENT ISTVÁN KÖNYVEK sorozatából megjelentek:

1. Zubriczky Aladár dr.: Jézus Élete és a vallástörténet. (Elfogyott.)
2. Wolkenberg Alajos dr.: A teozófia és antropológia ismertetése és bírálata.
- 3—4. Wolkenberg Alajos dr.: Az okkultizmus és spirítizmus multja és jelene. (Elfogyott.)
- 5—6. Balanyi György dr.: A szerzetesség története.
- 7—8. Alszeghy Zsolt dr.: A XIX. század magyar irodalma.
9. Miskolczy István dr.: Magyarország az Anjouk korában.
10. Palou-Timkó Jordán: Krisztus útján. A katolikus tevékenység főelvei.
11. Quadrapani-Babura László dr.: Útmutatás jámbor lelkek számára.
12. Prohászka Ottokár: Elbeszélések és utirajzok. (Elfogyott.)
13. Trikál József dr.: Természetbölcselet.
14. Bognár Cecil dr.: Értékelmélet.
15. Prohászka Ottokár: A bűnbocsánat szentsége.
16. Babura László dr.: Szent Ágoston élete.
17. Lepold Antal dr.: Szalézi szent Ferenc válogatott levelei.
18. Áldásy Antal dr.: A kereszteshadjáratok története.
19. Marosi Arnold dr.: Átöröklés és nemzetvédelem.
20. Zoltány Irén dr.: Erotika és irodalom.
21. Horváth Sándor dr.: Aquinói szent Tamás világnézete.
22. Balogh Albin dr.: Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt.
23. Marczell Mihály dr.: A katolikus nevelés szelleme.
- 24—25. Motz Atanáz dr.: A német irodalom története.
26. Babura László dr.: Szent Ambrus élete.
27. Márki Sándor dr.: II. Rákóczi Ferenc élete.
28. Kiss Albin dr.: A magyar társadalomtan története.
29. Szabó Zoltán dr.: A növények életmódja.
30. Weszelszky Gyula dr.: A rádium és az atomelmélet.
31. Balanyi György: Assisi szent Ferenc élete.